T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

İRAN - HOY'DAKİ MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Resul YELEN

VAN-2014

T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

İRAN - HOY'DAKİ MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Resul YELEN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU

VAN-2014

İÇİNDEKİLER I

ÖNSÖZ V

KISALTMALAR VI

1. GİRİŞ 1

1.1 Konunun Niteliği ve Önemi 1

1.2 Kaynak ve Araştırmalar 2

1.3 Metod ve Düzen 3

2. HOY'UN COĞRAFİ KONUMU ve TARİHÇESİ 4

2.1 Coğrafi Konum 4

2.2. Tarihçe 5

2.2.1. İlhanlı Dönemi (1256-1353) 8

2.2.2. Safevî Dönemi (1501-1736) 9

2.2.3. Zend Dönemi (1751-1794) 10

2.2.4. Kaçar Dönemi (1795-1925) 10

3. KATALOG 12

3.1 CAMİLER 13

3.1.1 Muttalip Han Cami 13

3.1.2. Molla Hasan Cami 20

3.1.3. Seyyidü'ş Şüheda Camii (Şah Mescidi) 22

3.2 KİLİSELER 29

3.2.1. Surp Sarkis Kilisesi 29

3.2.2. Mahlezan Kilisesi 32

3.3 TİCARET YAPILARI 35

3.3.1. Eski Hoy Pazarı 35

3.3.2. Kervansaray-ı Han 38

3.4 SİVİL YAPILAR 41

3.4.1. Şehridar, Eski Belediye Binası 41

3.4.2. Hane-i Kebir 49

3.5 KÖPRÜLER 56

3.5.1. Hatun Köprüsü 56

3.6. SAVUNMA YAPILARI 59

3.6.1. Dervaz - ı Sengi (Taş Kapı, Kale Kapısı) 59

3.7 MİNARELER 61

3.7.1. Safevi Sarayı Minaresi (Şems-i Tebrizi Minaresi - Şems-i Donboli Minaresi) 61

4. DEĞERLENDİRME 63

4.1 PLAN ve MEKÂN ANLAYIŞI 63

4.1.1. Camilerde 63

4.1.2. Kiliselerde 66

4.1.3. Ticaret Yapılarında 68

4.1.4. Sivil Yapılarda 69

4.1.5. Köprülerde 71

4.1.6. Savunma Yapılarında 74

4.2. MİMARİ ELEMANLAR 74

4.2.1. Cephe Düzeni 74

4.2.2 Avlu 77

4.2.3. Mihrap ve Apsis 77

4.2.4. Eyvan 77

4.2.5. Minareler 78

4.3. STRÜKTÜREL ELEMANLAR.....80

4.3.1.Destek Unsurları, Geçiş Unsurları ve Örtü Sistemi 80

4.3.1.1. Paye, Sütun ve Sütun Başlıkları 80

4.3.1.2. Kemer 82

4.3.1.3. Tromp 83

4.3.1.4. Pandantif 84

4.3.1.5. Kubbe 84

4.3.1.6. Tonoz 85

4.3.1.7. Düz Örtü 86

4.4. MALZEME ve TEKNİK 86

4.4.1. Taş 86

4.4.2. Tuğla 88

4.4.3. Alçı 89

4.4.4. Çini 89

4.4.5. Ahşap 89

4.5. SÜSLEME 90

4.5.1. Geometrik Süsleme 90

4.5.2. Bitkisel Süsleme 92

4.5.3. Figürlü Süsleme 94

4.5.4. Mukarnas 96

4.5.5. Yazı 97

4.6. BÂNİ VE SANATKÂRLAR 98

5. SONUÇ 100

6. ÖZET/SUMMARY 106

7. KAYNAKÇA 110

8. ÇİZİM LİSTESİ 116

9. FOTOĞRAF LİSTESİ 118

10. ÇİZİMLER ve FOTOĞRAFLAR 132

KISALTMALAR

a.g. mad., : Adı geçen madde

a.g.m., : Adı geçen makale

a.g.t., : Adı geçen tez

Ay. es., : Aynı eser

Ay. mak., : Aynı makale

b.k.z. : Bakınız

b.y.y. : Basım yeri yok

C. : Cilt

DTCF : Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

Khoy : Hoy Belediyesi yayını

mad : madde

Mosques : Shahid Behesti Univesity, Faculty of architecture and Urban Plannig Documentation and Research Center.

s. : sayfa numarası

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

vd. : ve diğerleri

yy : yüzyıl

ÖNSÖZ

İran'ın batısında yer alan Hoy, Batı Azerbaycan Eyaleti'nin Urmiye'den sonra ikinci büyük kentidir. Şehrin önemli yollar üzerinde bulunması, stratejik bir öneme sahip olmasına neden olmuştur.

Geçmişi Antik dönemlere kadar uzanan şehirde Büyük Selçuklu, İlhanlı, Safevi, Osmanlı, Zend ve Kaçar devletleri kenti ellerinde tutmuşlardır. Özellikle Osmanlı ve Safevi arasındaki mücadelelerde kent sürekli el değiştirmiştir.

"İran-Hoy'daki Mimari Eserler" adlı tez çalışmasında bölgedeki mimari eserler incelenmiştir ve analiz edilmiştir.

Çalışma kapsamında araştırılan eserler, bölgesel karşılaştırmalar başta olmak üzere Anadolu coğrafyasıyla da karşılaştırılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Elde ettiğimiz verileri Sanat Tarihi disiplini içerisinde inceleyerek bilimsel sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır.

Çalışma konusu olarak İran'ı teklif eden ve tezin her aşamasında yardımlarını esirgemeyip titizlikle değerlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na, kıymetli hocalarım Prof. Dr. Recai KARAHAN'a, Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOP'a, Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ'a, Doç. Dr. Gülsen BAŞ'a, Yrd. Doç. Dr. Yalçın KARACA'ya, çalışmalarımın yönlendirmesinde büyük katkıda bulunan ve bilgi birikimini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Kemal ÖZKURT'a kitabelerin okunmasında yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Edip YILMAZ'a ve Prof. Dr. Hayati AYDIN'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Yardımları için Hoy Belediyesi yetkililerine, arazi çalışması boyunca yanımda destek olan ve plan çizimlerinde yardımcı olan Sanat Tarihçi İlker GÜMÜŞ'e, çevirilerde destek olan M. Said DOĞAN'a ve bölümümüz mezunlarından Erdal ELMAS'a, tez çalışması boyunca yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Halil SÖZLÜ'ye ve öğrenim hayatım boyunca manevi desteğini eksik etmeyen annem Şerife YELEN'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Van-2014 **Resul YELEN**

1.GİRİŞ

1.1. Konunun Niteliği ve Önemi

Hoy, İran ve Anadolu arasında coğrafi konum bakımından stratejik önemi olan bir bölgedir (çizim:2-3).

Geçmişi 3 bin yıl öncesine dayanan şehrin Hoy ismini alması 1400 yıl önce gerçekleşmiştir[1]. Hoy'un İpek Yolu üzerinde olması dikkatlerin üzerine çekilmesini sağlamıştır.

Moğol istilası, savaşlar ve depremler şehirde birçok kez tahribat meydana getirmiştir. Özellikle Osmanlı ve Safevi mücadeleleri arasında kalan Hoy sürekli el değiştiren bir bölge konumunda olmuştur.

İran'ın değişen siyasi durumlarından Hoy şehri de nasibini almıştır. Şehir, İlhanlı Akkoyunlu, Safevi, Osmanlı, Zend ve Kaçar gibi devletlerin ve hanedanların hakimiyeti altında kalmıştır.

Daha önce Sünni kimliği olan Hoy günümüzde Azeri Şiilerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Ermeni kiliselerinin varlığı bölgede Ermenilerin de yaşadığının bir kanıtıdır.

"İran-Hoy'daki Mimari Eserler" adlı bu çalışmamızla Hoy'daki mimari eserleri Sanat Tarihi disiplini içerisinde değerlendirmek, yapıların kendi bölgesi ve yakın coğrafya ile olan ilişkisini ortaya koymak hedeflenmiştir. Farklı döneme ait eserler tetkik edilmiştir. Cami, kilise, sivil yapılar (konak ve kamu yapısı), çarşı, han, kale kapısı, köprü ve saray kalıntısı olan minare incelenmiştir. Araştırdığımız bu eserler, bölgedeki tarihsel süreçlerle meydana çıkan eserlerle birlikte değerlendirilmiştir.

[1] Lida Balilan Asl - Elham Khoy's Expansion from Early Islam to Late Qajar According to Jafari, " Historical Documents", *Internattional Journal of Architecture and Urban Development* Vol. 3, No. 2, Spring 2013, s.22.

1.2. Kaynak ve Araştırmalar

Araştırmamızın ilk safhasında Türkiye'deki önemli üniversite kütüphanelerinin internet üzerinden taraması yapılmıştır. Bu amaçla, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kütüphanesi ve diğer üniversitelerin kütüphanelerinde kaynak takibi yapılmıştır. YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi sisteminde kayıtlı tezlerden de yararlanılmıştır.

Yapıların krokileri yerinde yapılmıştır. Krokiler daha sonra bilgisayar ortamında çizilmiştir. Çizilmesi zor yapıların planları Hoy Belediyesi'nden temin edilmiştir.

Ayrıca internet ortamında konuyla ilgili yabancı araştırmacıların hazırladığı makaleler ve kaynaklar akademik yayın yapan sitelerden temin edilmiştir.

Hoy'la ilgili Türkçe kaynaklar arasında Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin Hoy maddesi şehrin tarihsel gelişimi hakkında bilgi vermektedir.

Yılmaz Karadeniz'in *İran Tarihi (1700-1925)* ve *Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925)*[2] adlı kitaplarında, Hoy şehri ve nüfusuyla ilgili bilgiler verilmektedir.

Alirıza Mukaddem'in, *Ahi Evren'in Doğduğu Şehir Hoy: Farsça ve Arapça Kaynaklara Göre*[3], isimli makale Hoy'un tarihini detaylı anlatan bir çalışmadır.

Özer Küpeli'nin, *Evliya Çelebi'nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler*[4], adlı makalesi Hoy'a ait bilgiler içermektedir.

Ali Sinan Bilgili'nin, *İran, Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVIII. Yüzyıllar)* [5] adlı kitabı Hoy'a ait vakıf kayıtlarından ve zaviyelerinden bahseden önemli ve detaylı bir kaynaktır.

---

[2] Yılmaz KARADENİZ, *İran Tarihi (1700-1925)*, İstanbul 2012 ; *Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925)*, İstanbul 2013.

[3] Alirıza Mukaddem, "Ahi Evren Veli'nin Doğduğu Şehir Hoy: Farsça ve Arapça Kaynaklara Göre", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol:3, Wınter 2010.

[4] Özer KÜPELİ, "Evliya Çelebi'nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler", *Türk dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, (Kış 2011), s.69-97.

[5] Ali Sinan Bilgili, *İran Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara 2011.

1.3. Metod ve Düzen

Tez çalışmamızın ilk merhalesinde araştırma konumuzu ilgilendiren kaynaklara ulaşılmaya çalışıldı. Temmuz-Ağustos 2013'de bölgeye gidilerek arazi çalışması yapılmıştır. Araştırma sırasında yapıların fotoğrafı çekilerek gerekli notlar alındı. İzin verilen yapılarda kroki çizimleri yapıldı ve Kervansaray-ı Han ve Eski Hoy Pazarı gibi yapıların planları ise Hoy'lu yetkililerden temin edildi. Çizime izin verilmeyen yapılarda sadece detaylı fotoğraf çekimine gidilmiştir. Elde edilen veriler düzenlenerek bilimsel tez formatında ortaya konulmuştur.

Bu çalışmamızda ilk olarak **Coğrafi Konum ve Tarihçe** ele alınmıştır.

Katalog bölümünde yapıların tarihçe, plan, cephe düzeni, yapı elemanları, süsleme, malzeme ve teknik özellikleri incelenmiştir.

Değerlendirme ve Karşılaştırma bölümünde yapılar kendi içinde, İran coğrafyasıyla ve Van, Bitlis, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere Anadolu mimarisiyle analiz edilerek sonuca gidilmiştir.

Sonuç bölümü çalışma hakkında genel bir değerlendirme yapılarak nihayetlendirilmiştir. Tez çalışması, 25 adet çizim ve 274 adet fotoğrafla görsel veriler kullanılarak desteklenmiştir.

2. HOY'UN COĞRAFİ KONUMU ve TARİHÇESİ

2.1. Coğrafi Konum

İran'ın kuzeybatısında, çevresi dağlarla kuşatılmış "Hoyi çukuru" denilen bir havza içerisinde yer almaktadır. Etrafını kuşatan dağlardan dolayı kış soğukluklarından korunmuş olan bu alanda Tebriz ve Urmiye şehirlerine göre daha ılıman bir iklim hakimdir. Tebriz'den Trabzon'a giden karayolu ile Urmiye Gölü kıyılarından Kafkasya'ya ulaşan yolların burada düğümlenmesi Hoy'un ticaret fonksiyonunu olumlu bir şekilde etkilemiştir[6].

Hoy ismini ilk kez h. 230-234 / m. 844-848 tarihli İbn Hordatbeh'in *Mesalik ve Memalik* adlı eserinde görülmektedir. Hoy adının kökeni hakkında Pehlevice, Ermenice, Arapça ve Türkçe dillerinden geldiğine dair görüşler mevcuttur. Arap yazarlar Hoy kelimesini Hovayy yazarak geniş vadi anlamında olan Havv tesiri olarak söylemişlerdir. Ermeni kaynaklarında "koç" anlamlı bir Ermeni sözcüğü gibi gösterilmiştir, ancak onlar Hoy şehri için Hir kelimisini kullanmışlardır. Pehlevi Dilinde ise "tuz" ve "ter" anlamına gelen Hoy veya Hey kelimesi kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda ise Hoy adının eski Türkçe de kullanılan koyun kelimesinin karşılığı olan "koy" kelimesinin Hoya dönüştüğü ileri sürülmektedir[7].

Kaçar döneminde şehirlere özelliklerinden dolayı lakaplar verilmektedir. Hoy şehrine yeşillikler içinde bulunduğu için Daru's-Sefa lakabı verilmiştir. Diğer lakabı ise günebakan ekiminin çok olmasından dolayı Günebakan Güller Şehri'dir[8].

İslam'dan sonra Hoy şehri daima bir taraftan ticaret kervanlarının yolu üstünde iken, diğer taraftan sulu ve üretimli araziye sahip olmuştur. Doğu ile Batı'yı birbirine ulaştıran ünlü İpek Yolu'nun bir kolu Hoy üzerinden geçmektedir[9].

---

[6] Tahsin Yazıcı, "Hoy", *DİA*, C.18, İstanbul 1998, s.258.
[7] Mukaddem, *a.g.m.* s. 471.
[8] *Ay.mak.,* s.471.
[9] *Ay.mak.,* s. 471-472.

2.2. Tarihçe

İran, coğrafi bakımdan geniş bir alanı kapsamaktadır. Asya ile Anadolu arasında bir geçiş alanı olan İran, Arap Yarımadası ve Asya'nın kuzeyi arasında bulunması, Hazar Denizi ve Basra Körfezi gibi stratejik alanlarının olması İran'ı tarih boyunca gözde duruma getirmiştir.

Bu gibi sebepler birçok kültürün ve hanedanlığın buraları fethetme ve yerleşme isteğini celbetmiştir. Gutiler, Elamlılar, Medler, Hehamanişler, Pers İmparatorluğu, Makedolar, Sasani Devleti, Emeviler, Abassiler, Tahiri Hanedanlığı, Samanoğulları, Gazneli Devleti, Büyük Selçuklu Devleti, İlhanlı Devleti, Timur Devleti, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevi Devleti Afgan Hakimiyeti, Afşarlar, Zend Hanedanlığı ve Kaçar gibi devlet ve hanedanlar İran'da kısa veya uzun süreli hakimiyet kurmuşlardır.

Bu kadar çok devletin kurulması şüphesiz kültürel dokunun çeşitlenmesini sağlamıştır. İslam öncesi ve sonraki dönemlerden günümüze ulaşan eserler bize bölgenin mimari zenginliğini göstermekedir. Saraylar, tapınaklar, kervansaraylar, türbeler, camiler, kiliseler, minareler, köprüler ve konaklar her dönemin kendine ait özelliği ile ortaya konmuşlardır. İran'daki camilerde çok destekli ve çok kubbeli , tek kubbeli ve eyvanlı cami tipolojisi uygulanmıştır. Türbelerde ise silindirik ve çokgen prizma gövdeli planlar uygulanmıştır. Coğrafi açıdan ara konumda bulunması sebebiyle zorunlu olarak kervansaraylar inşa edilmiştir. Ayrıca silindirik minareler vazgeçilmez bir mimari öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Tuğla inşa ve süsleme malzemesi olarak sürekli kullanım alanı bulmuştur. Tuğlanın yanısıra da taş azda olsa tercih edilmiştir. Ayrıca süsleme unsuru olarak alçı, çini ve kalemişi de kullanılagelmiştir.

İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nin bir şehiri olan Hoy'da bu farklı kültürlerin etkileri görülmektedir. Örneğin şehirde, İlhanlı, Safevi, Zend ve özellikle Kaçar dönemine ait yapılar bulunmaktadır. bunların dışında Ermenilere ait yapılarda mevcuttur. Şehrin sürekli tahrip olmasından dolayı yapıların çoğu Kaçar dönemine aittir.

Kaçar Hanedanlığı'nın çok destekli camileri, alçı ve kalemişi süslemeli sivil ve kamu yapıları Kaçar dönemi yapılarının karakteristik bir özelliği olarak Hoy'da karşımıza çıkmaktadır. İran'daki çarşıların çoğu Safevi döneminde inşa edilmiştir ve bu çarşılar Kaçar dönemlerinde genişletilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Geniş bir alanı kapsayan bu yapılar sosyal hareketliliğinde merkezi olmuştur. Bu durum Hoy şehrinde de kendini göstermektedir.

İslam öncesinde Hoy şehri ile ilgili bulanan ilk kalıntılar, Hoy tarihinin çok eskilere dayandığının bir kanıtıdır. Ancak yazılı tarihe baktığımızda bu dönemle ilgili çok az kaynak bulunmaktadır. Buna göre Hoy şehrinin yazılı tarihinin 5-6 bin yıl önceden başladığı söylenebilir. Hoy, Manna Devletinden sonra Urartuların hakimiyeti altında kalmıştır. Hoy'un kuzeyinde bulunan Basdam Kalesi ve orada bulunan II. Rosa'ya ait kitabe Urartu devletinden kalmıştır[10].

Hoy Utbe bin Ferkad es-Sülemî tarafından 641 yılında İslâm topraklarına katılmıştır. Muhtelif yolların kavşağında olması sebebiyle, Emevî ve Abbasî dönemlerinde askerî üs olarak kullanılmıştır. Büyük Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu hâkimiyetlerinden sonra Akkoyunluların eline geçmiştir. Şah İsmail I tarafından Safevi idaresine alınan şehir, kuzeybatısında meydana gelen Çaldıran Savaşından sonra Sultan Yavuz Selim tarafından Osmanlı idaresine alınmıştır. Kanuni döneminde 1548'de Hoy tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1585'de Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz üzerine gittiği esnada, Hoy hâkimi Rumlu Mahmud Bey'in tahliye ettiği şehir bir kez daha Osmanlı'nın eline geçmiştir[11].

Yaklaşık 18 yıl Osmanlı idaresinde kalan Hoy, Tebriz'in Safevilerin eline geçtiği Ekim 1603'ten sonra Selmas ve Meraga ile elden çıkmıştır. Hadisenin İstanbul'da duyulması üzerine Cığala-zâde Sinan Paşa Şark görevine gönderilerek şehir geri alındı fakat tekrardan elden çıktı. 1612 Nasuh Paşa Antlaşması'yla İran'a bırakıldı. Dördüncü

[10] *Ay.mak.,* s. 473.
[11] Bilgili, *a.g.e.*, s.29.

Murad Revân seferi sırasında (1635) Hoy'u zapt etti ve Safevîlerin üs olarak kullanmaması için yıktırdı[12].

XVIII. yüzyıl harekatı sırasında Köprülüzâde Abdullah Paşa Tebriz'in ele geçirilmesinden önce, Mahmudî hâkimi Zeynel Bey'i rehberlikle, Kangırı sancakbeyi Selim Paşa'yı zapt etmekle görevlendirerek Hoy üzerine gönderdi.Hoy Hanı Şahbaz Han, sağlam surlara güvenerek kaleyi müdafaaya çalıştı. Bu sırada Nahçivân'da bulunan Şah Tahmasb II, Mirza Celal ve Haşim adlı iki komutanını Hoy'un yardımına gönderdi ise de 1724'de Osmanlı askerleri Kenise (Kilise) Mahallesi'nden şehire girdiler. Ele geçirilmesinden hemen sonra Hoy, Kapan ve Karadağ yöreleriyle birlikte tahrir edilmeye başlandı. 1724-1739 tarihleri arasında Osmanlıların elinde kalan Hoy, Şah Nadir-i Afşar tarafından tekrar İran topraklarına katıldı[13].

Evliya Çelebi'nin İran'a yaptığı seyahatler sırasında Hoy'a da uğradığı bilinmektedir[14].

XIX. yüzyılın başında Rus istilâsına karşı, Feth Ali Şah'ın emriyle o sırada İran'a gönderilen Fransız askerî heyeti başkanı olan General Gardane şehrin çevresini bugün de izleri bulunan toprak surla çevirtti. Şehir 1827'de Ruslar'ın saldırısına uğradı. 1828'de Türkmençay Antlaşması ile 3000 kadar Rus'un Hoy'da kalmasına izin verildiyse de tazminat meselesi halledilince bu birlik şehirden çıkarıldı. İran'ı nufüz bölgelerini ayıran 1907 Rus-İngiliz Antlaşması sonucunda Hoy Rusların nüfuz alanına dahil edildi. Ruslar I. Dünya Savaşı'nda burayı işgal ettilerse de 1917 Rus ihtilâli üzerine şehri boşalttılar. Bu süre içinde 70 kilometrelik bir demir yolu ile Hoy Culfa'ya bağlandı[15].

Günümüzde Azeri Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgede halkın çoğu Şii mezhebine bağlıdır.

Kaynaklarda Hoy halkının ehl-i sünnet olup mezhep karmaşası ve savaşının olmadığı geçmektedir[16]. Hoy halkının genellikle Şafii mezhebinden olduğu, bu şehrin

[12] *Ay.es*., s.29.
[13] *Ay.es.,* s.29.
[14] Küpeli, *a.g.m.,* 69-97.
[15] Yazıcı, *a.g.mad.,* s.258.
[16] Muhammed Emin Riyahi, *Tarih-i Hoy*, Tahran 1958, s.63-71.

en ünlü âlimi ve kadısı olan Rüknüddin'in lakabından anlaşılmaktadır. Daha sonraları, Safevi devleti devri diğer şehirlerin halkları gibi, Hoylular da 12 imamlı Şialık mezhebini kabul etmişlerdir[17].

Ayrıca Hoy'lu birçok önemli isim de bu şehirde yaşamıştır ve yakın bölgelere dağılmıştır. 13. yüzyılın başlarında Varka ve Gülşah Mesnevisinin minyatürlerinin tasvircisi olan Abdülmü'min İbn Muhammed el-Hoyi En-Nakkaş, 1277 yılında vefat eden Karahisar Kadısı Tacüddin Hoyî'dir[18].

Kaynaklarda 12.yüzyılda Hoy'da çıkan önemli kişilerden birisi Ahilik örgütünün kurucusu olarak tanınan uzun adı Ebu'l-Hakayık Şeyh Nasirüddin Mahmud İbn Ahmed el-Hoyî olan Ahi Evren'den bahsedilmektedir. Ahi Evren'in 1171 yılında Hoy'da doğduğu söylenmektedir[19].

Şems-i Tebrizi'nin naaşının Hoy'da defnedildiği söylenmektedir ve ayrıca mezarının etrafında dikildiği söylenen üç minareden biri günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Ayrıca Abdal Musa, Seyyid Mehmet Abdal, Geyikli Babai Kızıldeli ve Pir Sultan Abdal gibi Anadolu erenlerinin Hoylu oldukları bilinmektedir[20].

2.2.1. İlhanlı Dönemi (1256-1353)

Devletin kurucusu, Cengiz Han'ın torunu olan Hülâgû'dür. Başkenti Tebriz olan ve İran'da kurulan devlet 1295 yılından itibaren bağımsız olmuştur. Hülâgû'nün taşıdığı İlhan ünvanından dolayı devlet İlhanlı adıyla anılmıştır. Hülâgû, Alamut Kalesi'ni aldıkta sonra 1258'de Bağdat'ı zaptederek Abbasi halifesini ortadan kaldırmıştır. Aynicâlut savaşı'nda Memlüklü hikimdarı Kutuz tarafından 1260'da bozguna uğratılarak Fırat kıyılarına kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Hülâgû'den sonra tahta babası gibi bir budist olan Abaka geçmiştir. Abaka siyasi çıkarları için hıristiyanlara yaklaşarak Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiştir. Ayrıca Abaka'nın Anadolu'da binlerce insanı öldürtmüştür. Abaka 1258'de ölünce yerine Teküder geçmiştir ve müslüman

[17] Mukaddem, *a.g.m.* s. 475.
[18] *Ay. mak.,* s.475.
[19] *Ay. mak.,* s.475.
[20] *Ay. mak.,* s.477.

olarak olarak Ahmed Teküder adıyla anılmıştır. İki yıl sonra Teküder tahttan indirilerek Abaka'nın büyük oğlu Argun Han geçmiştir. Argun'dan sonra da başa Geyhatu geçmiştir[21].

Daha sonra başa geçen ve müslüman olduğu için Gâzân Mahmud Han adıyla anılan Gâzân Han İslamiyeti devletin resmi dili haline getirmiştir. Gâzân Han 1304'te ölünce yerine kardeşi Olcaytu geçmiştir. Olcaytu'dan sonra da yerine Ebû Said Bahadır Han tahtta oturmuştur. Ebû Said'in otuz yaşında ölmesi ve arkasından varis bırakmamasından dolayı devlet dağılma sürecine girmiştir ve hakim olunan topraklar üzerinde Celayirliler, Karakoyunlular, Muzafferiler ve Eretnaoğulları gibi hanedanlar kurulmuştur[22].

Olcaytu Hüdâbende Türbesi (1304) ve Erzurum Yakutiye Medresesi (1310) önemli İlhanlı eserlerindendir[23].

2.2.2. Safevî Dönemi (1501-1736)

Adını merkezi Erdebil'de bulunan Safeviyye tarikatının piri Şeyh Safiyyüddin'den almıştır. Bu tarikat Anadolu, Suriye ve Azerbaycan'da çok sayıda müride ulaşarak nüfuz alanını genişletmiştir. Tarikatın başında bulunan Şeyh Haydar müridlerine on iki dilimli kırmızı başlık giydirmiştir ve böylece kızılbaş adıyla adıyla anılmaya başlanmıştır. Savaşlara ve mücadelelere girişen Safeviler küçük yaştaki İsmail'e bağlılık göstermekte çekinmemişlerdir. Asıl amaçları Orta Anadolu'da siyasi birlik kurmak isteyen kızılbaşlar Osmanlı devleti tarafından engellenmiştir. Şah İsmail, Akkoyunluları yenilgiye uğratmış ve Tebriz'e gelerek tahtta oturmuştur. Şah, on iki imam Şiîliğini devletin resmi mezhebi olarak ilan etmiştir[24].

Yavuz Sultan Selim Hoy yakınlarındaki Çaldıran Savaşı'nda (1514) Şah İsmail'i yenerek Tebriz'e kadar gitmiştir. Yavuz birçok sanatçıyı da yanında götürmüştür[25].

---

[21] Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s.102,103.
[22] Yuvalı, *a.g. mad.*, s.103,104.
[23] A. Engin Beksaç- Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlılar (Sanat)", *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s.105.
[24] Tufan Gündüz, "Safevier", *DİA*, C.35, İstanbul 2008, s.451,452.
[25] Gündüz, *a.g. mad.*, s.452.

Şah İsmail'den sonra sırasıyla tahtta I. Tahmasb, II. İsmail ve Hudâbende geçmiştir. Bu dönemlerde Safevi Devleti güçten düşmüş ve sorunlar baş göstermiştir. II. Abbas tahtta geçtiği zaman toparlanma olsa da devlet gerilemesini sürdürmüştür. Şah Süleyman'dan sonra başa geçen Hüseyin Mirza sosyo-ekonomik olarak çökmüş bir devlete hükümdarlık etmiştir[26].

Afganlılar, devletin içinde bulunduğu karışıklıktan yararlanarak istilaya başlamış ve İsfahan'da yönetimi ele geçirmiştir[27].

2.2.3. Zend Dönemi (1751-1794)

İran'da XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yedi asır boyuncahüküm süren Moğol ve Türk kökenli devletlerin ardından ülkede hâkimiyet kuran İran asıllı ilk hanedandır[28].

Afşar hükümdarı Nadir Şah'dan sonra oluşan otorite boşluğundan yaralanmak isteyen Zend, Afgan ve Kaçarlar İran tahtına oturmak için mücadeleye girişmişlerdir. Mücadeleler sonucunda Kerim Han Zend tahtta oturmuştur. Kerim Han başkent olarak Şiraz şehrini seçmiş ve burada bir imaret inşa etmiştir. Kerim Han'dan sonra başa Zeki Han Zend, Ebul Feth Han, Sadık Han, Ali Murad Han, Cafer Han ve Lütf Ali Han Zend geçmiştir. Lütf Ali Dönemi Zend Hanedanlığı'nın son dönemidir. 1794'te Kaçar Ağa Muhammed Han ile 1494'te Kirman'da yapılan savaş sonucunda Zend hakimiyeti sona ermiştir[29].

2.2.4. Kaçar Dönemi (1795-1925)

İran topraklarında Türk kökenli devletlerden biri de Kaçarladır. Kaçar Hanedanı yüz otuz yıl İran'a hakim olmuştur. Afşarları yenen Ağa Muhammed Han Kaçar 1795'te resmen İran tahtına oturmuştur. Muhammed Han Gürcistan seferi sırasında hizmetçileri tarafından öldürülmüştür. Muhammed'den sonra başa Feth Ali Şah geçmiştir. Onun döneminde eski hanedanların aileleriyle ve askerlerin çıkardığı isyanlarla uğraşılmıştır. Özellikle İngiltere, Fransa ve Rusların bu ülke üzerindeki emelleri ülkeyi zora

[26] Karadeniz, *a.g.e*., s. 49-58.
[27] Ay.es. s.59.
[28] Rıza Kurtuluş, "Zendler", *DİA*, C.44, İstanbul 2013, s.256.
[29] Karadeniz, *a.g.e*., s.185-212.

sokmuştur. Ayrıca Osmanlı Devletiyle de mücadeleler sürmüştür. Muhammed Şah döneminde de özellikle İngiltere ülkede iç karşıklık çıkarmak istemiştir. Muhammed Şah tedbirsiz olduğundan işlerin çoğunu Ağasi Hacı Mirza'ya bırakmıştır. Ağasi'de büyük bir savurganlık içersinde devletin gelirlerini harcamıştır. Nasırüddin Şah tahtta geçtiğinde Mirza Taki Han'ı sadrazamlığa getirmiştir. Nasırüddin Şah ülke yönetiminde ıslahatlara giriştiyse de etrafındaki beceriksiz devlet adamlarının olması ve yabancı devletlerin artan imtiyazları ekonomik ve siyasi çalkantıları ortay çıkarmıştır. Muzafferüddin Şah başa geçtiğinde mali durumu düzeltmek için siyasi ve ekonomik imtiyazlar vermiştir. Böylece İngiltere ve Rusya'nın nüfüzları giderek artmıştır. Bu dönemde Osmanlıda olduğu gibi meşrutiyet hareketleri başlamış ve birçok genç Avrupa'ya gönderilmiştir. Daha sonra sırasıyla tahtta Muhammed Ali Şah ve Ahmed Şah çıkmıştır. Meclis tarafından Kaçar Hanedanına son verilerek yönetim Pehlevilere geçmiştir[30].

[30] Kaçar Dönemi ayrıntılı bilgisi için bkz. Karadeniz, *a.g.e.*, s. 213-524.

3. KATALOG

3.1. CAMİLER

KATALOG NO : **3.1.1.**

ADI :Muttalip Han Cami

BULUNDUĞU YER :Şehir merkezindeki yapı Taleghani Cadddesi ve İmam (Mahalle) Caddesi'nin kesiştiği noktada yer almaktadır. Yapının doğusunda Han Kervansarayı ve Tarihi Hoy Pazarı vardır. Kuzey doğuda da Seyyidü'ş-Şüheda Cami bulunmaktadır.

ÇİZİM NO :**4-7**

FOTOĞRAF NO :**1-29**

İNCELEME TARİHİ :28-30 Temmuz 2013

TARİHÇESİ ve KİTABESİ:

Kitabenin özgün metni[31]:

١ - وحيد الدّهر حاجىمطلّب خان

٢ - كه دارد او نژاد ازشيخ اكرم

٣ - بهاءالدين محمد عالمى كو

٤ - زافلاطون به حكمت بود اعام

٥ - روان او چو از تن رفت دوران

٦ - زشادى گشت خالى شد پُر از غم

[31] Yapı üzerinde yer alan kitabenin bozulmasından dolayı metin kaynaklardan alınmıştır. Bkz. Riyahi, *a.g.e.*, s. 299. Fakat yapıdaki kitabe 14 satır iken kitapta 12 satır yer almaktadır. Ayrıca şu a yapı üzerinde bulunan kitabeninde sonradan yazıldığı ve yapıya eklendiği anlaşılmaktadır.

۷ - شد آنگه تیره روی ماه و خورشید

۸ - شد آنگه پشت چرخ واژگون خم

۹ -مرصّع کاری وجوهر شناسی

۱۰- هو او رابود در گیتی مسلّم

۱۱ - به تاریخ وفاتش گفت فرهنگ

۱۲ -به جنّت باشد او را حور همدم

Kitabe metninin okunuşu:

1- Vahîdü'd-dehr Hacı Muttalip Han

2- Ki dâred o nejâd ez-Şeyh-i Ekrem

3- Bahâüddin Muhammed alemi gû

4- Ze-Eflâtun be hikmet bûd eâm

5- Revân o çû ez ten reft devrân

6- Ze-şâdî geşt hâlî şod pür ez gam

7- Şad ân ki tîre ruy-ı mâh o horşîd

8- Şod ân ki peşt çerh o ez gûn ham

9- Murassa' kârî ve cevher şinâsi

10- Mor o abûd der gîtî müsellem

11- Be târîh-i vefâteş goft ferheng

12- Be cennet bâşed o râ hor hemdem

Kitabe metninin anlamı: Kitabeye göre yapı Hacı Muttalip Han tarafından inşa edilmiştir. Kitabeden bâninin caminin yapımı sırasında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Ölüm ile ilgili dizelerde ebced hesabı kullanılmıştır.

Kaynaklar bu övgü dolu kitabenin Qa'ni isimli biri tarafından yazıldığından bahsedilmektedir ve ebcedli hesabın 1255/1839 yılına denk geldiğini söylemektedir (foto.1). Yazılı kaynaklarda yapının ilk inşasının İlhanlı dönemine kadar gittiği yazmaktadır. Ganjnameh Cylopedia of Iranian Islamic Architecture V.6-8 Mosques adlı eser, Mir'âtü'l- Bûldân'ın yazarından aktardığına göre bu caminin Hoy'un harap olmuş diğer camileri arasında söylemektedir ve muazzam masrafla uzun bir bina inşa edildiğinden fakat tamamlanmadan harap olduğu yazmaktadır[32].

YAPININ İNCELENMESİ: Yapı güney-kuzey yönünde dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Caminin harimi *kare planlı, tek kubbeli plan* şemasına sahiptir. Yapının harimi örten kubbesi günümüze ulaşamamıştır. Fakat yapının üst kat galerilerinin yer aldığı birim sekizgen bir plana sahiptir. Tonozla örtülü giriş eyvanının ölçüleri 4 x 5.50 m.'dir. Harim mekânı kuzey eyvanından güney eyvanına olan uzaklık 27.08 m.'dir. Batı eyvanından doğu eyvanına olan uzaklık da 27.08 m.'dir. Ayrıca harim mekânı eyvanlar hariç doğu-batı, kuzey-güney doğrultusunda 19.90 m.'dir ve kare bir alan meydana getirmektedir(çizim: 4-7).

Günümüzde de etrafı kapalı olan yapının, dış cephelerinin yarı seviyeye kadar dükkânlarla kapalı olduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır[33].

Giriş kalan izlerden anlaşılacağı üzere tromp geçişleri bulunan tonozla örtülü bir birimden sağlanmaktadır. Harim giriş kapısı sivri kemerle oluşturulmuş basit bir açıklıktan ibarettir. Giriş açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli pencere açıklıkları mevcuttur. Giriş açıklığının üzerinde ise basık kemerli geniş pencere açıklığı bulunmaktadır (foto.2). Harime girmeden önce yer alan tonozlu birimin doğu ve batı duvarlarının girişine ve kuzeyine bakan cepheleri üzerinde üst katta yer alan galerilere çıkışı sağlayan birimler bulunmaktadır. Bu birimlerin doğu ve batı yönlere bakan giriş açıklıkları sivri kemerli bir çökertme içerisinde yer almaktadır. Bu açıklıkların üzerinde ise sivri beşik tonozlu bir galeri bulunmaktadır. Kuzeye bakan açıklıklar da yine sivri

[32] Yapının tarihi ve ayrıntılı bilgisi için bkz. Muhammed Emin Riyahi*, a.g.e.,* s. 285, 299, 301, Tahran 1959 ; *Ganjnameh Cylopedia of Iranian Islamic Architecture V.6-8 Mosques* , Shahid Behesti Univesity, Faculty of architecture and Urban Plannig Documentation and Research Center, Tahran 2004, s.218 ; Asl - Jafari, *a.g.m.,* s.23.

[33]http://khoykids.com/travel-to-khoy-old-photographs-part-2last/ (Erişim tarihi: 14.04.2014)

kemerli bir çökertme içindedir. Fakat diğer birimlere göre daha dar inşa edilmiştir. Bu birimlerin üzerinde de sivri beşik tonozlu galeriler mevcuttur (foto. 3-8).

Giriş cephesi tuğlaların bir sıra içeride üç sıra dışarıda nöbetleşe dizilmesiyle oluşturulmuştur (foto.2-8).

Giriş eyvanından harime geçiş sağlanmaktadır. Kuzeyde yer alan giriş eyvanın harime bakan kısmı dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerlidir ve kavsarası mukarnaslıdır. Eyvanın kavsarası alçı malzemeden yapılmıştır. Sivri kemerin tepe noktasından prizmatik bir şekilde genişleyen mukarnas sistemi çift yönlü üçgenlerle sonlandırılmıştır. Kavsaranın köşelerinde tromp geçişler oluşturulmuştur. Giriş eyvanın batı ve doğu cephelerinde sivri kemerli birer niş meydana getirtilmiştir. Kemerin köşelikleri de alçı ile dolgulanmıştır. Nişin kalan izlerden anlaşıldığı üzere alçı ile kaplandığı düşünülmektedir. Giriş eyvanın doğu cephesi boş geçilirken batı cephesi üzerinde bir kitabe levhası yer almaktadır. Levhanın içeriği yukarıda ayrıntılı verilmiştir. Kitabe levhası, dikdörtgen ahşap bir levhadır. Levhanın üzerinde bir tepelik iki yanında ise dilimli üçgen panolar mevcuttur. Bu panolar ve tepelik üzerinde kazıma tekniği ile bitkisel süslemeler mevcuttur. Kitabe boyama tekniği ile yapılmış 14 satırdan müteşekkildir ve satırlar kartuş içine alınmıştır. Yazı türü olarak ta'lîk tercih edilmiştir (foto.9-11).

Harim mekânın zemini kare planlı olmasına rağmen üst kat galerilerinin yer aldığı kısmın planı ise sekizgen bir özellik göstermektedir (çizim:3,6). Giriş eyvanının doğu ve batı kenarında yer alan eyvanlar ile bu eyvanların yanında yer alan eyvanlar bir bordürle çevrelenmiştir. Üçgen prizma ile son bulan bordür üst kat galeri ile sınırlandırılmıştır. Sadece üst katta yer alan galeriler geniş bir sivri kemerle çevrelenmesine rağmen bütün cepheyi kaplıyormuş gibi görünmektedir ve bütüncül bir eyvan hissi vermektedir. Sivri kemer üst kat galeride geriye doğru uzatılarak penatrasyon biçim verilmiştir. Sivri kemerin tepe noktasından başlayarak zemine kadar ulaşan bir bordür galerileri birbirinden ayırmaktadır. Kuzeydoğu cephede zemin katta yer alan eyvanın kuzey duvarı üzerinde üç, batı duvarında ise bir niş yer alırken doğu duvarı üzerinde giriş açıklığı mevcuttur. Giriş açıklığı ve nişler yuvarlak kemerlidir. Bu

eyvan üzerinde de yer alan üst kat galerisi de aynı düzene sahiptir. Fakat kuzey duvarı üzerindeki nişlerden bir tanesi pencere açıklığı olarak kullanılmaktadır. Bu birimin doğu kanadı üzerinde yer alan eyvanın doğu duvarı üzerinde yuvarlak kemerli iki niş yer alırken güney duvarı üzerinde bir niş bulunmaktadır. Eyvanın kuzey duvarı üzerinde yuvarlak kemerli giriş açıklığı mevcuttur. Bu eyvanın üst kat galerisinde kuzey duvarı üzerinde giriş açıklığı ve doğu duvarı üzerinde ise yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır. Giriş eyvanın batısında zemin katta yer alan eyvanın güney duvarı üzerinde ortadaki daha geniş olmak üzere üç adet yuvarlak kemerli bir niş mevcuttur. Doğu duvarı üzerinde yine bir niş yer alırken batı duvarında bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Üst kat galeride de doğu duvarı üzerinde iki adet niş yer alırken bir tane de pencere açıklığı görülmektedir. Galerinin batı duvarı üzerinde giriş açıklığı, doğu duvarı üzerinde ise yine bir niş mevcuttur. Kuzeybatı zemin katta yer alan eyvanın batı duvarı üzerinde iki, doğu duvarı üzerinde yuvarlak kemerli bir niş yer almaktadır. Doğu duvarı üzerinde nişlerden biri günümüzde taş malzemeyle. Eyvanın kuzey duvarı üzerinde üst kat galeriye çıkışı sağlayan giriş açıklığı mevcuttur. Üst kat galeride güney duvarı üzerinde bir niş, kuzey duvarında ise giriş açıklığı bulunmaktadır. Galerinin güney duvarının üst kısmında yuvarlak kemerli pencere açıklığı mevcuttur (foto. 12-15).

Doğu ve *Batı* duvarları üzerinde yer alan eyvanlar 5.50 x 3.85 m. boyutlarındandır ve diğer eyvanlardan daha geniş olarak inşa edilmiştir. Bu kısımdaki eyvanlar diğer eyvanlardan farklı olarak iki katlı yerine tek birimli düzenlemeye sahiptir. Eyvanların örtüsü sivri kemerli beşik tonozludur. Tonozun köşelerinde tromp düzenlemeler mevcuttur. Eyvanların duvarlarında yer alan dikdörtgen çökertmeler içinde sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Bu çökertmelerin alt kısmında üç, eyvanların kuzey ve güney duvarları üzerinde birer adet yuvarlak kemerli niş mevcuttur (foto.16,17). Mihrabın doğu ve batısında yer alan eyvanlar simetrik olarak aynı düzenlemeye sahiptir. Güney cephede zeminde yer alan eyvanların güney duvarı üzerinde iki, doğu ve batı duvarlarında ise birer niş mevcuttur. Üst kat galerilerde ise güney duvarları üzerinde ortadaki daha geniş olmak üzere üç adet niş yer alırken diğer kısımlarda giriş açıklığı ve bir tane niş bulunmaktadır(foto.18-20).

Mihrap güney cephenin ortasında eyvan içerisinde yer almaktadır. Eyvanın eni 5.60 m'dir. Sivri kemerli mihrabın kavsarası mukarnaslarla dolgulanmıştır. Mukarnas alçı malzemedendir. Mihrap nişi beş köşelidir. Mukarnas kavsaranın alt kısmı dikdörtgen panolar şeklinde düzenlenmiştir. Eyvanın doğu ve batı duvarları üzerinde birer adet niş yer almaktadır. Mihrabın önünde, zeminde imamın namaz kılabilmesi için oluşturulmuş oyuk mevcuttur (foto.21,22).

Üst kat galerilere çıkmak için; yapının kuzey duvarları üzerinde yer alan giriş açıklıklarından, giriş eyvanının doğu ve batı duvarları üzerinde yer alan açıklıklardan, harimin kuzey ile kuzeydoğu duvarı üzerindeki açıklıklarından ve güneydoğu ve güneybatı eyvanlarından da üst kat galerilere çıkılmaktadır. Kuzeyde yer alan giriş açıklıklarından koridorlu birime geçilmektedir. Bu koridorlar dört birimden oluşmaktadır ve yaklaşık 11 x 3 m. boyutlarındadır. Bu birimlerin üçü çapraz tonozlu iken bir birim kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbeli birimlerden doğuda yer alan kısmın kubbesi üzerinde alçıdan yapılmış ışınsallar mevcuttur. Ayrıca kubbe eteğinde sivri kemerli nişler mevcuttur (foto.23-25).

Doğudaki koridordan üst kat galeriye çıkarken merdiven çıkışının doğu duvarı üzerinde altlı üstlü yerleştirilmiş 2 adet sivri kemerli niş bulunmaktadır. Ayrıca galeri girişinin karşısında sivri kemerli bir çökertme içinde günümüzde kapatılmış olan sivri kemerli bir açıklık yer almaktadır (foto.26,27). Buradan üzeri sivri kemerli beşik tonozla örtülü galeriye geçilmektedir. Bu üst kat galerileri hem girişin olduğu kısma hem de harime açılmaktadır.

Bu galerilerden merdivenlerle yine bir üst kata daha çıkılmaktadır. Burada karşımıza eyvan ve galerilere ait örtülerin dış kaplamaları çıkmaktadır. Ayrıca bu kısımda duvarda nişler ve dördüncü kata çıkmak için yine merdivenler mevcuttur. Güneybatı köşedeki birimden merdivenlerle üst kata çıkarken duvar üzerinde altta derin bir niş, üstte ise pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu galeri de harime, giriş açıklığına ve kuzeye doğru açılım sergilemektedir. Üst kata çıktığımızda yine nişler ve üst kata çıkışı sağlayan merdivenler mevcuttur (foto. 28,29).

İnşa malzemesi olarak yapının genelinde tuğla kullanılmıştır. Giriş eyvanı ve mihrap kavsarasında alçı malzeme tercih edilmiştir. Ayrıca yapıda kullanılan örtü sisteminde dış kaplamalar da taş malzeme vardır.

Duvarlarında ki uygulamalardan yapının son dönemlerde restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır.

KATALOG NO : **3.1.2.**

ADI :Molla Hasan Cami

BULUNDUĞU YER :Yapı Tarihi Çarşının içerisinde yer almaktadır.

ÇİZİM NO :Yapıyla ilgili çizim yapılmasına izin verilmedi. Ayrıca kaynaklarda da yapıya ait çizim bulunamadı.

FOTOĞRAF NO : **30-33**

İNCELEME TARİHİ :1 Ağustos 2013

TARİHÇESİ :Cami'nin ilk inşası h. XII . asır ortalarında Donboli Ahmed Han Molla Hasan Şeyhü'l-İslam adına yapılmıştır. Depremde yıkılan yapı 1294/1877 senesinde Hacı İbrahim Tacir tarafından tekrar bina edilmiştir[34].

YAPININ İNCELENMESİ: *Molla Hasan Cami*, güney-kuzey doğrultusunda boylamasına dikdörtgen bir plana sahiptir.Cami, çarşı içerisinde yer aldığı için cephe anlayışı açısından dışarıya yansıma olmamaktadır. Yapıya giriş hem çarşı içerisinden hem de caddeden sağlanmaktadır.

Harimde kemerlerin yönü mihrap duvarına enlemesine ve boylamasına uzanmaktadır. İç mekanda toplamda on iki kubbe kullanılmıştır. Kubbeler altı serbest desteğe ve kemerlere oturmaktadır. Yapı bu özelliği ile çok destekli ve çok kubbeli plan anlayışına sahiptir.(foto.30).

Taşıyıcı desteklerin gövdesi sekiz köşeli forma sahiptir. Sütun başlıkları gövdeye uygun olarak pahlanmıştır ve profillidir(foto.30).

Kubbeye geçişlerde tromp düzenlemesi görülmektedir. Kubbe üzerinde tuğlaların farklı dizilmeleri sonucu geometrik şekiller ortaya çıkmıştır. Kubbenin tepe noktasından başlayan ışınsal motif daire şeklini almaktadır. Bu dairenin etrafında yarım daire ışınsal motifler oluşturulmuştur. Daha sonra bu düzenleme zikzaklar ile son

[34] Dairetü'l Maarif Bina Ha-yı Tarihi İran ,*Mesacid Tarihi*, Tahran 1958, s.42.

bulmaktadır. Mihrabın önündeki kubbeli birimin üzerinde beyaz derz kullanılmıştır (foto.31).

Harim duvarlarının alt düzlemi üzerinde yuvarlak kemerli nişler mevcut iken üst düzlemde sivri kemerli pencere açıklıkları görülmektedir. Bu pencerelerden bazılarının dikdörtgen açıklıklar şeklinde olması bunların sonradan yapıldığını düşündürmektedir.

Mihrap, kıble duvarında yer almaktadır ve iç içe geçmiş sivri kemerlerden oluşmaktadır. Mihrap nişi beş köşelidir ve sivri kemerli mukarnaslıdır. Kemerler üzerinde çini malzeme ile yapılmış ayetler yer almaktadır. Niş ve kavsarasında tuğla malzeme ve beyaz derz ile geometrik düzenlemeler oluşturulmuştur (foto.32).

Minare, on iki metre uzunluğundadır ve daire formlu gövdeye sahiptir. Minare yapının üzerine oturtulmuş vaziyettedir. Birime geçiş dışarıdan yuvarlak kemerli giriş açıklığından sağlanmaktadır. Yapının petek kısmı profilli ve galerilidir[35]. Ayrıca minarenin petek kısmının yenilendiği eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır (foto.33).

İnşa malzemesi olarak duvarda ve örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Sütunların üzeri boyalı olması nedeniyle kullanılan malzeme görülmese de taş olduğunu tahmin etmekteyiz. Mihrabı dıştan sınırlandıran kemerlerde ise çini malzeme tercih edilmiştir.

[35] *Khoy*, (Hoy belediyesi yayını), Hoy Aralık 2011, s. 68-69.

KATALOG NO : **3.1.3.**

ADI :Seyyidü'ş-Şüheda Camii (Şah Mescidi)

BULUNDUĞU YER :Şehir merkezinde Tarihi Pazar'ın kuzeydoğusunda yer alan yapı, Taleghani ve Enghelab Caddelerinin kesiştiği noktada bulunmaktadır. Yapının kuzeyinde Şehridar binası(Hükümet Konağı) yer alırken güneybatıda Muttalip Han Camii bulunmaktadır.

ÇİZİM NO :**8-10**

FOTOĞRAF NO :**34-58**

TARİHÇESİ ve KİTABESİ:

Hazırlık mekanının kubbesindeki kitabesi:

سنه ۱۳۱۷ یادکار کر بلای صادق

Hazırlık mekanının kubbesindeki kitabenin okunuşu:

Sene 1317 Yâdigâr-ı Bennâ Kerbelâ-i Sâdık

Hazırlık mekanının harim duvarı üzerindeki kitabe metni:

۱-هوالحی الذي لایموت

۲-جند اطرفه بنفعه مسعود

۳-مسجد شاه و کعبه مقصود

٤-مدی ازحوادثات زمان

٥-جلوه اشذیرخاك می فرسود

٦-همت اندر بنای ثالونیش

۷-ایتا لله جناب امام جمع

۸-امر او بودکو بیا خا لق

۹-کروکنج نهان راه مشهود

Hazırlık mekanının harim duvarı üzerindeki kitabe metninin okunuşu:

1- Hüve'l-Hayyü'llezî lâ yemût

2- Cünd-i etrafa be-nef'ai mes'ûd

3- Mescid-i Şâh ve ka'be-i maksûd

4- Meda ez-havâdisât-ı zemân

5- Cilve eş zîr-i hâk mey fersûd

6- Himmet ender benây-ı sâlûnîş

7- Â yet'ullah Cenâb-ı İmam Cum'a

8- Emir o bod gûyiyâ Hâlik

9- Ger u genc nihân râh-ı meşhûd

Hazırlık mekanının batı duvarı üzerindeki kitabe metni:

١-هوالحی الذي لایموت

٢-شد مسمابه مسجد جمع

٣-واقفش رابربت صد افزاد

٤-بیت معموردار سزدار فخجر

٥-اوبودساجداین بود مسجود

٦-بهر تارخ اوز عالم غیب

٧-هـاتف کفت یا غغوزودود

٨-فشهر غره رمضان عمل میر صالح

١٣٣٧

Hazırlık mekanının batı duvarı üzerindeki kitabe metninin okunuşu:

1- Hüve'l-Hayyü'llezî lâ yemût

2- Şod müsemmâ be mescid-i cum'a

3- Vâkıfeş re-ibret sad efzâd

4- Beyt-i ma'mûr dâr-ı sezâ dâr-ı fahr

5- O bûd sâcid în bûd mescûd

6- Beher târih uz âlem-i gayb

7- Hâtifî goft yâ gafûr vedûd

8- Fî şehri gurre-i ramazan amelû mîr Sâlih 1337

Harim içerisinde kubbede yer alan kitabe metni:

خوى ١٣١٧ صادق بلاي محمد كر بنا عمل

Harim içerisinde kubbede yer alan kitabe metninin okunuşu:

Bennâ Amel-i Kerbelâ-i Muhammed Sâdık Hoy 1317

Kitabe metinlerinin anlamı: Yapının son cemaat yerinde üç, harim mekânı içerisinde bir adet inşa ve onarım kitabeleri bulunmaktadır. Üç birimli hazırlık mekânının güneye bakan birimin kubbesi üzerindeki kitabe levhasında *1317 Yâdigâr-ı Bennâ Kerbelâ-i Sâdık* yazılmıştır (foto.34). Harim mekânının orta sahnın ana girişin olduğu taraftaki birimin kubbesi üzerinde iç içe geçmiş madalyonlar şeklinde bir kitabe levhası yer almaktadır (foto.35). Bu levha üzerinde *Bennâ Amel-i Kerbelâ-i Muhammed Sâdık Hoy 1317* yazmaktadır. Buradan yapının 1317/1899-1900 tarihinde Muhammed Sadık isimli bir mimar tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Hazırlık mekânının avluya açılan biriminin harim duvarı ve batı duvarı üzerinde onarım kitabeleri bulunmaktadır. Bu levhalar üzerinde yapının isminin Mescid-i Şah olduğu, 1337/1918-

1919'da Salih isimli bir mimar tarafından onarıldığı ve vakıf kayıtlarından bahsedilmektedir(foto. 36,37).

Mevcut kaynaklara göre cami Hoy Valisi Ahmed Han Donboli tarafından yaptırılmıştır. Kendisinden sonra camideki Hüseyin Qoli han denetiminde devam etti ve Mirza Yahya İmam Hoyi ve Şeyh Muhammed Ali Mahalle'nin çabaları ile tamamlatıldı. Mir'âtü'l- Bûldân'ın yazarından aktarıldığına göre caminin inşasını Ahmed Han'ın oğlu Hüseyin Han'a atfeder ve onu yarım bırakılmış ve harap olmaya terk edilmiş muhteşem bir bina olarak tarif eder. Caminin doğu ve batı kanatlarına medrese planlanmıştı fakat Donboli sülalesinin düşüşü ile yarım kalmıştı. Caminin yapımı 1214/1799-1800 Kaçar askeri harekâtı ile yarım kalmışsa da 1317/1899-1900'da bitirilmiş ve Cuma Camii olarak adlandırılmıştır[36].

YAPININ İNCELENMESİ: Cami doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilmiştir. Yapı, çok destekli ve çok kubbeli camiler grubundandır.

Batı cephede üç birimli hazırlık mekânı kuzeyinde ise bir avlu yer almaktadır. Harim mekânının biri doğuda bir batıda olmak üzere iki girişi mevcuttur. Doğudaki giriş açıklığına dar bir sokaktan ulaşılmaktadır. Giriş açıklığı sivri kemerli bir forma sahiptir ve harimin orta kısmına açılmaktadır. Batı cephe üzerinde yer alan giriş açıklığına hazırlık mekânının orta biriminden ulaşılmaktadır ve doğudaki girişle aynı forma sahiptir (çizim:.8-10).

Güney cephe caddeye bakmaktadır. Cephenin güneybatı ucunda hazırlık mekânına girişi sağlayan dikdörtgen bir açıklık yer almaktadır. Sivri kemerli bir çökertme içerinde yer alan açıklığın iki kenarına simetrik olarak nişler yerleştirilmiştir. Açıklığın üst kısmında ise yatay dikdörtgen formlu bir niş mevcuttur. Güney cephe üzerinde sivri kemerli geniş pencereler yer almaktadır. Bu pencere açıklıkları sivri kemerli çökertmeler içerisindedir ve birbirlerinden payandalarla ayrılmaktadır. Fakat mihrabın olduğu kısımda pencere açıklığı bulunmamaktadır. Güney cephenin saçak kısmı dört sıra yatay dizilmiş tuğla ile dışarı taşıntı yaparak oluşturulmuş dikey bir sıra tuğladan meydana getirilmiştir (foto.38,39).

[36] Yapının tarihi ve ayrıntılı bilgisi için bkz. Riyahi, *a.g.e.* s. 176, 189; Mosques , s.80-83.

Doğu cephe boyunca giriş açıklığı dışında herhangi bir hareket unsuru bulunmamaktadır.

Hazırlık mekanına yapının güneybatı ucundan geçilmektedir.. Hazırlık mekânı 16.80 x 5.35 m. ölçülerindedir. Yapı ile cadde arasında kot farkı bulunduğundan hazırlık birimine merdiven eklenmiştir. Bu birimler kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler sivri kemerlere ve duvarlara oturtularak taşınmıştır. Güneydeki birimin kubbesi tuğlaların balık kılçığı formunda yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Sivri kemerin kubbe ile kesiştiği noktada tuğlaların üçgen biçimde yerleştirilmesiyle testere dişi formu meydana getirtilmiştir. Kubbe üzerinde yer alan kitabe levhasının içeriğine yukarıda değinilmektedir. Bu levha ile kubbede aynı aks üzerinde yer alan çöküntünün yine bir levha için oluşturulmuş olduğu düşünülmektedir. Ortadaki birimin kubbe geçişleri iki kanatlı tromp biçimlidir. Kuzeyde yer alan kubbe ise yine balık kılçığı formda meydana getirtilmiştir. Kubbelerin üst noktası ile zemin arasındaki mesafe 6 m.'dir. Kubbeyle kemerin kesiştiği yerde tuğlalar yine testere dişi formu oluşturacak biçimde inşa edilmiştir. Hazırlık mekânının batıya yaslanan ortadaki kısmında daha derin olmak üzere tek niş bulunurken yan birimlerde simetrik olarak üçer niş yer almaktadır. Bu yuvarlak kemerli nişler 100 x 25 cm boyutlarındadır. Hazırlık mekânından avlu mekânına geçerken dar sivri kemerli tonozlu bir alan oluşturulmuştur. Bu birimin duvarlara yerleştirilmiş kitabe levhaları için oluşturulduğu düşünülmektedir (foto. 40, 41).

Avlu, caminin kuzeyinde yer almaktadır. Bu birimin sonradan yapıldığı fakat harimin kuzey cephesinin geniş pencere alınlıklarının bulunması özgününde de burada bir avlunun olması gerektirdiğini göstermektedir[37](foto. 42).

Kuzey cephe, sivri kemerle oluşturulmuş geniş pencere açıklıkları ile avluya açılmaktadır. Açıklıklar arasında tuğlalar üçgen olacak şekilde yerleştirilmiştir ve araları lacivert renge boyanmıştır(foto. 43, 44).

[37] Avlunun olmasını gerektiren sebep, harimin kuzey cephesinin geniş ve zemine yakın pencere açıklıklarının varlığı olmalıdır.

Harim mekânı doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen bir plana sahiptir. 23.10 x 16.80 m. boyutlarında olan harimde kemerlerin yönü mihrap duvarına enlemesine ve boylamasına uzanmaktadır. Harim toplamda on beş kubbe ile örtülüdür. Kubbeyi taşıyan kemerler sekiz serbest desteğe ve sivri kemerlere oturmaktadır (foto. 45).

Taşıyıcı destekler altlık, gövde ve başlık olmak üzere üç parçadan oluşmaktadır. Destek gövdelerinin her bir yüzeyinde ikişer yarım daire profil meydana getirtilmiştir. Bu profiller altlık ve başlıkta da devam etmektedir. Bu profillerin arasında ince bir kaval silme yer almaktadır ve altlık ve başlıkta devam ederek iç içe geçmiş profiller oluşturacak şekilde teşkil edilmiştir. Sütun başlıkları üzerinde zikzaklar yer alırken üst kısımlarında düz profiller mevcuttur (foto. 46-48).

Kubbelerin hepsine tromp düzenlemelerle geçiş sağlanmaktadır. Kubbeleri meydana getiren tuğlaların dizilmesinde farklılıklar mevcuttur. Orta sahnın batı ucundaki kubbede yıldız formlu bir görünüm elde edilmiştir. Orta sahnın orta kısmında yer alan kubbenin geçiş öğeleri üzerinde tuğlaların farklı şekilde yerleştirilmesiyle meydana gelen bir şerit bulunmaktadır. Bu şeritlerin üzerinde ise yine tuğlaların farklı dizilmesiyle oluşturulmuş üçgen bir kuşak mevcuttur. Orta sahnın diğer kısımlarında beşli zikzak kuşak bulunurken diğer sahınlarda ikişer zikzak kuşak mevcuttur (foto. 49-51).

Harimin doğu, batı ve güney duvarları üzerinde üçer gruplu yuvarlak kemerli nişler yer almaktadır. Bu nişlerden ortadakilerinde iç içe geçmiş sivri kemerli düzenleme ve içerisinde bir niş daha yer almaktadır. (foto.52).

Harimin kuzey cephesi dışarı beş sivri kemerli pencere açıklığı ile yansımaktadır. Fakat cephenin kuzeybatı ucundaki açıklık günümüzde kapatılmış durumundadır. Yapının güney duvarının üst kısmında sivri kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır(foto. 53,54).

Mihrab, iç içe geçmiş sivri kemerlerden oluşmaktadır. Mihrab nişi beş köşeli olarak teşkil edilmiştir. Mihrap çini ile kaplanmıştır. Bordürlerde ayet[38] yer alırken yüzeylerde vazodan çıkan kıvrımlı dallar ve çiçek motifi mevcuttur. Vazo üzerinde de stilize bitkisel süslemeler ve palmet motifi vardır .

Minber, mihrabın önünde yer almaktadır ve üzerinde 1392/1972 tarihi vardır ve ahşap malzemedendir (foto.58).

İnşa malzemesi olarak duvarlarda ve örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Taşıyıcı sütunlar taş malzemedendir. Mihrapta çini malzeme tercih edilmiştir.

[38] Dış bordürde, Ayet'el – Kürsî; iç kısımda Nur Suresi yer almaktadır.

3.2. KİLİSELER

KATALOG NO : **3.2.1.**

ADI :Surp Sarkis Kilisesi

BULUNDUĞU YER :Hoy şehir merkezinin kuzeybatısında Kuchari Caddesinin ve Kumsal Meydanının kesiştiği köşede yer almaktadır.

ÇİZİM NO :**11-13**

FOTOĞRAF NO :**59-82**

İNCELEME TARİHİ :31 Temmuz 2013

TARİHÇESİ :Yapının tarihi tam net olarak bilinmemektedir. Ermeni kaynaklarında 332-333 tarihinde yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca rivayetlerde m. onbirinci asırda da inşa edildiği geçmektedir. Yapı üzerindeki haçkarlardan m.1125 veya 1185 tarihi bulunmaktadır. 1521 ve 1529 da Osmanlılar döneminde kilise tamir görmüştür. Yapı 17. yy'da da onarım geçirmiştir[39]. Ayrıca yapının 1843 depreminde zarar gördüğü belgelerden anlaşılmaktadır [40] . Günümüzde de onarım geçirdiği gözlemlenen yapı müze olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ: Doğu – batı doğrultusunda uzanan yapı *üç nefli kubbeli bazilika* plan tipindedir. Yapı dıştan 32 x 18 m. boyutlarındadır. Yapıda iki giriş açıklığı bulunmaktadır (çizim:11-13).

Güney cephenin üzerinde basit çörtenler ve mazgal pencereler yer almaktadır. Cepheyi ortalamayan dikdörtgen çerçeveli bir giriş açıklığı vardır. Açıklık dıştan sivri kemerle kuşatılmıştır. Kemerin altında burgulu bordür düzenlemesi mevcuttur. Bordürün üzengi taşına oturduğu kısımlar kum saati formlu sütun başlıkları şeklindedir ve üzengi taşlarının köşeleri pahlanmıştır (foto.59,60). Giriş açıklığının iki yanında kazıma ve kabartma tekniği ile yapılmış üç adet haçkar levhası bulunmaktadır.

[39] Riyahi, *a.g.e.,* s.65-68.
[40] M. Berberıan, "An Introductıon to The Seısmotectonıcs of The Maku Regıon (NW IRAN)", *Geological Survey of Iran*, 40, 1977, s.158-160.

Levhalardan birinde geniş yüzey üzerine kazıma tekniği ile yapılmış haç motifi vardır. Diğer levhada çifte kemerler içerisinde birbirine geçmeli formda oluşturulmuş, yivli haçlar yer alırken etrafları bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Levhanın alt kısmında ise kazıma ile oluşturulmuş yazıtlar yer almaktadır. Diğer levhada yine çifte haç motifi bulunmaktadır. Motifler yine yivlerle oluşturularak, altlı üstlü birbirinden geçerek haçın uçlarında simetrik palmet deseni meydana getirilmiştir. Haçların altında ve üstünde kazıma tekniği ile yapılmış yazıtlar bulunmaktadır[41](foto. 61,62).

Doğu cephe üzerinde ikisi aynı hizada diğeri üst kısımda yer alan mazgal pencere açıklıkları vardır (foto.63).

Kuzey cephede ise toplamda dört adet mazgal pencere açıklığı mevcuttur (foto.64).

Batı cephenin ortasında dikdörtgen formlu giriş açıklığı bulunmaktadır. Açıklık dilimli sivri kemerli alınlık ile kuşatılmıştır. Kemer üzerinde yivlenmiş, birbirine geçmeli bordür düzenlemesi yer almaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşının kenarları pahlanmıştır. Üzengi taşının üzerinde yine yivli ve geçmeli şeritler halinde altı köşeli desenler oluşturulmuştur. Süslemenin merkezinde altı kollu yıldız mevcuttur. Giriş açıklığının üzerinde yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Normalde bu açıklığın mazgal pencere şeklinde olması gerektiği düşünülmektedir (foto. 65-67).

Naos, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen formlu olup üç nefli kubbeli bazilikal plan tipi göstermektedir. Nefler birbirinden kuzeyde ve güneyde üçer adet paye ile ayrılmaktadır. Orta nef yan neflere göre daha geniş inşa edilmiştir. Yan neflerde sivri kemerli beşik tonoz, orta nef üzerindeki iki birimde beşik tonoz, bema önündeki birimde çapraz tonoz kullanılırken tek birimde kubbe tercih edilmiştir[42](foto. 68-72).

Örtü sistemini taşıyan sivri kemerler duvarlara ve serbest "t" formlu ayaklara oturmaktadır (foto.73).

[41] Buradaki yazıtların maalesef tam çözümünü herhangi bir yerde bulmadık. Sadece Tarih-i Hoy kitabındaki tarihlendirmeden yaralandık. Bkz. Riyahi, *a.g.e.,* s.65-68.

[42] Berberıan tarafından çizilen planda yapıda çapraz tonoz kullanıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen yapılan onarımlarda iki birim daha sonra beşik tonoza çevrilmiş olmalıdır. Bkz. Berberıan, a.g.e., s. 159.

Yapının duvarları üzerinde farklı türlerde oluşturulmuş haç motifleri ve yazıtlar mevcuttur (foto.74-76). Ayrıca duvarlardaki nişler yuvarlak kemerli, sivri kemerli, dikdörtgen formlu iken bazı nişlerin kemerleri burgulu şekilde oluşturulmuştur(foto. 77,78).

Apsis, beş köşelidir ve yanlardan dört basamakla çıkılan bir platform üzerinde yer almaktadır. Apsiste ortadaki daha geniş ve yüksek olmak üzere üçlü kemer düzenlemesine sahip ikonostasis bulunmaktadır. Yan kısımlar kubbe ile orta birim tonoz ile örtülüdür. Bu birimin arkasından bema dolaşılabilmektedir. Profilli taşıyıcı kemerler profilli ayaklara oturmaktadır. Ayakların üzerinde yivli kum saati altlığa sahip sütunceler mevcuttur. Birimin üzerinde yelpaze şeklinde sarkıt düzenlemesi dolaşmaktadır. Duvarlarda yer alan nişler dikdörtgen çerçeve içindedir ve sivri kemerlidir. Bazı nişlerin kavsarası istiridye kabuğu biçiminde düzenlenmiştir (foto.79,80).

İkonastasisin geniş olan orta kısmında kalemişi süslemeler görülmektedir. Göze çarpan ilk süslemede dilimli kubbe ye sahip kenarlarında dilimli kemerler içerisinde yer alan figürlü süslemedir. Figürlerin başları haleli ve portre niteliğindedir. Ana süslemenin etrafı kıvrık dallar, yaprak ve çiçeklerle doldurulmuştur. Bitkisel süslemeler tepede palmet motifi ile son bulmaktadır. Yan duvarlarda kemerler üzerine işlenmiş kalemişlerinde bitkisel kompozisyon kullanılmıştır. Üç dilimli kemerlerin içerisine mükerrer bitkisel süslemeler işlenmiştir. Bu süslemenin altında altı kanatlı serafin melekleri bulunmaktadır. Meleklerin etrafında nar motifleri işlenmiştir (foto.81,82).

İnşa malzemesi olarak, taş ve tuğla kullanılmıştır. Kilisenin dış cephesinin yenilendiği fotoğraflardan anlaşılmaktadır[43]. Dış cephe kaplamasında yarı seviyeye kadar taş daha sonra tuğla kullanılmıştır. Yapının naos kısmındaki duvarlarda da aynı inşa sistemi kullanılsa da kesmetaş duvarlar arasında tuğla sıraları görülebilmektedir (foto.77). Taşıyıcı ayaklar kesmetaş, örtü sistemi ise tuğla malzemedendir.

[43] Bkz. *Khoy*, s.59.

KATALOG NO : **3.2.2.**

ADI :Mahlezan Kilisesi

BULUNDUĞU YER :Yapı, Hoy şehir merkezi dışında kuzeydoğuda yer alan Mahlezan köyü içerisinde bulunmaktadır.

ÇİZİM NO :**14**

FOTOĞRAF NO :**83-109**

İNCELEME TARİHİ :30 Temmuz 2013

TARİHÇESİ :Kaynaklarda yapının İlhanlılar döneminde m. 14. asırda inşa edildiği geçmektedir[44].

YAPININ İNCELENMESİ: Yapı doğu-batı doğrultusunda uzanan, üst örtüsü dört serbest destek üzerine oturan basit tipte yapılmış *Kapalı Yunan Haçı* plan grubundadır. Fakat alışılmışın dışında üst örtüde içten ve dıştan klasik anlayıştan farklı uygulamalar bulunmaktadır (çizim:14). Konunun akışı içerisinde bunlara değinilecektir.

Yapı dıştan 28 x 14.80 m. boyutlarındadır. Batısında jamatunu bulunan yapının iki tane giriş açıklığı mevcuttur.

Güney cephede sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen bir giriş açıklığı mevcuttur. Cepheyi ortalamayan açıklık dıştan da kaş kemer ile kuşatılmıştır. Cephe üzerinde üç adet mazgal pencere açıklığı vardır (foto. 83,84).

Doğu cephede ikisi aynı seviyede bir tanesi daha yukarıda olan mazgal pencere açıklıkları mevcuttur (foto.85).

Kuzey cephede de yine mazgal pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Cephelerin saçak seviyesinde basit çörtenler bulunmaktadır. Ayrıca duvarlar üzerinde yapıda statiği sağlamak için ahşap hatıllar kullanılmıştır (foto.86).

[44] Riyahi, *a.g.e.*, s.68.

Batı cepheden günümüze *jamatuna* ait paye izleri ve giriş sekisi ulaşabilmiştir. Kalan izlerden ve eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla jamatunun tonozla örtüldüğü ve dışarıya kemerlerle açıldığı görülmektedir[45]. Batıdan yapıya geçiş cephe ortasındaki sivri kemerli giriş açıklığından sağlanmaktadır. Giriş açıklığı kemerinin üzerinde bitkisel süslemeler görülmektedir. Ayrıca jamatunun duvar seviyesinden alçak tutulduğu görülmektedir. Kemerin büyük bir bölümünün süslü olduğu sıva parçalarının döküldüğü kısımlardan anlaşılmaktadır. Sıvanın üzerinde sonradan yapıldığını düşündüğümüz süslemeler de mevcuttur (foto. 87-91).

Kubbe çokgen kasnak üzerinde yükselir ve dıştan pramidal külah ile örtülüdür. Kubbe üzerinde mazgal pencereler vardır (foto.92).

Naos ortada dört serbest paye üzerine oturan yüksek kasnaklı pramidal külahlı bir kubbe ile kapatılmıştır. Merkezi kare mekanın dört ana yönünde haç kolları bulunmaktadır. Alışılmışın dışında doğu ve batı haç kolları beşik tonoz yerine basık kubbelerle kapatılmıştır. Kuzey ve güney haç kolları ise beşik tonozludur. Ancak bu durum dış örtüde belirgin değildir. Köşe mekanlar ise kubbe ve haç kollarından daha alt seviyede olup bu birimlerin de üzeri beşik tonozla kapatılmıştır. Orta nef yan neflere göre daha geniş inşa edilmiştir. Orta nef üzerinde kubbeler kullanılırken yan nefler de sivri kemerli beşik tonozlar kullanılmıştır. Tonozların yönü doğu-batı doğrultusundadır. Örtü sistemi serbest dört payeye ve duvarlara gömülü duvar payelerine oturmaktadır. Ortadaki kubbe daha geniş bir alanı kaplamaktadır ve daha yüksek inşa edilmiştir. Ortadaki kubbenin çapı 4.60 m. ve yerden yüksekliği ise 11.35 m'dir. diğer kubbelerin yerden yüksekliği 7 m. ve 7.40 m'dir (foto.93-99).

Tonozlar sivri kemerlere ve ayaklara oturmaktadır. Sivri kemerlerin içerisinde yine sivri kemerli nişler ve mazgal pencerelerin açıklıkları yer almaktadır. Giriş açıklığının iki yanında da sivri kemerli nişler mevcuttur (foto.100).

Ortadaki kubbenin kasnağının alt düzleminde sivri kemerli nişler bulunurken üst düzlemde mazgal pencerelerin geniş açıklıkları vardır. Kubbe ve kasnak üzerinde kalemişi süslemeler mevcuttur. Kubbe merkezinden başlayan ışınsallar kubbe eteğinde

[45] Bkz. Foto. no: 87 (Tarih-i Hoy'dan).

son bulmaktadır. Kubbe eteğinde şerit halinde uzanan eşkenar dörtgenlerden oluşmuş baklava dilimi motifi işlenmiştir. Ayrıca pencere ve nişlerin etrafında da şeritler uzanmaktadır (foto.94-96).

Apsis dilimli yarım kubbelidir ve bir platform üzerinde yükselmektedir. Apsis geniş bir kemer ile naostan ayrılmaktadır. Yarım kubbenin üzerinde küçük bir pencere açıklığı vardır[46]. Yan duvarlar üzerinde sivri kemerli nişler mevcuttur. Apsisin üzerinde ve naosla ayrımı sağlayan kemer üzerinde çoğu bozulmuşsa da günümüze kadar ulaşabilmiş kalemişi süslemeler mevcuttur(foto.101-103).

Kemer üzerinde yarı seviyeden başlayarak yukarıya doğru çıkan insan figürlü süslemeler bulunmaktadır. Alt sırada çıplak ayaklı, kırmızı elbiseli kişinin sol eli açıkça görülmektedir. Üstteki alanda çok fazla belli olmayan insan figürü elinde haç tutmaktadır. Bu düzenlemenin üstünde sol elinde kitap tutan diğer eliyle de çarmıhı kavrayan insan figürü vardır. Ayrıca parmağı ile bir buhurdanlık tutmaktadır. Figürün vücut hatları, elbise kıvrımları ve yüz şekli rahatça seçilebilmektedir. En üstte çıplak ayaklı belden yukarısı tahrip olmuş insan figürü bulunmaktadır. Apsis dilimleri arasında seçilebilen tek süsleme unsuru kıvrımlı bitkisel figürlerdir (foto.104-108).

Apsisin iki yanında yer alan pastoforion odalarına sivri kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Odaların üzerleri sivri kemerli beşik tonozla örtülüdür. Odaların her birinde dört adet niş ve mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır (foto.109).

İnşa malzemesi olarak duvarlarda kabayonu taş malzeme kullanılmıştır. Duvarlarda statiği sağlamak için aralara ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Kubbede ve kemerlerde ise tuğla malzeme tercih edilmiştir.

[46] Eski fotoğraflardan apsis üzerinde haç şeklinde pencere açıklığı olduğu görülmektedir. Bkz. Riyahi, a.g.e., s.70.

3.3. TİCARET YAPILARI

KATALOG NO : **3.3.1.**

ADI :Eski Hoy Pazarı (Arasta)

BULUNDUĞU YER :Hoy şehir merkezindeki yapı geniş bir alanı kapsamaktadır. Çarşının batı cephesi boyunca Taleghani Caddesi, kuzeyinde ise Erghaleb Caddesi ve Seyyidü'ş-Şüheda Camii yer almaktadır. Çarşının güneyinde ise Şeyh Caddesi ile Dervaz-ı Sengi mevcuttur.

ÇİZİM NO :**15**

FOTOĞRAF NO :**110-120**

İNCELEME TARİHİ :30 Temmuz - 5 Ağustos 2013

TARİHÇESİ ve KİTABESİ :

Kitabe Metni:

١-فرمان همايون پادشا دين دنيا ابو ا لمظفر شاه طهماسب الحسنيه خلدالله ملكه

٢- خوى مال اصناف و محترقهٔ انجارآن اشدء اتخاى و شيك تجفيف و .....

٣- عليهم اجمعين فرمود مقرر مستم فنان كرام ديوان اعلى رفتم

٤-..... (kırık)

Kitabenin okunuşu:

1- Fermân-ı hümâyun pâdişâh-ı dîni dünyâ Ebu'l Muzaffer Şâh Tahmasb el-Huseyniyye halleda'llâhu mülkehû

2- Hoy-ı mâl-i esnaf ve muhteraka-i encârân eşde-i ittihây ve şeyk-i tahfif ve.....

3- Aleyhim ecmaîn fermûd mukarrer mestûm fennân-i kirâm-ı dîvân-ı a'lî reftem...

4- ..... (kırık)

Kitabede celî sülüs yazı türü kullanılmıştır. Yazı, mermer malzeme üzerine kabartma tekniğiyle Farsça olarak, dört satır halinde hakkedilmiştir.

Kitabe metninin anlamı: Kitabeden Hoy Bedesteni esnafının ve tüccarının mallarından vergi indirimi yapıldığına dair Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb'ın ferman yayınladığı anlaşılmaktadır.

Kitabe günümüzde Hoy Müzesi'nde mevcuttur (foto.10)[47]. Kaynaklara göre yapının ilk inşası Safevi Döneminde Şah Abbas zamanında olmuştur. Daha sonra yapı Zend Hanedanlığı'nda ve Kaçar Döneminde onarılmış büyütülmüştür[48].

Kaynaklar yapının Şah Abbas (1587-1629) döneminde inşa edildiğini yazsa da kitabe Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb'ın (1524-1576) adının geçmesi yapının Şah Abbas'dan daha önce ki dönemde inşa edildiğini göstermektedir. Şah Tahmasb'ın saltanat yılları düşünüldüğünde ise yapı 16. yy'ın ortalarında inşa edilmiş olmalıdır.

YAPININ İNCELENMESİ: Şehir merkezinde yer alan çarşı yaklaşık 200 m. uzunluğundadır. Çarşı kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır (çizim:15). Yapı yanlara doğru da ara koridorlarla gelişim göstermektedir (foto.111-113). Çarşı, bünyesindeki han ve camii gibi yapılarla işlevini devam ettirmektedir.[49]

Kuzey-güney yönünde uzanan çarşının doğu-batı akslı yerleştirilmiş kısa arasta koridorları da mevcuttur. Çarşı birden fazla girişe sahiptir (foto.114). Çarşının güney ucu Dervaz-ı Sengi'ye bağlıdır. Çarşı buradan geçen yol sebebiyle ikiye ayrılmış durumdadır (foto.115).

Arasta boyunca dükkânların açıldığı koridorlar, sivri kemerlerle taşınan çapraz tonozlarla örtülmüştür. Çapraz tonozların üzerinde günümüzde form değişikliğine uğramış yuvarlak ve dikdörtgen formlu aydınlatma açıklıkları mevcuttur. Bu açıklıklar

[47] Hoy Müzesindeki kitabenin tanıntım kartı üzerinde kitabenin Eski Hoy Pazarı'na (Arasta) ait olduğu yazmaktadır.
[48] Asl - Jafari, *a.g.m.,* s.25 ; Khoy, *a.g.e.,* s. 55.
[49] Kervansaray-ı Han ve Molla Hasan Camii (Ahmed Han Donboli'nin eserleri) gibi yapılar işlevini halen sürdürmektedir.

gün ışığının arasta içerisinde yayılımına izin verdiği gibi hava mübadelesini de sağlamaktadır. Bazı yerlerde kemerler düz eksenden farklı olarak yanlamasına yerleştirilirken bazı yerlerde de dar inşa edilmiştir. Koridorlarda karşılıklı yerleştirilmiş dükkânlar sivri kemerli beşik tonozla örtülüdür (foto.116-118).

Arastada sekizgen planlı dağılım mekânları olan *çarsaglar* hanlara ve yan akslardaki koridorlara açılmaktadır. Üzeri kubbe ile örtülü çarsaglar dört yöne geniş sivri kemerle açılmaktadır. Ara yönlerde ise sivri kemerli nişler ve tuğlaların farklı dizilmesiyle oluşturulmuş hareket unsurları mevcuttur. Kubbelerin tepesinde ve eteklerinde aydınlatma açıklıkları vardır. Yan kanatlarda yer alan hanlara geçiş bu dağılım mekânından sağlanmaktadır (foto.119-120). Yapı içinde birden fazla han bulunmaktadır[50]. Kervansaraylara geçiş *dalan* denilen koridorlardan sağlanmaktadır.

Çarşıda bazı koridorların, dalanların üzerinin yıkıldığı, örtülmediği ve son zamanlarda inşa edildiği anlaşılmaktadır.Çarşıdaki inşaî hatalardan dolayı yapının son zamanlarda onarım geçirdiği düşünülmektedir.

İnşa malzemesi olarak genellikle tuğla tercih edilmiştir.

[50] Hanlardan bazılarının kapısı kapalı olduğu için girilememiştir.

KATALOG NO : **3.3.2.**

ADI :Kervansaray-ı Han

BULUNDUĞU YER :Hoy şehir merkezinde, tarihi çarşının bünyesinde Taleghani Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapının kuzeybatısında Muttalip Han Camii yer almaktadır.

ÇİZİM NO :**16**

FOTOĞRAF NO :**121-136**

İNCELEME TARİHİ :30 Temmuz-5 Ağustos 2013

TARİHÇESİ :Kaynaklarda yapının Ahmed Han Donboli tarafından yaptırıldığı söylenmektedir[51]. Yapının bânisinden dolayı han XIX.yy'ın sonu XX.yy'ın başlarına tarihlendirilebilir.

YAPININ İNCELENMESİ: Tarihi çarşının bünyesinde yer alan yapı dıştan 45 x 66 m. boyutlarındadır. Yapının üç cephesi çarşıya bitişik nizamda inşa edilirken batı cephesi Taleghani Caddesine açılmaktadır. Kervansaraya açılan üç giriş mevcuttur. Girişlerden biri cadde üzerinden sağlanırken diğer iki geçiş dalanlar vasıtasıyla çarşıdan sağlanmaktadır (çizim: 16).

Çarşı içerisinde çarsag denilen dağılım mekânlarından kervansaraya geçiş sivri kemerli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Kesmetaşlarla oluşturulan kemer dıştan yine bir kemer düzenlemesi ile kuşatılmıştır. Kemerin üstünde de bir kitabe levhası olduğunu düşündüğümüz boş alan vardır. Giriş açıklığı en dıştan yine sivri kemer ile kuşatılmıştır. Dıştaki kuşatma kemerinin üzengi taşına oturduğu yerde mukarnas dizisi kullanılmıştır. Orta kemerin oturduğu kısımda da mukarnas şerit kullanılırken kemer üzerinden gelen iki ince silme mukarnas üzerinden geçerek aşağıya doğru inmektedir. Giriş açıklığı kemerinin oturduğu kısımda ilk alan düz geçilirken onun altında çift mukarnas dizisi vardır. Üst sıradaki dizi de iç içe geçmiş mukarnaslar şeklinde oluşturulmuştur. Ayrıca

[51] Yapının ayrıntılı tarihçesi için bkz. Riyahi, *a.g.e.,* s. 188-190.; *Khoy,* s.70-71.

açıklığın iki yanında yuvarlak yüzeyli kabartma tekniği ile oluşturulmuş "aslan" figürleri görülmektedir (foto.121-124).

Açıklığı geçtikten sonra üç birimli dalan gelmektedir. Birimlerin üzeri tonozla örtülmüştür. Tonozlardan giriş açıklığına yakın olanı diğerlerinden farklı olarak dar inşa edilmiştir. Tonozlar üzerinde beyaz derz ile zikzaklar oluşturularak ışınsal bezemeler meydana getirilmiştir. Koridorun iki yanında dükkânlar yer almaktadır (foto.125).

Avlunun batı kanadında üç, diğer kanatlarda tek katlı bir alan bizi karşılamaktadır. Kervansarayın çarşıya açılan giriş kısmı yüksekçe inşa edilmiştir. Sivri kemerli açıklığın iki yanında tuğlalar ile balık kılçığı desen işlenmiştir. Yanlarda bazı yerlerin simetrik olarak boş bırakılmasıyla eşkenar dörtgenler oluşturulmuştur. Bu kısımların altında sivri kemerli nişler mevcuttur (foto.126).

Doğu cephede köşeler düz eksenden ayrılmasından dolayı avlu altıgen planlı olarak oluşturulmuştur (foto.127,128).

Batı cephe üç katlıdır ve iki kanada ayrılmıştır. İki kanat ortada basık kemerli giriş açıklığı ile bağlanmaktadır. Açıklığın üzerinde volüt başlıklı sütunlar, dilimli kemerler ve ahşap desteklerle taşınan kırma çatılı bir alan mevcuttur. Ahşap desteklerin son zamanlarda yenilendiği anlaşılmaktadır. Bodrum kata geçişler sadece cephe üzerinden olurken üst katlara geçiş cephenin ikiye ayrıldığı kanatlar üzerinden ve çift yönlü taş merdivenlerle oluşturulmuş girişle de sağlanmaktadır. Cephedeki pencereler ve kapı açıklıkları geniş, basık kemerli bir düzenleme ile oluşturulmuştur. Cephenin caddeye açılan kısmında kemerler tuğlaların alçak ve yüksek yerleştirilmesiyle hareketlilik kazandırılmıştır (foto.130-132).

Güney cephede yer alan giriş açıklığı doğu cephesini tekrarlamaktadır. Fakat burada sivri kemerli nişlerin ortasında pencere açıklığı vardır (foto.133).

Geniş sivri kemerli, avluya açılan dükkânların çoğunda onarım nedeniyle kısmi değişimler meydana gelmiştir. Bazı dükkânların girişinin üzerindeki alınlıklarda şemse motifi oluşturulmuştur. Dükkânların bazılarının örtülerinde aydınlatma delikleri mevcuttur (foto.135)

Kervansarayın saçak düzenlemesi tuğlaların yatay ve dikey şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur (foto. 136).

Avlunun ortasında bir de havuz yer almaktadır[52].

İnşa malzemesi olarak tuğla, taş ve ahşap malzeme tercih edilmiştir. Kesme taş malzeme, yapının çarşıdan sağlanan giriş açıklığında, aslan kabartmalarında, batı cephedeki sütunlarda ve havuzda kullanılmıştır. Dükkanlarda, örtüde ve cephe kaplamalarında tuğla malzeme tercih edilmiştir. Ahşap, batı cephede iki kanat arasında kullanılmıştır.

[52] Eski fotoğraflardan havuzun yanında yekpare taşlı çeşme de görülmektedir. Bkz. Riyahi, *a.g.e.,* s.188.

3.4. SİVİL YAPILAR

KATALOG NO : **3.4.1.**

ADI : Fermandâr u Şehridârî (Eski Belediye Binası)

BULUNDUĞU YER :Hoy şehir merkezinde yer alan yapı Shariaty Caddesi ile Fermandari Caddesi arasında bulunmaktadır. Yapının güneyinde Seyyidü'ş Şüheda Camii yer almaktadır.

ÇİZİM NO :Yapıyla ilgili çizim yapılmasına izin verilmedi.

FOTOĞRAF NO :**137-174**

İNCELEME TARİHİ :01.08.2013

TARİHÇESİ ve KİTABESİ :

Yapının avlu giriş kapısı üzerindeki kitabenin metni:

فرمانداری وشهرداری۱۳۱۲

Kitabe metninin okunuşu:

Fermandâr u Şehridârî 1312

Farsça olan kitabede tâ'lik yazı türü kullanılmıştır ve alçı malzemeli madalyon üzerine kabartma tekniğiyle tek satır halinde yazı hakkedilmiştir.

Kitabe metninin anlamı: Böylece yapının hükümet konağı olduğu ve 1312/1894-95 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yapının kaynaklarda Tuana isimli bir mimar tarafından inşa edildiği yazmaktadır[53].

YAPININ İNCELENMESİ: Yapı genişçe bir avlu içerisinde kuzey-güney yönünde inşa edilmiştir. Fevkâni olan yapı bodrum ile beraber iki katlıdır. Binanın pencereleri dikdörtgen açıklıklar şeklindedir ve yuvarlak ve basık kemerli alınlıklara sahiptirler. Yapının giriş cephesinde yer alan pencere açıklıklarının alınlıkları üzerinde

[53] *Khoy*, s.42, 43.

süslemeler mevcut iken diğer cephelerde sade geçilmiştir. Yapının arka avlu düzenlemesinde, tam ortada fıskiyeli yuvarlak bir havuz olan bahçe düzenlemesi mevcuttur.

Avluya geçiş dikdörtgen formlu bir taş kapıdan sağlanmaktadır. Kapı simetrik olarak inşa edilmiştir. Üstte iki sıra ince kesme taştan yapılmış hafif dışa taşıntılı saçak yer almaktadır. Saçağın alt seviyesinde ve yan kısımlarda kare formlu testere dişi bordür profilli silmelere kadar devam etmektedir. Silmelerin hemen altında üç başlıklı ve üç altlık görünümüne sahip sekiz köşeli sütun mevcuttur. Stilize bitkisel formlu volütlü iyonik sütun başlığı ile silme arasında yastık taşı yer almaktadır. Bu başlıkların altında yuvarlatılmış silmeli ve sekizgen gövdeye uygun olarak oluşturulmuş dört yönü geniş dört yanı dar üçgen şeklinde işlenmiş sekiz köşeli başlıklar mevcuttur. Sütun gövdesinin altında yine sekiz köşe formuna uygun altlık yer alırken altında profilli bir başlık ile sekiz gövde formuna uygun olarak yumurta frizli bir altlık daha bulunmaktadır. Bu kısımların altında da yastık taşı mevcuttur. Çifte sütunlar zemine kadar uzanmamaktadır ve kapı cephesine yerleştirilmişlerdir. Yapının giriş açıklığı çift beşik kemer formundadır. Kemerlerin kilit taşı noktaları prizmatik üçgenlerle belirgin hale getirilmiştir (foto.137-140).

İçteki kemerin içi alçı süsleme kompozisyon ile doldurulmuştur. En alttaki profilli silme hem kompozisyona altlık oluşturmuş hem de giriş açıklığını üstten sınırlandırmıştır. Silmenin üstünde mimari kuruluşu andıran düzenleme mevcuttur. Bu düzenleme üç bölümden oluşmaktadır. Alt kısımda muşarabiye tekniğinde[54] yapılmış korkuluk benzeri sistem yanlardan iç içe geçmiş dikdörtgenlerle sınırlandırılmıştır. Alçı korkuluklarının arkasında ise sepet örgü tekniğinde yapılmış kompozisyon görülmektedir. Orta bölüm ile alt bölüm arasında dışarı taşıntılı silme kuşağı mevcuttur. Orta bölümde oval bir madalyon üzerinde kitabe levhası yer almaktadır. Madalyonun siyah zemini üzerinde "*fermandâr u şehridârî 1312*" yazmaktadır. Madalyonun etrafı ise yine sepet örgü görünümlü zemin üzerinde bulunmaktadır. Bu zemin yanlarda dikdörtgen sütunlarla sınırlandırılmıştır. Bunların üzerinde dilimli kabaralar ve üçer parça iki köşeli oyuklar mevcuttur. Yan kısımlarda bir kenarı profilli "C" kıvrımlı

[54] Muşarabiye (Müşrefiye): Ahşap çubukların işlenerek kafes oluşturması.

üçgenler yer almaktadır. Üçgenlerin içine küçük oyuklar açılmıştır. Üst bölüm orta bölümden yine profilli silme ile ayrılmaktadır. Bu bölümün ortasında dıştan iki sıra bordür ile çevrilmiş yarım daire şeklinde güneş kursu/ışın motifi bulunmaktadır. İki köşede alemi andıran metal objeler mevcuttur. Bu mimari şeklindeki süsleme kompozisyon düzenlemenin etrafında ise siyah zemin üzerinde kıvrımlı bitkisel süslemeler yer almaktadır. İki köşeye simetrik olarak yerleştirilen süsleme kompozisyonu "S" ve "C" şeklinde kıvrık dallar, papatyalar, yapraklar ve filizler ile oluşturulmuştur. Kapının yapıya bakan batı cephesi sade bir düzenlemeye sahiptir. Hareket unsuru olarak bordürlerin bir uzun bir kısa yerleştirilmesi ile giriş açıklığı kemerinin kilit taşındaki stilize yaprak motif kullanılmıştır (foto.141).

Kapıdan avluya geçtikten sonra karşımıza düz ve yuvarlak hatlı unsurlu cephe düzenlemesine sahip iki katlı yapı karşımıza çıkmaktadır.

Yapının alt kat cephesi tuğla malzeme ile kaplıdır[55]. Üst kat cephesi ise alçı süslemeler, pilasterler ve sütunlarla hareketlendirilmiştir. Yapının doğuya bakan cephesinde oval olarak dışarı taşıntılı ve daire formlu sekiz basamakla çıkılan giriş açıklığı mevcuttur. Doğu cephenin kuzey ucu yine oval formlu olarak dışarı taşıntılıdır. Cephenin güney ucunda ise yine oval formlu sütunlarla çevrili dışarı taşıntılı açık bir mekân yer almaktadır. Yapının kuzey ve güney cepheleri kısa tutulmuştur. Batı cephenin güneybatı ve kuzeybatı köşeleri taşıntılı olarak inşa edildiği için en uzun cephe konumundadır. Cephenin taşıntılı kısımları diğer yerlerde olduğu gibi oval forma sahiptir. Batı cephede sütunlarla taşınan uzun bir birim mevcuttur. Bu alanın köşelerindeki kısımlarda da oval düzen tekrarlanmaktadır (foto.142,143).

Dışarı taşıntılı olarak inşa edilen girişin tepe noktasında "S" kıvrımlı volüt bezeme öğesi ile sınırlandırılmış üçgen alınlık mevcuttur. Volütlerin birleştiği noktada kıvrımlı yapraklar vazo taşırken vazo içinden de dışarıya doğru yaprak motifleri çıkmaktadır. Alınlığın cephesinde tuğla görünümlü bir zemin oluşturulmuştur. Volüt kıvrımlarının alt kısmında girland motifi ve içinde saat yer almaktadır. Alınlıktan giriş cephesine geçiş düz profilli silmeler ile sağlanırken profilli silmeler köşelerde üçlü

[55] Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla zemin katın tuğla ile kaplanmadığı ve bazı pencerelerin biçiminin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. foto. 143 (Hoy Belediyesi'nden alınmıştır.).

prizmatik zikzaklara dönüştükten sonra yuvarlak bir forma bürünerek nihayet bulmaktadır. Giriş açıklığı beşik sivri kemerli ve kavsaralıdır. Açıklık kemerinin üzerinde ortada kurdela ile bağlanmış yapraklı dallar üzerinde papatya ve lale motifleri mevcuttur. Kavsara karnı üzerinde meandır motifi işlenmiştir. Kavsara kemeri üzerinde dıştan kare testere dişleri ile ince bir kuşak ve sıralı palmet dizisi mevcuttur. Palmetler üzerinde yivler ve damla motifi yer almaktadır. At nalı şeklindeki kavsara kemerinin hemen üstünde madalyon içerisinde gerçekçi anlayış içerisinde yeleli "aslan" büstü yapılmıştır. Büstün üstünde ortadan kıvrılmış yanlara sarkan iki yaprak motifi mevcuttur. Büstün iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş bitkisel kompozisyonlar işlenmiştir. Ana motif olarak hareket halinde kelebek kurdela ile bağlanmış gül buketleri yer almaktadır. Gül motifleri olgunlaşmış, yarı açılmış ve filiz halindedir. Büstün iki yanında da lale motifleri görülmektedir. Süsleme kompozisyonun bordürü içi oyuk düzenli kıvrımlarla sınırlandırılmıştır. Kavsara kemerinin ve giriş açıklığı kemerinin oturduğu yerde birbirine bitişik ortası dişlerle geçilen profilli başlıklar bulunmaktadır. Giriş açıklığı dışarıdan da taşıyıcı olmayan prizmatik üçgenlerle son bulan iki yana eğimli pilasterlerle çevrilidir. Açıklığın iki yanında dikdörtgen çerçeveli pencere açıklıkları yer almaktadır. Pencereler üzerinde yer alan yuvarlak kemerli alınlıklar içerisinde aynı süsleme kompozisyonu mevcuttur. Ortada elips şeklinde, etrafında yaprak bulunan madalyonun iki yanında simetrik olarak kıvrımlı dallar ve yapraklar vardır. Pencere açıklığı ile alınlık arasında kurdela ile bağlanmış yaprak motifleri vardır (foto.144-147).

Doğu cephenin saçak seviyesinde kıvrımlı üzeri bitkisel süslemelerle oluşturulmuş konsollarla çerçevelenen süsleme levhaları mevcuttur. Girişin oval olan saçağının alt kısmında yapraklar üzerinde dört adet gül motifi işlenmiştir. Gül demetleri kumaş motifleri ile konsollara bağlanmaktadır. Köşe kısımlara gelen yerlerde ise dallı yaprak motifleri yer almaktadır. Cephenin düz geçilen saçaklarında aynı gül demeti kompozisyonu tekrarlanmıştır. Cephenin kuzey ucundaki oval kısmın köşesinde yarım konsollar arasında üzerinde inci dizilerinin bulunduğu girland motifi yer almaktadır. Girlandın köşelerinden yapraklar çıkmaktadır. Üst kısmında ortada lale motifi simetrik olarak yerleştirilmiş düz ve kıvrımlı dallar ile taşınmaktadır. Alt kısımda ise yine

simetrik olarak verilmiş üç adet yapraklı gül ve iki adet papatya motifleri mevcuttur. Bu levhanın yanında ortada tam iki yanda yarım konsollar yer alırken bunlar arasında dallı yapraklar bulunmaktadır. Bu konsollar üstündeki saçak normal düzlemden farklı olarak taşkın halde teşkil edilmiştir[56]. Devam eden süsleme kuşağında karşımıza yine dörtlü gül kompozisyonu çıkmaktadır (foto.148-150).

Doğu cephenin giriş kısmı ile kuzeydoğu köşedeki dışarı taşıntılı oval kısmın arasında ortadaki daha geniş olmak üzere üçlü pencere açıklığı vardır. İki yandaki pencere alınlıklarındaki süsleme birbirini tekrar etmektedir. Ortada içerisinde sepet örgü motifi bulunan madalyon yer alırken simetrik olarak iki yana da kıvrımlı dallar ve yapraklar mevcuttur. Ortadaki pencere alınlığında farklı bir kompozisyon vardır. Alınlıkta etrafında yapraklar açmış madalyon iki yana "S" ve "C" kıvrımlı dallar uzanmaktadır. Dallardan üçlü üzüm salkımları ve yaprakları yer almaktadır. Alınlıklar ile pencere açıklığı arasında yine kurdela ile bağlanmış yaprak motifleri mevcuttur. Pencere söveleri iki yanda iç içe dikdörtgen ve üçgenlerden oluşmuş sütun başlıklı plasterler ile çevrelenmiştir. Pencerelerin alt kısmında uzun kenarları düz kısa kenarları kıvrımlı olan boş levhalar vardır (foto.151).

Kuzeydoğu köşedeki oval kısmın doğuya bakan saçak kısmında yanlardan içlerinde dallı yaprak motifi bulunan ve konsollarla çerçevelenen geniş bir süsleme levhası yer almaktadır. Ortada uçları kıvrılan yanlara doğru yapraklarla açılan düzenleme süslemenin ana unsurudur. Yapraklar üzerinde gül ve lale motifleri mevcuttur. Yapraklara asılı duran üzeri inci dizileri ile oluşturulmuş girland görünümlü perde motifleri bulunmaktadır. Girlandların içe bakan uçlarında lalelerden perde diyebileceğimiz hareketli motifler sarkmaktadır. Girlandın dışarı açılan uçlarında lalelerden aşağı diziler sarkmaktadır. Konsollarda çıkan yapraklar kompozisyonu çerçevelemektedir. Oval, cepheden taşıntılı bölüm üzerinde üç adet pencere açıklığı mevcuttur. Köşelere gelen kısımlardaki alınlıkların üzerinde ortada elips şekilli madalyon yer almaktadır. Madalyonun köşelerinde yaprak motifleri bulunmaktadır. Simetrik olarak iki yanda kıvrımlı dallar ve yapraklar yerleştirilmiştir. Ortada yer alan pencere alınlığı üzerinde ortada çiçek açmış bir karanfil motifi ile yanlarda kıvrımlı

[56]Yapıda dışarı taşıntılı saçaklar genellikle yarım konsolların olduğu yerlerde görülmektedir.

dallar üzerinde yapraklar ve henüz açmamış karanfiller mevcuttur. Pencere açıklıkları ile alınlıkları arasında kurdela ile bağlanmış simetrik motifleri vardır. Pencereler dıştan kare testere dişi formlu bordür ile çerçeve içine alınmıştır. Pencere sövelerinin yanında yine iç içe dikdörtgen ve üçgenlerden oluşmuş sütun başlıklı plasterler bulunmaktadır. Pencerelerin alt kısmında uzun kenarları düz kısa kenarları kıvrımlı olan boş levhalar yer almaktadır (foto.152).

Doğu cephenin güney ucundaki oval, açık birim ile giriş açıklığı arasında beş adet pencere vardır. Pencere alınlıkları üzerindeki süsleme kompozisyonu giriş açıklığı ile kuzeydoğu köşedeki oval birimin arasındaki kompozisyonun aynısıdır (foto.153).

Doğu cephenin güney ucundaki oval kısım kuzey köşede yer alan süsleme kompozisyonlarını tekrarlamaktadır. Fakat geniş olan süsleme levhasında bazı detaylarda farklılıklar görülmektedir. Süsleme kuşağının altında iç içe geçmiş daireler ve yanlardan bastırılmış dikdörtgen formlar yer almaktadır. Açık alan ikisi duvara gömülü sekizi serbest korint başlıklı, silindirik gövdeli sütunlar mevcuttur. Başlıklar üzerinde yastıklar yer almaktadır. Başlıklarda akantus yaprakları ve volütler bulunmaktadır. Başlığın alt kısmında girland formlu perde motifi dizisi ve sarkan yapraklar vardır. Sütunlar birbirine basık kemerlerle bağlanmaktadır. "T" şekilli süsleme kuşağı bulunmaktadır. Ön cephede iki kemer birbirine sütun olmadan bağlanmaktadır. Kemerlerin birleşim noktası aşağı sarkık vaziyettedir ve yere bakan kısımda dikdörtgen çerçeve içinde dört yaprak üzerinde gül motifi mevcuttur. Bu birime bir giriş açıklığı ve iki pencere açılmaktadır. Açıklıklıların basık kemerli alınlıkları üzerinde süsleme kompozisyonları mevcuttur. İki yandaki süsleme kompozisyonu aynı şemayı tekrarlamaktadır. Ortada çıkan çoklu yaprak motifleri yanlara doğru ince dallı kıvrımlı yapraklara dönüşmektedir. Dallar üzerinde papatyalar yer almaktadır. Kompozisyon sıralı dizilen yuvarlak ve elips bordürlerle sınırlandırılmaktadır. Orta alınlıktaki süslemede yapraklardan oluşmuş bir altlık bulunmaktadır. Simetrik olarak iki yana kıvrımlı dallı yaprak motifleri açılmaktadır. Dallar üzerinde papatyalar, yeni açılmış çiçekler ve filizler bulunmaktadır. Dallar üzerinde inci dizileri asılı vaziyettedir ve uçları lalelerden aşağıya doğru sarkmaktadır. Alınlıklarla açıklıkların arasında bir süsleme kuşağı daha vardır. Birbirine çengellerle bağlanan kumaşlarda yapraklar

üzerinde dörtlü gül motifleri yer almaktadır. Süsleme panoları arasında dört yöne eğimli prizmatik panolar mevcuttur. Bu panoların altında düşey pilasterler mevcuttur. Pilasterlerin üçgen başlıkları ve dilimli üzerinde oyuklar bulunan altlığı vardır. Pilasterler açıklıkların yarı seviyesine kadar uzanmaktadır (foto.154-159).

Yapının güney cephesi boyunca saçak seviyesinde yine konsollar arasında yapraklar üzerinde gül kompozisyonları bulunmaktadır. Güney ve batı kenarların kesiştiği noktada altında ve üstünde üçer yaprağı bulunan tek bir gül motifi vardır. Bu motifin yanında sekiz yöne açılmış yapraklar üzerinde papatya bezemesi yer almaktadır. Köşeye gelen süsleme levhasında da dört yaprak üzerinde açmış gül bulunmaktadır. Köşe kısmın saçağında tekli gül kompozisyonları kendini tekrar etmektedir. Cephe üzerinde yer alan dikdörtgen çerçeveli pencereler yuvarlak kemerli alınlıklıdır. Ayrıca köşeye gelen kısımda pencere açıklığı yer almasa da sivri kemerli bir alınlık mevcuttur (f.160).

Batı cephede yine dörtlü gül kompozisyonu, dallı yapraklar görülmektedir. Cephenin açık olan biriminin saçağı profilli silmeler ile geçilmiştir. Balkonda dördü serbest ikisi taşıyıcı görevi olmayan altı adet sütun bulunmaktadır. Sütun başlıkları akantus yapraklı korint tarzdadır. Sütun başlıklarının üst kısmında yuvarlak yastıklar mevcuttur. Balkona açılan birisi giriş olmak üzere altı adet açıklık bulunmaktadır. Açıklıkların alınlık kısmında üç dilimli kemer içinde güneş kursu ve ışınları işlenmiştir. Kemerin tepe noktası sivri iken yan kısımlar “S” formunda verilmiştir. Balkonun yan duvarları üzerinde dilimli kemerler içinde simetrik olarak yerleştirilmiş “S” ve “C” formlu bitkisel süsleme hâkimdir. Kıvrımlı dallar üzerinde papatyalar, güller, yapraklar ve filizler mevcuttur. Kompozisyonun tam ortasında altlı üstlü yerleştirilmiş gül ve papatya motifi mevcuttur. Batı cephenin kuzey kenarının saçaklarında yine dar levhalarda tekli geniş alanlarda dörtlü gül kompozisyonu yer almaktadır. Açık birimin dışında yer alan pencerelerde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır (foto.161-165).

Binanın dar olan kuzey cephesi üzerinde toplamda altı adet pencere açıklığı vardır. Taşıntılı olan kısımda geniş bir pencere açıklığı mevcut iken beşli pencerenin bulunduğu yerde bir açıklık günümüzde kapatılmış durumdadır (f. 166).

Yapının alt katı iki birimlidir. Bu birimlere doğu cepheden iki güney ve kuzey cepheden ise birer kapı ile geçilmektedir. Alt kat uzun koridorlardan ve bu koridorlara açılan kapılardan müteşekkildir. Duvarlar üzerinde derin nişler mevcuttur. Tavanda basit silmeler bulunmaktadır. Beşik tonozla bir odanın örtü sisteminin tuğla ile inşa edildiği görülmektedir[57]. Tuğla tonozun göbeğinde elips biçiminde hafifçe taşıntılı madalyon yer almaktadır. Madalyon üzerinde sepet örgü motifi vardır. Madalyonun etrafında tuğlalar yatay ve dikey sıralanmıştır. Yanlarda bir sıra tuğlanın geniş yüzeyi bir sıra dar yüzeyi içli dışlı sonra yine bir sıra geniş yüzey kullanarak bir kuşak oluşturulmuştur. Kuşağın altındaki geniş alanda balık kılçığı düzeni görülse de bazı kısımlarda bu düzen bozulmuştur. Tonoz eteğinde yine sıralı olarak tuğlanın dar ve geniş yüzeyleri gelecek şekilde yerleştirilerek nihayet bulundurulmuştur (foto.167-169).

Yapının ikinci katına girişimizde karşımıza korint başlıklı iki adet serbest sütun çıkmaktadır. Akantus yaprakları arasında dal üzerinde yükselen ve yastıkta son bulan bir gül motifi mevcuttur. Giriş açıklığında ve yan duvarlar üzerine duvara gömülü yarım sütunlar yer almaktadır. Sütunlu alandan geçtikten sonra bir dağılım mekânı vardır. Bu birimden yanlardaki koridorlara ve giriş ile aynı aks üzerinde balkona açılan aralık mekânına geçilmektedir. Aralık mekânın duvarları üzerinde yine yarım sütunlar mevcuttur. Dağılım mekânından iki yandaki koridorlara yine basık kemerle birbirine bağlanan yarım sütunlarla geçilmektedir. Koridorlardan toplantı salonuna ve farklı birimdeki odalara ulaşılmaktadır. Yapının toplantı odası iki birimlidir ve geçiş dilimli geni bir kemer açıklığından sağlanmaktadır. Bazı odaların giriş açıklıkları üzerinde üç dilimle kemer alınlıklar vardır (foto.170-174).

Yapı günümüzde sağlamdır ve Hoy Belediyesi'ne bağlı olarak hizmet vermektedir.

[57] Belediye yetkilileri bu kısmın özgün olduğunu söylediler.

KATALOG NO : **3.4.2.**

ADI :Hane-i Kebir

BULUNDUĞU YER :Hoy şehir merkezinde Amir Yolu ile Sina Caddesi'nin kesiştiği noktada yer alır.

ÇİZİM NO :Yapıyla ilgili çizim yapılmasına izin verilmedi.

FOTOĞRAF NO :**175-235**

İNCELEME TARİHİ :1 Ağustos 2013

TARİHÇESİ :Kaynaklarda yapının Zend Hanedanlığının sonu Kaçar Döneminin başında inşa edildiği geçmektedir.Yapı üzerinde yer alan süslemelerin de Kaçar döneminin sonunda işlendiği geçmektedir[58].

YAPININ İNCELENMESİ: Bir avlu içerisinde doğu-batı doğrultusunda uzanan yapı üç katlı olarak düzenlenmiştir ve iç sofalı plan grubuna girmektedir. Yapı dışarı güney cephesi ile açılmaktadır.

Güney cephenin zemin katının doğu ve batı kenarlarında yapıya girişi sağlayan dikdörtgen kapı açıklıkları mevcuttur. Doğu köşede yer alan açıklığın iki köşesinde küçük kare pencere açıklıkları bulunmaktadır. Zemin katın ortasında iki sivri kemerli pencere açıklığı ve yan kısımlarında dikdörtgen pencere açıklıkları yer almaktadır. Sivri kemerli pencere açıklıkları şebekeli giyotin pencere ile kapatılmıştır. Pencerenin sabit olan kısmında sonsuzluk anlayışına uygun birbiriyle bağlantılı 24 köşeli tam ve yarım yıldızlar mevcuttur. Pencerenin hareketli kısmında ortada bir boşluk ve boşluğun etrafını 16 kollu yıldızlar sıralı bir şekilde çevrelemektedir. Cephenin batı kenarında dikdörtgen geniş bir pencere açıklığı ve kapı açıklığı mevcuttur (foto.175).

Cephenin doğu ve batı kenarlarının ikinci ve üçüncü katlarında yine dikdörtgen geniş pencere açıklıkları bulunmaktadır. Cephenin ortasında zemin kat hariç iki kat

[58] M. Y. KIANI, *Iranian Arcitecture of The Islamic Period vol. 2 a Lıst of Monuments,* Tahran 1989, s.296. ; *Khoy*, s.36.

genişliğinde ahşap pencere düzenlemesi vardır. İki kat boyunca oluşturulan sistemde toplamda 14 adet şebekeli pencere yer almaktadır. Alt düzlemde yer alan pencerelerde ortada, çerçeve içinde ve çıtalarla oluşturulmuş dikdörtgenler mevcuttur. Çerçevenin en üst kısmında "S" kıvrımlı olan ve iki yanında basit bitkisel süslemeler hâkimdir. Pencerenin dört köşesini ortada tam 12 kollu yıldız ve iki yanda yarım işlenmiş yıldız desenleri dolaşmaktadır. Pencereler en dıştan sade ahşap söveler ile çevrelenmektedir. Üst kat düzlemde ise yoğun bir süsleme hareketliliği mevcuttur. Pencereler arası süsleme şebekeleri birbiriyle bağlantılı olarak teşkil edilmiştir. Söveler arasında baklava dilimli çıtalar birbirleri içinden geçmektedir ve uçlarında birleşmektedirler. Birleşme noktalarında 24 kollu ışınsal motif meydana gelmektedir. Işınsal motifler tam ve yarım verilerek hareket halinde doğuş ve batış simgelemektedir. 24 kollu ışınsal motifin etrafında 16 kollu on iki adet yıldız motifi mevcuttur. Baklava dilimlerinin dışında kalan kısımlar yine tam ve yarım çok kollu yıldız motifleri işlenmiştir. İki başta yer alan ışınsal motifler dıştan 5 kollu yıldızlar ile sınırlandırılmıştır. Üst düzlemde yer alan pencereler dört yönden tam 12 kollu yıldız ve yarım yıldızlarla çevrelenmiştir (foto.176-178).

Şebekeli pencerelerin üst kısmında pencerelerle aynı sırada yer alan yedi adet yuvarlak kemerli yüzeysel niş sırası mevcuttur (foto.175).

Yapının üst seviyesinde dışarı taşıntılı ahşap saçak sakıf yer almaktadır. Dikey ve yatay yerleştirilmiş ahşap lambriler üzerine kalem işi tekniğinde yapılmış bitkisel süslemeler işlenmiştir (foto.179).

Güney cephenin doğu kenarında girişten sonra bir koridor üzerinden yapının zemin katına ve üst katına geçilmektedir. Zemin kata girişimizde karşımıza dikdörtgen planlı bir oda çıkmaktadır. Odanın duvarları üzerinde dikdörtgen derin nişler vardır. Nişlerin üstünde odanın tamamını dolaşan basit mukarnas dizisi bulunmaktadır. Bu dizinin üstünde de yine odayı dolanan, raf olarak kullanılan nişler mevcuttur. Nişlerin köşelerinde mukarnas dolgular bulunmaktadır. Odanın tavanında şemse ve çift salbek süsleme unsurları yer almaktadır. İki ucunda palmeti andıran öğeler bulunan şemsenin göbeği ajur tekniğinde oyularak stilize bitkisel süslemeler meydana getirilmiştir.

Salbekler üzerinde yine ajurlu işçilik yer alırken uçta yer alan salbekin üzerinde kıvrımlı dallardan kuş figürleri çıkmaktadır (foto.180-182).

Diğer birime geçişimizde "T" planlı bir sofa yer almaktadır. Mekânın duvarlarında dikdörtgen formlu nişler yer alırken nişlerin köşeleri mukarnas dolgularla hareketlendirilmiştir. Nişlerin üstünde mekânı dolanan tek sıra mukarnas dizisi vardır. Dizinin üstünde köşeleri mukarnas dolgulu odayı dolanan raflar mevcuttur. "T" planlı odanın ucunda yer alan bölümün duvarı üzerinde dikdörtgen çerçeveler içerisinde yuvarlak kemerli derin bir niş mevcuttur. Odanın tavanında madalyonlu süsleme hâkimdir. Ortadaki şemse motifi "S" ve "C" formlu kıvrık dallar ile oluşturulmuştur. Dallardan stilize yaprak motifleri ve kuş figürleri çıkmaktadır. Şemsenin tam ortasında ajurlu bir işçilik görülmektedir. Tavanın köşelerinde stilize yapraklar, çiçekler, kuş figürleri ve stilize hayvan motifleri vardır. Palmet şekilli salbekler üzerinde de ajurlu işçilik ve stilize bitkisel motifler tekrarlanmaktadır. "T" biçimli sofanın geri çıkıntılı bölümün tavanı stilize süslemelerle ile sınırlandırılmıştır. Tavanda ortada şemse ve köşebent süsleme yer almaktadır. Giyotin pencerelerin üzerindeki camlarda eflatun, sarı, yeşil ve mavi renk kullanılırken süslemenin merkezi yarım bırakılmıştır. Ayrıca odaya açılan iki kapı bulunmaktadır[59] (foto. 183-187).

Odanın batı kısmındaki birime geçerken buraya hem dışarıdan girişi sağlayan açıklık hem de üst kata geçişi sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Birimin duvarları üzerinde dikdörtgen nişler vardır (foto.188).

Üst kata çıktığımızda yine duvarlarında nişler olan sade bir oda karşımıza çıkmaktadır. Odanın tavanında yine iç içe geçmiş şemse motifi ve çift salbek düzenlemesi mevcuttur. Kenarları dilimli olan şemselerin içi stilize çiçek ve palmetlerle ajur tekniği kullanılarak işlenmiştir. Salbeklerde yine kurdela ve palmet motifleri kullanılmıştır. Ajur teknikle teşkil edilmiş salbeklerde stilize çiçek ve kuş figürleri ile palmetler bulunmaktadır. Bu kısımdan iki kat yüksekliğe sahip baş odaya (selamlık) geçilmektedir (foto.189-192).

[59] İçine giremediğimiz bu odalar muhtemelen üst katta olduğu gibi nişi bulunan küçük odalar şeklinde olmalıdır.

Oda aynı hizada yer alan zemin kattaki sofa gibi "T" plana sahiptir. Odadan diğer birimlere geçiş sağlanmaktadır. Odanın duvarları üzerinde dikdörtgen ve sivri kemerli nişler ile sivri kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. İçi mukarnaslar ile doldurulan nişler dıştan yivli bordürler ile sınırlandırılmıştır. Nişlerin üstünde şemse ve çift salbekler mevcuttur. Bazı şemse motifleri 10 kollu yıldız ile diğerleri stilize çiçek motifleriyle oluşturulmuştur. Salbeklerde stilize çiçekler ve palmetler kullanılırken palmetlerin ucunda kuş figürü olduğu görülmektedir. Odanın üst ve alt düzlemleri çift mukarnas dizisi ile ayrılmaktadır. Üst düzlemde dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli nişler ve pencere açıklıkları mevcuttur. Pencereler giyotin ve kanatlı pencereler şeklindedir. Sivri kemerlerin üzerine bitkisel süslemeler işlenmiştir. Nişin kavsarası mukarnaslar ile dolgulanmıştır. Odanın duvarları mukarnas dizisi ile son bulmuştur (foto.193-200).

Odanın tavanında grift süsleme anlayışı hâkimdir. Süsleme en dıştan bordürler ile çevrelenmiştir. Bordürlerin en dışında baklava dilimli şeritler dolaşmaktadır. İkinci sırada geniş kuşakta "S" formlu kıvrık dallar ve stilize bitkisel motifler mevcuttur. Bitkisel formlar palmet şeklinde kuşağa yerleştirilmiştir. Sonraki kuşakta sıralı kıvrımlar içinde tekrardan baklava dilimi motif işlenmiştir. Son bordür kuşağında ise balık kılçığı desen uygulanmıştır. Simetrik olarak düzenlenen tavan süslemesinde stilize bitkisel ve hayvan motifleri, kabaralar ve gerçekçi anlayış ile yapılmış hayvan figürleri mevcuttur. Şemsenin ortasında ajur teknikli kabara yer almaktadır. Kabaranın üstünde stilize bitkisel motifler vardır. Motifin etrafına yıldızlar yerleştirilmiştir. Kabaranın etrafı baklava dilimi benzeri düz ve eğri hatlara sahip madalyon ile çevrilmiştir. Madalyonun kısa uçlarında ajur teknikli kabaralar yer almaktadır. Madalyonun uzun olan uç kısmında etrafı baklava dilimi ile çevrelenmiş dört adet salbek motifi vardır. En uçta ok ucu benzeri motif uygulanmıştır. Motifin içine palmet ve stilize bitkisel motifler yerleştirilmiştir. Kabara motifleri arasında yıldız benzeri bezeme öğeleri yer almaktadır. Ana motif en dıştan yine düz ve kıvrımlı hatlı düzenleme ile sınırlandırılmıştır. Tavanın diğer kısımlarında kıvrık dallar, stilize çiçekler, yapraklar, mitolojik yaratıklar ve gerçekçi anlayış ile yapılmış ceylan ve kuş motifleriyle doldurulmuştur. Ayrıca bitki ve yaprak motiflerinin iç kısımları da boş bırakılmamıştır (foto.201-205).

Odanın “T” planın uç kısmının tavanı üzerinde ana motifte ajur teknikli stilize bitkisel formlarla oluşturulmuş yıldız motifi yer almaktadır. Tavanda yine stilize bitkisel motifler, mitolojik yaratıklar ve gerçekçi anlayışın kullanıldığı hayvan figürleri mevcuttur (foto.206).

Odanın alt seviyede yer alan duvar düzlemi boyunca kalemişi süslemeler yer almaktadır. Kalemişlerinde iki süsleme programı vardır. Bu düzenlemeler stilize bitkisel motiflerle oluşturulmuş “S” kıvrımlı alçı süsleme kuşağı ile ayrılmaktadır (foto.207). Alt kısımlardaki süslemelerde ana motif olarak altlı üstlü yerleştirilmiş madalyon benzeri bitkisel bezeme öğeleri mevcuttur. Madalyonların içinde yapraklar, kıvrık dallar, karanfil, papatya ve çeşitli çiçek türleri ile kuş figürleri görülmektedir. Fakat madalyonlar üzerindeki süsleme temaları birbirlerinden farklı olarak işlenmişlerdir. Ortadan çıkan kıvrık dallar yanlara doğru “S” ve “C” şeklinde açılmaktadır. Kıvrık dallar üzerinde yaprak ve papatya motifleri yer almaktadır. Madalyonların altında ve üstünde iki yana gül demetleri sarkar vaziyettedir. Ayrıca madalyonlar arasında gül ve papatyalardan buketler oluşturulmuştur. Bezeme öğelerinin arasında nar motifleri de görülmektedir (foto.208-210)

Üst düzlemde yer alan kalemişi süsleme programında ise üç farklı süsleme örnekleri vardır. Geniş olan süsleme süsleme levhalarında ortada vazodan iki yana sarkan güller ile akantus yaprakları üzerinde yükselen gül ve karanfiller mevcuttur. Ana motifin iki yanında hareket halinde kanatlarını açmış kuş figürleri bulunmaktadır. Kıvrımlı dallar üzerinde stilize çiçek, yaprak ve buketler mevcuttur (foto.211-212). Diğer süsleme programında yine ana motif olarak gül buketleri yer alırken motifin etrafı yine kıvrık dallar üzerinde çiçek ve yapraklar ile çevrelenmiştir. Ayrıca buketin iki yanında boyunları arkaya doğru çevrilmiş kuş figürleri mevcuttur (foto.213-214). Diğer kalemişi bezeme programı güllerden, buketlerden ve kıvrık dallardan oluşan süsleme tekrar edilmektedir. Fakat bu sefer kuş figürleri kullanılmamıştır (foto.215).

Odanın süsleme bakımından en dikkat çekici yeri nişin kısmıdır. Bu bölümde boş yer bırakmama kaygısı vardır. Sivri kemerli bir niş şeklinde düzenlenen birim dıştan çerçeveler içine alınmıştır. Niş en dışta yivli çift bordür ile sınırlandırılmıştır.

Alınlık kısmında şemse ve salbekler mevcuttur. Bordürden sonra gelen kısımda ve alınlık natüralist üslupta yapılmış gül, karanfil ve kuş figürleri ile bezenmiştir. Yivli bir bordürden sonra gelen kuşakta kırmızı zemin üzerinde stilize bitkisel motiflerle bezenmiş farklı renkte şemse motifleri mevcuttur. Çifte yivli bordürden sonra sivri kemerli niş ve davlumbaz vardır. Sivri kemerin köşelerine vazodan çıkan gül buketleri yerleştirilmiştir. Davlumbazın üst kısmında lacivert zemin üzerine stilize çiçek motifleri işlenmiştir. Bu motiflerin altında üç sıra baklava dilimli süsleme kuşağı vardır. Üst sıradaki dilimlerin içerisinde kırmızı zemin üzerine stilize çiçek motifleri yer almaktadır. Orta sıradaki dilimler içerisinde ana süsleme öğesi olarak gül, çiçek ve yapraklar vardır. Alt sıradaki dilimler içerisinde "S" ve "C" kıvrımlı motifler mevcuttur. Devam eden kuşak boyunca manzara tasvirleri görülmektedir. Ortada kubbeli, sütunlu ve galerili bir yapı ile iki yana eğimli kırma çatılı mekânlar bulunmaktadır. Diğer süslemede at üstünde giden iki insan figürü işlenmiştir. Mavimsi boya ile işlenmiş manzara ve figürlü resimlerin altında ters palmet düzeni ve manzara tasviri bulunmaktadır. Tasvirlerin altında mukarnas dilimlerinde farklı renkteki zeminler üzerinde stilize bitkisel motifler mevcuttur. Mukarnasların altında manzara tasvirleri, ceylan ve leylek figürleri vardır. Tasvirler arasında yine beyaz zemin üzerine kırmızı boya ile yapılmış bitkisel motifler işlenmiştir. Devam eden davlumbaz kıvrımlı bir şekilde son bulmaktadır. Bu kısmın üzerinde simetrik olarak oluşturulmuş kıvrımlı dallar ve yaprak üzerinde yine stilize çiçek motifleri vardır. Niş duvarının üzerinde önde ekmeğe saplanmış bıçak ile arka alanda manzara tasviri nalşedilmiştir (foto.216-226).

Bitkisel süslemelerde kırmızı, mavi, yeşil, pembe ve sarı ile bu renklerin tonları kullanılmıştır. Ayrıca kıvrımlı dallarda genellikle altın yaldız kullanılmıştır. Vitraylı pencerelerde kullanılan renklerde duvarlarda kullanılan renkleri tekrarlamaktadır. Yeşil, mavi, sarı ve kırmızı renkler ile saydam cam parçası pencerelerde kullanılmıştır (foto.227).

Sofadan diğer odaya geçtiğimizde diğer odaları tekrar niteliğinde duvarlar üzerinde nişler ve tavanda salbek motifleri mevcuttur. Odanın kuzey duvarı üzerinde bir niş yer almaktadır. Nişin iki yanında kıvrımlı dallar ile stilize bitki ve çiçekler ile gül

demetleri yer almaktadır. Odadan üst kata çıkmak için yer alan kapı açıklığı mevcuttur (foto. 228-230).

Son katta odaya girmeden önce dar bir geçiş alanı bulunmaktadır. Odanın duvarları üzerinde dikdörtgen nişler ve ortadaki geniş odaya açılan pencere açıklığı vardır. Odanın tek duvarı üzerinde basit bir mukarnaslı şerit ile onun üzerinde raflar mevcuttur. Rafların köşeleri mukarnas ile dolgulanmıştır. Mukarnasların üzeri üçgen şeklinde çizilmiştir. Odanın tavanında basit bir şemse motifi vardır (foto.231-235).

Yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

3.5. KÖPRÜLER

KATALOG NO: **3.5.1.**

ADI :Hatun Köprüsü

BULUNDUĞU YER :Hoy şehrinin güneyinde Hoy – Salmas yolu üzerinde yer almaktadır.

ÇİZİM NO :**17-18**

FOTOĞRAF NO :**236-247**

İNCELEME TARİHİ :30 Temmuz 2013

TARİHÇESİ :Köprünün inşa dönemine dair farklı görüşler mevcuttur. Kaynaklarda yapının Atabek Özbek zamanında üçüncü Tuğrul'un kızı, Özbek'in eşi olan Hatun'un anısına yapılan köprü, Ahmed Han tarafından onarılmıştır [60] . Bir başka kaynakta ise yapının ilk önce Safevi döneminde yapıldığı ve daha sonra Ahmed Han Donboli tarafından 1756-1786 yılında inşa edildiği söylenmektedir[61].

YAPININ İNCELENMESİ: Hoy – Salmas yolu üzerinde yer alan köprü Kotur Nehri üzerinde kayalık bir alanda inşa edilmiştir. Nehrin akış yönü güneyden kuzeye doğrudur. Yapı doğu – batı doğrultusunda 73 m. uzunluğa sahiptir. Köprünün tabliye genişliği ise korkuluklar hariç 4.70 m.'dir. Korkuluklar 0.40 m. genişliğindedir ve günümüzde iki yana eğimli şekilde inşa edildiği görülmektedir. Yapı yol durumuna göre iki yana eğimli, göz sayısına göre ise çok gözlü köprüler grubuna girmektedir[62]. Köprüde 8 boşaltma gözü 7 köprügözü mevcuttur. Köprünün en uzun kısmı, orta gözün zemininden köprünün eğimlerinin birleştiği nokta 7.60 m. olarak hesaplanmıştır (çizim:17,18; foto.236,237).

Yapının köprügözü ve boşaltma gözleri sivri kemerli olarak inşa edilmişse de köprünün doğu ucundaki boşaltma gözü yuvarlak kemerlidir. Suyun memba yönündeki

[60] *Khoy*, s.33
[61] Asl - Jafari, *a.g.m.,* s. 25.
[62] Köprü tanımlamalarında kullanılan terminoloji için bkz. Fügen İlter,*Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, Ankara 1978 ; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 2002.

sel yaranlar suyun şiddetini azaltmak için üçgen prizma gövdeli olarak inşa edilmiştir. Boşaltma gözleri selyaranların üzerinde ve iki büyük kemerin arasında yer almaktadır. Köprügözlerinin üzengi kısımları da selyaranların üzerine oturmaktadır. Köprünün mansap yönündeki topuklarda selyaranlar gibi üçgen prizma gövdeli olarak teşkil edilmişlerdir. Köprügözleri ve boşaltma gözleri açıklık olarak birbirinden farklılık göstermektedirler[63]. Yapının gözleri sivri kemerlidir ancak ilk baştaki 1. sıradaki boşaltma gözü yuvarlak kemerlidir ve genişliği 0.90 m.'dir. Bu birim günümüzde toprak altındadır. 1.köprügözü 4.20 m.'dir. 2.boşaltma gözü 1.85 m.'dir. 2. köprügözü 4.70 m.'dir. 3. boşaltma gözü 1.85 m.'dir. 3. köprügözü 5.30m.'dir. 4. boşaltma gözü 2.30 m.'dir. Köprünün ortasında ve en geniş kısmında yer alan 4. Köprügözünün genişliği 5.90 m.'dir. 5. boşaltma gözü 2.30 m.'dir. 5. Köprügözünün genişliği 5.30 m.'dir. 6. boşaltma gözü 1.80 m.'dir. 6. köprügözü 4.70 m.'dir. 7. boşaltma gözü 1.80 m.'dir. 7. köprügözü 4.35 m.'dir. Son ve 8. boşaltma gözü ise 1.80 m.'dir[64]. Köprügözlerinin yükseklikleri orta kısımlarda 5 m. iken yan kısımlardaki gözler 3 m. civarındadır. Köprügözleri ve boşaltma gözleri arasındaki mesafe yan kısımlar hariç 100-110 cm arasında değişmektedir. Sel yaranların genişlikleri 3.40 m. ile 4.75 m. arasında farklılıklar göstermektedirler. Sel yaranların burun uzunlukları 1.70 m. ile 2.80 m. arasında ölçülmüştür (foto. 238-247).

İnşa malzemesi olarak tuğla ve taş tercih edilmiştir. Sel yaranlarda, topukta ve köprügözlerinin yan duvarlarında suya daha dayanıklı olan taş malzeme kullanılmıştır. Taşlar rustik tarzda örülmüştür. Taşlar genellikle dikdörtgen şekillidir ve farklı boyutlardadır. Kemer karınlarında, köprünün tempanında ve korkuluklarında tuğla malzeme tercih edilmiştir. Köprügözü ve boşaltma gözlerinin kemerlerinde kullanılan tuğlalar çaprazlama dizilirken tempanda ise düz bir tuğla dizimi mevcuttur. Köprügözlerinde tonozlu kısım tuğla ile örülürken etek kısmı taş zemine oturmaktadır. Tuğlaların dizimi ise güney – kuzey doğrultusundadır. Fakat 7. köprü gözünde tuğlaların dizimi diğerlerinden farklıdır. Bu birimde tuğlalar aynalı tonoz biçimde oluşturulmuştur. Boşaltma gözlerinin tonoz kısımlarında taş malzeme yan duvarlarında

[63] Köprü açıklıklarının veriliş sırası kolaylık ve takibin sağlanması için doğu – batı doğrultusunda ve memba yönünde sağdan sola doğru tanımlanacaktır.
[64] Eski Fotoğraflardan 8. boşaltma gözünün olmadığı anlaşılmaktadır. Bkz. foto. 236 (Hoy Belediyesi Arşivi)

ise tuğla malzeme kullanılmıştır. 2. boşaltma gözünde yan duvarları diğerlerinden ayrı olarak bombeli bir formda teşkil edilmiştir.

3.6. SAVUNMA YAPILARI

KATALOG NO : **3.6.1.**

ADI : Dervaz - ı Sengi (Taş Kapı, Kale Kapısı)

BULUNDUĞU YER :Hoy şehir merkezinde yer alan yapı, Eski Hoy Pazarı'nın güney ucunda bulunmaktadır.

ÇİZİM NO :**19,20**

FOTOĞRAF NO :**248-258**

İNCELEME TARİHİ :30.07.2013

TARİHÇESİ :Yapı İlhanlı Dönemine tarihlendirilmektedir[65].

YAPININ İNCELENMESİ: Yapı kareye yakın dikdörtgen bir düzenlemeye sahiptir. Kapının inşasında çift renkli (siyah-beyaz) taşlar kullanılmıştır. Günümüzde 12 sıra taş dizisinden müteşekkil yapının boyu 7.00 m'dir. Eni ise 7.50 m'dir. Kapının giriş açıklığı zeminden kilit taşına kadar olan kısım 4.70 m'dir. Açıklığının genişliği ise 3.00 m'dir (çizim:19,20). Açıklık yuvarlak kemerlidir. Kemerin sırt kısmından üzengi taşlarına kadar iki sıra profil kemeri çevrelemektedir. Üzengi taşların üzerine oturan profiller ikinci bir üzengi izlenimi vermektedir. Kemerin oturduğu üzengi taşları da profillidir ve hafifçe dışarı taşıntılı olarak yerleştirilmiştir. Kemerin köşelerinde simetrik olarak yerleştirilmiş birer adet düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış "şemse" motifi bulunmaktadır. Kilit taşlarının hemen üstünde ise kitabe boşluğu olduğunu düşündüğümüz dikdörtgen bir taş levha yer almaktadır. Yuvarlak kemerli giriş açıklığını bir kuşatma kemeri çevirmektedir. Yuvarlak kemerli bu birimin üzerinde ince profilli bir silme mevcuttur. Kemer, dışarı taşıntılı üzengilere oturmaktadır. Üzengiden zemine doğru yerleştirilen taşlar hafifçe yuvarlatılarak profiller oluşturulmuştur. Kuşatma kemerin sağ ve sol köşelerinde yer alan 1.50 x 1 m. boyutlu taşlar üzerinde yine düz yüzeyli oyma tekniği kullanılarak birer adet "aslan" motifleri hafifçe kabartılarak yerleştirilmiştir. Motifler yan profilden verilmiştir. Aslanlar karşılıklı

[65] KIANI, *a.g.e.*, s.281, 290 ; *Khoy*, s.21.

olarak kapı açıklığına yönelmişlerdir. Aslanların ağızları dişleri görünecek şekilde açık ve dilleri dışarıda oyulmuştur. Fakat sağ tarafta yer alanın dili deforme olmuştur. Aslanlar ayakta ve hareketsizdirler. Sadece taşa sığdırabilmek için kuyrukları havada ve sırtlarının üzerinde yer almaktadır. Ayrıca aslanların boğazlarının üzerinde tasma mevcuttur. Aslan motifleri simetrik olarak yerleştirilmişse de detaylı incelendiğinde yüz ifadelerinde farklılık hissedilmektedir (foto. 248-253).

Kapı kuzeye yani çarşıya doğru uzamaktadır ve özgün olan yandaki taş duvarların üzeri günümüzde tuğla ile örülmüş vaziyettedir. İki özgün duvar arası mesafe 3.55 m. genişliğindedir ve üzeri sivri kemerli bir tuğla tonozla örtülüdür. Giriş açıklığının üst kısmına tuğla duvarı sabitlemek için ahşap hatıl yerleştirilmiştir (foto.254,255)

Çarşıya doğru girişte dıştan kubbe ile örtülü olduğu görülen fakat içten çapraz tonozlu bir birim mevcuttur. Buradaki birim dört yönden kemerlere oturmaktadır ve kapıyla organik bağı sağlanmıştır. Özgünde bu birimin var olduğunu ya da olmadığını bilinmemektedir[66](foto.256-258).

[66] Eski fotoğraflarda yapının kubbeli kısmının yıkıldığını ve çarşı bağlantısının olmadığını görmekteyiz. Fakat bazı kaynaklarda yapının çarşı ile olan bağlantısının planı vardır. Bkz. KIANI, *a.g.e.,* s.290.

3.7. MİNARELER

KATALOG NO : **3.7.1.**

ADI : Safevi Sarayı Minaresi (Şems-i Tebrizi Minaresi -Şems-i Donboli Minaresi)

BULUNDUĞU YER :Yapı Hoy şehir merkezinin kuzeybatısında Şems-i Tebrizi Caddesi üzerinde yer almaktadır.

ÇİZİM NO :**21**

FOTOĞRAF NO :**261-266**

İNCELEME TARİHİ :30.07.2013

TARİHÇESİ :Kaynaklara göre Şems - i Tebrizi'nin türbesinin yanına Şah İsmail üç minareli bir kış sarayı yaptırmıştır. Avcılıkta hünerli olan Şah İsmail avladığı hayvanların boynuzlarını minareye yerleştirmiştir. Osmanlı Devleti ile çıkan savaşta saray yıkılır ve günümüze kadar sadece bir minaresi günümüze kadar gelebilmiştir[67]. Başka bir kaynağa göre de yapı Zend Dönemine tarihlendirilmektedir.[68].

YAPININ İNCELENMESİ: Yapı günümüzde dikdörtgen bir alan içerisinde bulunmaktadır.

Minare kaide, gövde, şerefe ve bir kısmı yıkılmış petek birimlerinden müteşekkildir.Minarenin yaklaşık yüksekliği 18.00 m'dir. Yapının çapı ise 3.00 m.'dir(çizim: 21).

Minare zeminden petek kısmının nihayet bulduğu yere kadar silindirik formda inşa edilmiştir. Yapının kaidesi üç sıra kesme taştan oluşmaktadır. Fakat üst sıradaki taşlardan bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bu üç sıra kesme taş diziminde alt sıradaki kısım girişi geldiği zaman son bulur ve dışarı taşıntılı bir basamak halini alır. İkinci sıra

[67]Asl - Jafari, *a.g.m.,* s. 23-31; . Riyahi, *a.g.e.,* s. 83-100,; *Khoy*, s.8. Fakat yapının Zend Hanedanlığı döneminde yapıldığını belirten kaynaklarda mevcuttur. Bkz. KIANI, *a.g.e.,* s.249.

[68] KIANI, *a.g.e.,* s.269 ; *Encyclopedia Iranica* (http://www.iranicaonline.org/articles/azerbaijan-monuments) ; *Encyclopedia Iranica* (http://www.iranicaonline.org/articles/minaret-1). Erişim Tarihi: 12.5.2014.

taş dizisindeki kısım ise giriş açıklığının önündeki sahanlık kısmı ile birleştirilmiştir. Giriş açıklığını korumak maksadıyla yapılmış olan üçgen bir kısım, birleşme çizgilerinden anlaşılacağı üzere yapıya sonradan eklenmiştir. Yapının giriş açıklığına tek 0.35 m.'lik bir basamakla geçilir. Minare kapısının sahanlık kısmı 0.60 m. genişliğindedir. Minare içine giriş ise bir seki üzerinden 0.85 m. genişliğinde bir kapıdan sağlanmaktadır (foto.261-265).

Yapının kaidesindeki kesme taşlı kısım hariç tamamı tuğla ile örülmüştür.

Minarenin gövdesinden şerefenin alt bölümüne kadar olan alanda boydan boya koç boynuzları yerleştirilmiştir[69]. Yapının petek kısmının günümüzde yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca minarenin yakınında Şems-i Tebrizi ve onun talebesi olan bir kişinin mezarı olduğu söylenen birimler mevcuttur (foto.266).

[69] Yerel bazı insanlar bu boynuzların Safevi Döneminde Şah İsmail tarafından avlanan hayvanların boynuzları olduğu söylemektedir.

4. DEĞERLENDİRME

4.1. PLAN ve MEKÂN ANLAYIŞI

4.1.1. Camiilerde

Cami, sözlük anlamında, içinde cuma ve bayram namazları kılınan mekanlardır. *Mescit* ise namaz kılınan yer anlamındadır[70].

İncelediğimiz camilerden Seyyidü'ş-Şüheda Camii kaynaklardan ve kitabelerden anlaşıldığı üzere Kaçar Döneminde inşa edilmiştir. Yapı çok destekli ve çok kubbeli diyebileceğimiz camiler grubuna girmektedir. Enine dikdörtgen gelişim gösteren yapıda kemerlerin yönü enlemesine ve boylamasına açılım sergilemektedir (foto.45) Yapının üç birimli hazırlık mekanına sahip olması dikkat çekici bir özelliktir (foto.40-41).

Hoy'da Tarihi Çarşı'nın içerisinde yer alan Molla Hasan Camii de Kaçar Döneminde inşa edilmiştir. Yapı çarşının formuna uygun olarak uzunlamasına teşkil edilmiştir. Toplamda altı adet sütun kubbeleri taşımaktadır. Bu yapıda da Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nde olduğu gibi kemerlerin yönü tek bir tarafa doğru açılmamaktadır (foto.30). Bu sebebten dolayı yapı çok destekli ve çok kubbeli camiler grubundadır.

Çok destekli camiler aslında Hz. Muhammed döneminde yapılmaya başlanan Mescid-i Nebeviden itibaren görülmeye başlanmaktadır. Kûfe(638) ve Fustat Amr Camii de (641) İslam'ın ilk yıllarında inşa edilen çok destekli camilerdendir[71].

Samarra Ulu Cami (840-842)[72], İsfahan Cuma Camii (840)[73], ve Nayın Camii (960)[74] Abbasi döneminde inşa edilmiş çok destekli camilerdendir.

Urmiye Mescid-i Cumaı'nın batısındaki ek bölüm (1770)[75], Hamedan Mescid-i Cumaı'nın güneybatı ve kuzeybatısındaki birimler (Kaçar Dönemi)[76], İsfahan Varzaneh

[70] Ayla Ödekan, "Cami" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. I, İst. 1997, s.316.
[71] Nusret Çam, *İslamda Sanat, Sanatta İslam*, Ankara 2012, s. 199. ; Hilmi Ziya Ülken, *İslam Sanatı*, İstanbul 1948, s.36-38.
[72] Hattstein - Peter Delius, *İslam Sanatı ve Mimarisi*, İstanbul 2007, s.104.
[73] *Ay.es.,* s.109.
[74] *Ay.es.,* s.110. ; Ülken, *a.g.e*., s. 331.
[75] Mehmet Top, "Urmiye Mescid-i Cum'ası ve Mihrabı" *Sinan Genim'e Armağan*, İstanbul. 2005. s.642-655.

Cuma Cami'nin avlusunun batısındaki birim (Selçuklu, Timur ve Safevi)[77], Mahabad Cuma Cami (Safevi Dönemi)[78] İran'daki çok destekli camilerdendir.

Van Gölü çevresinde de çok destekli camileri görebilmeteyiz. Van Ulu Camii (Ahlat Selçukluları XII. yüzyıl)[79] mihrap önü kubbeli iken caminin diğer bölümleri çok destekli ve tonoz örtülüdür.

Adilcevaz, Zal Paşa Camii'de (XVI. yüzyıl)[80] plan kurgusu açısından çok destekli ve çok kubbeli camiler grubundandır ve Seyyidü'ş-Şüheda Camii ve Molla Hasan Camii plan kurgusunu hatırlatmaktadır (çizim:22).

Araştırmamız dahilindeki bir diğer cami Muttalip Han Camii'dir. Yapının ilk inşasının İlhanlı döneminde olduğu fakat harap olan yapının Kaçar döneminde tekrardan inşa edildiği bilinmektedir. Güney - kuzey doğrultusundaki yapı tek kubbeli ve harimi kare planlıdır. Yapının harim mekanında dört ana eyvan bulunmaktadır ve eyvanları arasında iki katlı galeriler yer almaktadır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla yapının bir dördüncü katı olduğu anlaşılmaktadır. (foto. 15,29). Örtü sistemi olmayan yapıda kubbe kullanıldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz[81].

Muttalip Han Camii kare planlı tek kubbeli olmasına karşın harimde dörtlü eyvan düzenlemesi dikkat çekicidir. Harim plan açısından İstanbul, Bali Paşa Camii (1504)[82] ve İstanbul Silivri Kapı, Hadım İbrahim Paşa Camii'ne (1551) benzerlik göstermektedir[83]. Muttalip Han Camii'nde eyvanlar ve galeriler Hadım İbrahim Paşa Camii'ne göre daha derin ve yüksek inşa edilmiştir. Diyarbakır Behram Paşa Cami (1564-1572) harim plan kurgusu açısından Muttalip Han Camii'ni hatırlatmaktadır.

---

[76] *Mosques*, s.26-32.
[77] *Ay.es.,* 32-39.
[78] *Ay.es.,* 86-88.
[79] Yapının ayrıntılı bilgisi için bkz. Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı*, s.28-34. Ankara 2000.
[80] Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis*, s.169-171. Ankara 2002.
[81] Ayrıntılı bilgi için bkz. *Mosques*, s.218-220. ; *Mescid Tarihi*, s.42-43.
[82] Yapının ayrıntılı bilgisi için bkz. Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 2004, s,159.
[83] Yapının ayrıntılı bilgisi için bkz. Aslanapa, *a.g.e.,* s.240-242.

(çizim:23)[84]. Ayrıca İzmit, Pertev Paşa Camii'nin (1579) Kuzey duvarı üzerindeki düzenleme de Muttalip Han Camii ile benzeşim gösteren bir diğer yapıdır[85].

Muttalip Han Camii'nin galeri katlarının bulunması ve bu birimlerin geniş olması, yapıda ibadetin yanısıra eğitimin verilmesi veya toplanma ve dinlenme gibi alanlara da hizmet verme amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Kaynaklarda yapının tamamlanmadan harap olduğu yazmaktadır. Bundan dolayı günümüze ulaşamayan kubbenin inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. Fakat kubbe inşa edilseydi mimari zorunluluk sonucu çokgen, yüksek bir kasnak üzerinde yükselmesi gerekmektedir.

Dört eyvanlı cami plan gelişimi asıl gelişimini Büyük Selçuklular Döneminde sağlamıştır[86].

Eyvanın kökeni hakkında ise bazı araştırmacılar şunları söylemektedir; Aşur'daki Part sarayında (M.S. 1.yy) Ktesiphon'daki Sasani evlerinde (6,yy) ve Sasani Tâk-ı Kisra sarayında görülmektedir[87].

Dört eyvanlı planların İslam Döneminde ilk örneklerini Karahanlı ve Gazneli Kervansaraylarında görmekteyiz[88].

Büyük Selçuklu Dönemi camilerinden İsfahan Mescid-i Cuması (1121), Zevare Mescid-i Cuması (1136), Ardistan Mescid-i Cuması (1160) camileri orta avlulu dört eyvanlı camilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir[89].

Abarku Cuma Camii (Selçuklu ve İlhanlı döneminde eklemeler var)[90], Veramin Mescid-i Cuması (İlhanlı ve Timur)[91] Nişapur Mescid-i Cuması (Safavi Dönemi)[92] camileri İran'daki dört eyvanlı camilerdendir.

---

[84] Yapının ayrıntılı bilgisi için bkz. Ali Boran-Zekai Erdal, " Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi* (ed.İrfan Yıldız), Diyarbakır 2011, s.281.
[85] Aslanapa, *a.g.e.,* s.321-322.
[86] Dört Eyvanlı Camiler için bkz. Ülken, *a.g.e.,* , s.324,338-342 ; Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara. 1970, s.24-28 ; Yılmaz Can - Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, İstanbul. 2012, s. 145.
[87] Hattstein - Delius, *a.g.e.,* s.368. ; Ülken, *a.g.e.*, s.325.
[88] Can -Gün, *a.g.e*., 147.
[89] Yetkin, *a.g.e.,* s.27.
[90] *Mosques*, s. 174-179.

İslam'ın ilk yıllarında mescid yapılmaya başladığından itibaren günümüze kadar farklı plan tipleri görülmüştür. Arap Yarım Adası, Orta Doğu ve Mağrip ülkelerinde genellikle geniş avlulu ve enine gelişen harim planı hakim iken, Orta Asya ve İran coğrafyasında eyvanlı ve kubbeli camiler ağırlık kazanmaktadır.

Henüz mimari anlayışın olgunlaşmadığı dönemlerde yapılan camiler genellikle basit tiptedir. Fethedilen yerler ele geçirildikten hemen sonra mescidler yapılmaya başlanmıştır. Kubbe ve geniş mekan anlayışının henüz olmayışı İslamın ilk yıllarında daha kolay inşa edilen çok destekli ve geniş avlulu camileri ortaya çıkarmıştır.

Kubbeli mekan anlayışının en basit örneği diyebileceğimiz tek kubbeli anlayış da geçmişten günümüze kadar devam etmektedir. Muttalip Han Camii'nin tek kubbeli olmasına rağmen anıtsal ölçekte bir yapıdır.

Eyvanlar ise daha çok Orta Asya mimarisinde görülmektedir. Kervansaray ve medreselerde kullanılan eyvanlar İran coğrafyasında, camilerde karşımıza anıtsal ölçekte çıkabilmektedir.

İran'daki camilerde farklı dönemlerde, farklı hanedanlar veya imparatorluklarda eklemeler ve genişlemeler görülmüştür. Bu genişletmelerde camilere ilk yapıldığı plan tipinden farklı eklemelerde bulunulmuştur.

Sonuç olarak İran'da farklı cami tipolojileri, tarihsel süreçlerde farklılıklar arz etmektedir ve bu durum Hoy ve çevre bölgelerde de kendini göstermektedir.

4.1.2. Kiliselerde

Hoy'da incelediğimiz iki adet Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Bunlardan biri şehir merkezinde yer alan Surp Sarkis Kilisesi, bir diğeri şehir dışındaki Mahlezan Kilisesidir[93].

---

[91] *Ay.es.,* 40-49.
[92] *Ay.es.,* 50-55.
[93] Azerbaycan Eyaleti Kiliseleri için bkz. *The Armenian Monastic Ensembles in Iranian Azerbayjan*, UNESCO Tehran 2007.

Surp Sarkis Kilisesi*, üç nefli kubbeli bazilika* plan tipindedir. Yapı dıştan 32 x 18 m. boyutlarındadır (çizim:10).

Yapının iki adet giriş açıklığı mevcuttur. Kilisenin apsis kısmına üç birimli ikonostasis inşa edilmiştir. Bu mekan apsis üzerinde bir galerili alan oluşturmuştur (foto.59,68).

Mahlezan Kilisesi, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır ve basit tipte yapılmış *Kapalı Yunan Haçı* plan dahilindedir. Fakat yapıda klasik anlayıştan farklı uygulamalar mevcuttur. Kilisenin doğu ve batı haç kolları tonozla örtülü olması gerekirken basık kubbelerle örtülmüştür. Kuzey ve güney haç kolları ise doğu-batı doğrultusunda uzanmış beşik tonozlarla örtülüdür (foto.93).

Yapı dıştan 28 x 14,80 m. boyutlarındadır. İki giriş açıklığı bulunan yapının batısında jamatun yer almaktadır[94] (çizim:13). Jamatunların inşasında farklı tiplojiler bulunmaktadır. Bunlar; Merkezi Planlı Jamatunlar, Bazilikal Planlı (Paralel Nefli-Dikdörtgen) Jamatunlar ve Galeri Planlı (Revak) Jamatunlar olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır[95]. Bu tipolojilerden yola çıkarak Mahlezan Kilisesi'nin jamatununu *Galeri Planlı (Revak) Jamatunlar* grubuna dahil etmek mümkün görünmektedir. Ermenistan-Doğu Siunik, Orotnavank (Kizikvank) Jamatunu (1006)[96], Ermenistan Kobayr Manastırı Jamatunu (1276)[97] (çizim:24), Kars Ani Saint Gregory illuminator Manastırı (Tigran Honenç) Jamatunu (1215-XII.yy'ın başları)[98] gibi yapılar Galeri Planlı (Revak) Jamatunlara örnek verilebilir.

---

[94] Jamatunun işlevine dair farklı görüşler mevcuttur. Yalçın Karaca, *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları* adlı doktora tezinde bu tanımları birarada toplmıştır. Buna göre; Ermeni kilise mimarisinde XII. yy'ın sonlarından itibaren inşa edilmeye başlanan jamatunlar, genellikle kiliselerin batı cephelerine eklenmiştir. Bu birimler kiliselerde geçiş alanı olarak kullanılmaktadır. Jamatunların çoğu kiliselerden büyük bir alanı kapsayacak şekilde inşa edilmişlerdir. Bu mekanlar, din adamlarının, zengin ve soylu kişilerin mezarlarının bulunduğu, eğitim amaçlı olarak kullanıldığı, toplantıların yapıldığı ve kiliselerde yer kalmadığı zaman topluca dua edilen yarı dini yarı sivil alanlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın Karaca, *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2004.
[95] Bu tipoloji Yalçın Karaca'nın tezinden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaca *a.g.t.,* s. 266-308.
[96] Karaca*, a.g.t*., C.II, çizim: 103.
[97] *a.g.t*., C.II, çizim: 104.
[98] *a.g.t*., C.II, çizim: 16-17.

Bizans dini mimarisinde kullanılan plan tipolojileri Ermeni mimarisinde de görülmektedir. Ayrıca Ermeni mimarisinin de kendine has tipolojileri bulunmaktadır. Bahse konu Ermeni Dini Mimarisi plan tipolojileri Hıristiyan Dini Mimarisi içinde alışılmışın dışında örnekler vererek yapılar hakkında plandan yola çıkarak tarihlendirme yapmamızı engellemektedir[99].

4.1.3. Ticaret Yapılarında

Kervansaray-ı Han ve Hoy Çarşısı Hoy'da yer alan ticari yapılardır. Hoy şehir merkezinde yer alan yapılar hâlâ etkinliğini sürdürmektedir.

Çarşının yaklaşık uzunluğu 200 m. civarındadır (çizim:14). Hoy Çarşısının ilk inşası Safevi dönemindedir ve inşa edildiği günden bu yana çeşitli onarımlar ve eklemeler geçirmiştir. Kuzey - güney doğrultuda uzanan yapının güney ucu Dervaz-ı Sengi'ye bağlanmaktadır. Çarsaglar[100] ve dalanlar[101] vasıtasıyla farklı birimlerdeki yapılara açılım sağlanmaktadır.

Hoy Çarşısı, İran'da yer alan diğer çarşılar gibi ticaretin yanı sıra konaklama, ibadet ve toplanma amaçlarına da hizmet vermektedir.

Kervansaray-ı Han'a çarşı içerisinden geçiş sağlandığı gibi cadde üzerinden geniş kapıyla da ulaşım sağlanmaktadır. Yapının ölçüleri dışta dışa 45 x 66 m. uzunluğundadır. Han üç yönden çarşıyla kapalıyken tek yönden caddeye açılmaktadır (çizim:15, f.126).

---

[99] Ermeni Dini Mimarisi için bkz. W. Bachmann, *Kirchen und Moscheen in Armenian und Kurdistan*, Leipzig 1913. ; Jean Michel Thierry, - Patrick Donabedian, *Armenian Art*, Fransa 1989. ; Gönül Öney, *Akdamar Kilisesi*, Ankara 1989. ; Uluçam, *a.g.e*., ; Yalçın Karaca, *a.g.t.,* ; Hatice Özyurt Özcan, "Van ve Çevresindeki Hıristiyanlak Dönemi Yapıların Plan açısından Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 2004, s.43-54.

[100] Çarsag: Uzunlamasına giden çarşılarda ara koridorlara ve birimlere geçişi sağlayan üzeri kubbeli dört yöne açılım sağlayan dağılım mekanı. Bkz. Lida Dehkhoda, *İran ve Türkiye'deki Tarihi Çarşıların Doğal Aydınlatma Açısından İrdelenmesi* (Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011, s.20.

[101] Dalan: Hanlara geçişi sağlayan ara koridordur. Bkz. Dehkhoda, *a.g.t.,* s.21.

İran'da kapalı çarşılar *bazaar* diye anılmaktadır. İran'daki kapalı çarşılar genellikle Safevi ve Kaçar döneminin ürünleridir. Ayrıca Kaçarlar devrinden sonra da çarşılar gelişim göstermektedir[102].

İran çarşıları ticari bir alan olmasının dışında bünyesinde hamam, cami, medrese, kervansaray gibi yapıların bulunması beşeri alanlarda da hizmet verdiğinin göstergesidir[103]. İran'da yer alan ve Hoy Çarşısı ile benzerlik gösteren yapılar: Şiraz Çarşısı[104], Kirman Çarşısı[105], Keşan Çarşısı[106], Tebriz Çarşısı[107](çizim: 25), İsfahan Çarşısı[108] gibi yapılar İran'daki çarşılar hakkında bize bilgiler vermektedir.

Hoy Çarşısı ve Kervansaray-ı Han şehir merkezinde yer almaktadır. Çarşının batısında Müttalip Han Camii yer alırken kuzeyinde de Seyyidü'ş-Şüheda Camii bulunmaktadır. Kervansaray-ı Han zaten çarşı bünyesinde yer aldığını yukarıda bahsetmiştik. Bunun dışında çarşı içerisinde Molla Hasan Camii'de yer almaktadır.

Çarşının şehir merkezinde olması, camilere yakın olması belirli bir düzende gelişim seyretmesi farklı mimari birimleri bulundurması İran çarşılarında gördüğümüz özellikleri devam ettirmektedir.

4.1.4. Sivil Yapılarda

Hoy şehrinde günümüze ulaşan iki tane sivil yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri Fermandâr u Şehridârî (belediye binası), diğeri ise Hâne-i Kebir'dir.

19. yy'ın sonlarında yapılan Fermandar-ı Şehridar binası avlu içerisinde iki katlı fevkani bir yapıdır (foto.142). Yapının özellikle giriş kapısı ve cephe düzenlemeleri

---

[102] Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 118.
[103] Cezar, *a.g.e.,* s.123 ; A. Assari, T. M. Mahesh, vd., "Comparatıve Sustaınabılıty Of Bazaar ın Iranıan Tradıtıonal Cıtıes: Case Studıes ın Isfahan and Tabrız", *International Journal on "Technical and Physical Problems of Engineering" (IJTPE) Published by International Organization on TPE (IOTPE),* Aralık 2011, C.3 Sayı:4, s.18-24; Lida Dehkhoda, *a.g.t.,* s.39-41 ; I Ahour, "The Qualities of Tabriz Historical Bazaar in Urban Planning and The İntegration of İts Potentials İnto Megamalls", *Journal of Geography and Regional Planning* Cilt 4(4), April 2011, s.199-215.
[104] Muhammed Kerim, *Mimari-i İslami İran*, (Basım yeri ve yılı bilinmemektedir), s.136.
[105] *Ay.es*., s.137.
[106] *Ay.es*., s.138.
[107] Ahour, *a.g.e.,* s.203.
[108] Dehkhoda, *a.g.t.,* s.31.

dikkat çekici bir özelliktedir. Figürlü ve bitkisel süslemeler kabartmalı, taşkın ve hareketli bir şekilde verilerek cepheler oldukça hareketlendirilmiştir. Birinci ve ikinci katlar ortadan koridorla ikiye ayrılmışlardır. Alt katta koridorlara daha küçük ölçekli odalar açılırken üst katta ise koridorların iki yanında toplantı ve oturma odaları ile salonlar yer almaktadır. Ayrıca yapının doğu ve batı cephelerinde birer balkon düzenlemesi mevcuttur.

Hane-i Kebir adlı yapı, bir avlu içerisindedir ve doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiştir (foto.175). Yapı üç katlıdır ve iç sofalı plan tipi diyebileceğimiz gruba girmektedir. Giriş doğu ve batı köşelerden sağlanmaktadır. Yapının birinci katında köşelerde dikdörtgen planlı odalar yer almaktadır. Bu odaların arasında kalan sofa "T" şekilli bir plana sahiptir. Ayrıca bu birim içerisinde iki oda daha mevcuttur. Üst kata geçiş yan odalardaki merdivenlerden sağlanmaktadır. Merdivenlerden çıkışta karşımıza yine dikdörtgen planlı odalar gelmektedir. Bu odalardan iki kat genişliğine sahip yine "T" planlı geniş birime, baş odaya (selamlık) geçilmektedir. Üçüncü kat sadece dikdörtgen planlı odalardan müteşekkildir ve aradaki geniş kattan dolayı birbirleriyle bağlantıları yoktur (foto.176-235).

İran'daki sivil yapılarda avlu,bahçe, havuz, giriş açıklıkları, koridor, sofa ve sofaya açılan özel birimler görülmektedir[109].

Tebriz Behnam Evi[110] sofası plan ve birimlerin genel yerleşimi açısından Hane-i Kebir'e benzemektedir (foto.267).

Kaçar Döneminde Tebriz'de inşa edilmiş Salmas Evi'nin bahçe, havuz, cephe ve sofa planlaması Hane-i Kebir'i tekrarlamaktadır[111].

---

[109] İran'daki bazı önemli evlerin planları ve mimari özellikleri için bkz. New Life for Old Structures Isfahan and Yazd, Iran Architects and Clients: Urban Development and Revitalisation Corporation Tehran, IranCompleted: Ongoing since 1992 ; Vida Makani, Arezu Khorram, Zahra Ahmadipu, "Secrets of Light in Traditional Houses of Iran (Hot and Dry Climate)", *International Journal of Architecture and Urban Development*, Vol.2, No3, Summer 2012, s. 45-50; Atefeh Zand Karimi, Bahareh Hosseini, "The Influence of Iranıan Islamıc Archıtecture on Tradıtıonal Houses of Kashan", *Archi-Cultural Translations through the Silk Road 2nd International Conference, Mukogawa Women's Univ., Nishinomiya, Japan, July 14-16,* s.81-86.

[110] Mohammed Reza Shirazi, "The Story of "One-Story-Ness"", *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, Volume 5 , March 2011, s.165.

Yine Tebriz'de Kaçar Döneminde inşa edilmiş Amir Nezam Evi[112] ve Qadaki Evi havuzlu düzenlemesi cephesinde yer alan sütunlu düzenlemeleri ile Fermandar-ı Şehridar Binasına benzemektedir.

Ayrıca Koozekanai Evi'de sütunlu ve dışarı taşıntılı balkonlarıyla Şehridar binasını hatırlatmaktadır[113].

Azerbaycan'daki Şeki Han Sarayı'nın (1783-1795)[114] duvar süslemelerindeki bezeme anlayışı Hane-i Kebir ile benzerlik göstermektedir.

İran'daki Kaçar Dönemi sivil yapılarında özellikle evlerde gördüğümüz havuz ve bahçe düzenlemeleri, simetri anlayışı, birimlerin yapı içerisinde ve avlu etrafındaki düzenlemeleri, giriş koridorları, sütunlu düzenlemeler, sofa planlaması ile odaları yapı içerisindeki sofanın etrafına konumlandırılmaları Kaçar Dönemi evlerinde gördüğümüz ortak özelliklerdendir.

4.1.5. Köprülerde

En basit anlamıyla nehirler ve derin vadiler üzerinden bir noktadan başka bir noktaya en kısa zamanda geçebilmek için inşa edilen mimari yapılardır.

Köprülerin ulaşım kolaylığı sağlaması diğer fonksiyonları da doğrudan etkilemektedir. İktisadi bağlamda ticaret kervanlarının hem daha hızlı hem de daha güvenli ulaşımları köprüler vasıtasıyla kolaylaşmıştır. Bunun sonucunda şehirlerdeki ticari gelişim sekteye uğramamış ve sosyal düzene olumsuz etkisi olmamıştır[115].

---

[111] Ay.es., s.166; Ali Akbar Heidari, Parisa Mohammad Hoseini, Nazgol Behdadfar, "Reading a Home: An Application of Rapoport's Viewpoint in Iranian Architecture Studies", *International Journal of Architecture and Urban Development*, Vol.4, Winter 2014, s.63-76.

[112] Siamak Panahi, Qasem Mirzaei ve Mohammad Mohammadikia, "Comparative Analysis of Natural Elements in the Architecture of Tabriz and Kashan Houses (During Qajar Era)," *Middle-East Journal of Scientific Research 13*, s.513-514.

[113] *Ay.es.,* s. 513.

[114] Şeki Han Sarayı İçin bkz. Pınar Bingöl, "XVIII. Yüzyıl Azerbaycan Şeki Han Sarayı Tanıtımı", *Vakıf Haftası Dergisi*, 10, Ankara 1993, s. 171-177.

[115] İlter, *a.g.e.,* s.275.

Askeri seferlerde orduların uzun yol kat ederek yorulmaması, tehlikeli nehir ve vadilerden geçerken can güvenliğinin sağlanması ve fazla masrafın engellenmesi köprü yapımını zorunlu hale getirmiştir[116].

Geçmişten günümüze kadar farklı köprü tipleri bulunmaktadır. Doğal köprüler, ahşap döşemeli askılı köprüler, taş köprüler ve tuğla köprüler tarihte kullanılan köprülerdir[117].

Böylece uygarlıklar, toplumlar ve kültürler arası etkileşim hızla değişim göstermektedir.

Köprülerde yol durumuna (dik veya düz) ve göz sayısına (tek gözlü veya çok gözlü) göre bir sınıflama yapmak şu an için geçerli bir tanımlamadır[118].

Köprüler farklı coğrafyalarda inşa edilse de form ve mimari elemanlar tarafından birbirlerine benzerlik gösterirler. Köprü inşası yaz aylarında suyun azaldığı dönemlerde yapılmaktadır. Köprülerin sağlam bir zemine oturabilmesi için genellikle kayalık zeminlerde inşa edilmektedirler. Ayrıca köprü kemerleri farklı biçimlerde olsa da çok fazla farlılık göstermez ve değişik coğrafyalarda benzerlik göstermektedirler[119].

Hoy Şehrinden günümüze kadar gelebilen tek köprü Hatun Köprüsü'dür. Yapının inşa tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. 73 metre uzunluğunda 4.70 m genişliğindeki yapı yol durumuna göre dik köprüler, köprügözüne göre ise çok gözlü köprüler grubuna girmektedir (çizim:16,17; foto.237). Yapı güneyden kuzeye doğru akan Kotur nehri üzerine kurulmuştur.

Hatun Köprüsü çok gözlü olmasından dolayı İran'daki bazı köprülerle benzerlik göstermektedir. Bunlardan bazıları; Kol Nehri Köprüsü (Bender Abbas'da - Safevi Dönemi)[120], Kenar Gerd Köprüsü (Tahran'da - Safevi Dönemi)[121], Şuster Köprüsü

[116] *Ay.es.,* s. 275.
[117]Çulpan, *a.g.e*., s.1.
[118] İlter, *a.g.e*.**,** s.27.
[119] *Ay.es.,* s. 257-265.
[120] Kıanı, *a.g.e.,* s.175.
[121] *Ay.es.,* s.182.

(Sasani Dönemi)[122] Tahir Gürab Köprüsü (Safevi Dönemi)[123] Ca Cerud Köprüsü (Kaçar Dönemi)[124] Şadırvan Köprüsü (Huzistan Eyaleti)[125] Kavar Köprüsü (Kirman - Selçuklu Dönemi 12.yy)[126]. Anadolu'daki benzerlik gösteren örnekler: Diyarbakır Dicle Köprüsü (1065-1067)[127], Diyarbakır Halil Viran Köprüsü (1218-1219)[128](foto.268), Mardin Kızıltepe Köprüsü (XIII.yy'ın başları)[129], Diyarbakır Ambar Köprüsü(XIII.yy'ın başları)[130], Erzurum Çobandere Köprüsü (XIII. yy'ın sonu XIV. yy'ın başı)[131], Diyarbakır Devegeçidi Köprüsü (1218)[132].

Hatun Köprüsünün tabliye durumuna göre dik köprüler grubuna girmesinden dolayı İran'da benzerlik gösteren köprüler; Anbuh Köprüsü (Safevi Dönemi)[133], Tahir Gürab Köprsü (Safevi Dönemi)[134] Mir Bahaddin Köprüsü (Zencan- Kaçar Dönemi)[135], Şah abbas Köprüsü (Kazvin - Safevi Dönemi)[136] Anadolu'da benzeşim gösteren örnekler: Batman Hasankeyf Köprüsü (XII. yy'ın ikinci yarısı)[137], Cizre Ceziret İbn Umar Köprüsü (1164)[138], Göksü Gravga Köprüsü (XIV. yy)[139], Kırıkkale Çeşnigir Köprüsü (XIII. yy)[140], Şarkışla Şahruh Köprüsü (XV.yy)[141], Zaho Habur Köprüsü (XII.-XIII. yy)[142], Van Hurkan Köprüsü (XVII-XVIII. yy)[143], Van Zeril Köprüsü (XVII-XVIII. yy)[144].

---

[122] Çulpan, *a.g.e*., s.266.
[123] *Ay.es.,* 184.
[124] *Ay.es.,* 194.
[125] Karim Shiraazi, vd.,"Traditionally Sustainability Analyses of Hydraulic-Architectural Bridge Construction in Iran", *Worl Academy of Science Engineering and Techonology*, 67/2012, s. 380.
[126] Osman Eravşar, Haşim Karpuz, vd., *Büyük Selçuklu Mimarisi,* (Selçuklu Belediyesi Konya Aydınlar Ocağı) Cilt 2, 2013, s.211.
[127] İlter, *a.g.e.,* s.31-35
[128] *Ay.es.,* 109-113.
[129] *Ay.es*., 145-149.
[130] *Ay.es.,* 163-165.
[131] *Ay.es.,* 191-199.
[132] Evindar Yeşilbaş, "Diyarbakır'daki Su Yapıları", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi* (Editör İrfan Yıldız), Diyarbakır 2011, s. 518-520.
[133]Kıanı, *a.g.e.,* s. 186-188.
[134] *Ay.es*., s. 184.
[135] *Ay.es.,* s.186
[136] *Ay.es.,* 188.
[137] *Ay.es.,* s. 49-56.
[138] *Ay. es,*. s. 59-66.
[139] *Ay. es.,* s.231-234.
[140] Çulpan, *a.g.e.,* s.268.
[141] *Ay.es.,* s.302.
[142] *Ay.es.,* s.313.

Sonuç olarak, köprüler tarih boyunca suyun ve vadinin durumuna göre inşa edilmişlerdir. Köprüler genellikle suyun azaldığı dönemlerde, sağlam zeminlerde ve su akışının yavaşladığı kısımlarda inşa edilir. Bu bağlamda incelediğimiz Hatun Köprüsü de kayalık bir alan üzerinde ve suyun hızlı geçmediği bir alan üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca köprüde kullanılan selyaranlar ve mahmuzlar üçgen formda inşa edilerek suyun gözlere doğru akmasını sağlamıştır.

4.1.6. Savunma Yapılarında

Tarihi çarşının güney ucunda yer alan Dervaz-ı Sengi (Taş Kapı) İlhanlı döneminde inşa edilmiştir. Şehri koruyan kaleden günümüze ulaşan kapı, on iki sıra, iki farklı renteki taşların değişimli dizilmesiyle inşa edilmiştir. Yapının yüksekliği 7.00 m. eni ise 7.50 m.'dir (çizim:18-19 ; foto.249). Kare forma sahip kapının yuvarlak kemerli giriş açıklığı mevcuttur. Yapı sivri kemerlerle gerisindeki çarşıya bağlanmaktadır. Sivri kemerlerin üzerinde dıştan kubbe görünümlü çapraz tonozlu bir alan vardır.

Kapı günümüzde arkasındaki Tarihi Çarşıya bağlanmaktadır. Eski fotoğraflardan bu bağlantının olmadığı görülmektedir. Kaynaklara göre kapının inşası İlhanlı dönemindedir. Çarşının Safevi döneminde inşasının başlaması Kaçar döneminde devam etmesi bu yapının Taş Kapıya sonradan eklendiğinin göstergesidir.

4.2. MİMARİ ELEMANLAR

4.2.1. Cephe Düzeni

Hoy'daki İslam ve Ermeni dini mimari eserleri cephelerinde sade bir anlayış hakimdir.

Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin güney duvarında geniş sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Nişlerin içerisinde harime açılan sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Güney cephede hazırlık mekanına geçişi sağlayan giriş açıklığı vardır. Yapının doğu cephesinde giriş açıklığı dışında herhangi bir hareket unsuru

[143] Yüksel Sayan, "Van Yöresinde Tarihi Köprüler", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)* Sayı 32, 1996, s. 37.
[144] *Ay es.,* s. 38.

bulunmamaktadır. Yapının batısında üzeri kubbe ile örtülü üç birimli hazırlık mekanı vardır. Bu hazırlık mekanından kuzeydeki avluya ve harime geçiş sağlanmaktadır. Harimin kuzey cephesi üzerinde geniş sivri kemerli pencere açıklıkları mevcuttur.

Molla Hasan Camii'ne girişler çarşıdan sağlandığı için dışarı herhangi bir yansıma görülmemektedir.

Muttalip Han Camii'nin kuzey cephesinde giriş eyvanı yer almaktadır. Eyvanın üzeri yarım tonozla örtülmüştür. Sivri kemerli giriş açıklığının yanında basık kemerli pencere açıklığı yer alırken üst kısımda yine basık kemerli geniş bir açıklık bulunmaktadır. Kuzey cephenin doğu ve batı köşelerinde ikişer sivri kemerli giriş açıklıkları ve üst katlarında galeriler yer almaktadır. Yapının etrafı günümüzde yapılaşma nedeniyle kapatılmış durumdadır. Eski fotoğraflara göre yapının etrafında tek sıra dükkan dizisi görülmektedir.

Camilerde mihrapların güney cephe düzleminden dışarıya taşıntı yapmadığını görmekteyiz.

Kiliselerde de dıştan sade bir görünüm hakimdir.

Mahlezan Kilisesi'nin güney cephesinde bir adet giriş açıklığı ve üç tane pencere açıklığı bulunmaktadır. Apsisin bulunduğu doğu cephede ikisi pastophorion odalarına, bir tanesi apsise açılan mazgal pencereler vardır. Kuzey cephede yine mazgal pencere açıklıkları yer alırken kilisenin batı cephesinde jamatun yer almaktadır. Jamatundan günümüze sadece ayak kısımları geriye kalmıştır.

Surp Sarkis Kilisesi'nin cephelerinden ve eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Yapının güney cephesinde dikdörtgen bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Açıklık dıştan burgulu sivri kemerle kuşatılmıştır. Cephe üzerine mazgal pencere açıklıkları bulunmaktadır. Doğu cephede yine apsise ve pastaphorion odalarına açılan mazgal pencereler mevcuttur. Kuzey cephe üzerinde sadece mazgal pencere açıklıkları bulunmaktadır. Batı cephede yer alan dikdörtgen giriş açıklığının üzerinde üç dilimli kemer mevcuttur. Bu girişin üzerinde geniş sivri kemerli

bir açıklık vardır. Burasının mazgal pencere olması gerekirken geniş bir açıklık olması onarımlardan sonra değiştirildiğini düşündürmektedir.

Fermandâr u Şehridâri'nin avlusuna geçmeden önce karşımıza dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli giriş açıklığına sahip hareketli bir kapı çıkmaktadır. Yapının doğu cephesinin giriş kısmı ve iki köşesi yuvarlak hatlarla dışarıya taşıntı yapmaktadır. Yapıya giriş yuvarlak biçimli basamaklarla sağlanmaktadır. Cephenin güney ucunda sütunlu birim bulunmaktadır. Yapının kuzey ve güney cepheleri dar tutulmuştur. Binanın batı cephesinde yine sütunlu, fakat taşıntı yapmayan açık alan mevcuttur. Cephe üzerindeki dikdörtgen pencere açıklıklarının basık kemerli alınlıkları mevcuttur.

Bir diğer sivil yapı olan Hane-i Kebir'in dışa açılan cephesi güney cephedir. Üç katlı yapının zemin katının köşelerinde giriş açıklıkları ve iki yanında kare formlu pencere açıklıkları bulunmaktadır. Zemin katının ortasında sivri kemerli pencere açıklıkları vardır. Bu pencere açıklıklarının iki yanında da dikdörtgen pencere açıklıkları mevcuttur. Cephenin ortasında iki katlı ahşap pencere işçilikleri bulunmaktadır. Köşelerde ise altlı üstlü yerleştirilen odalara açılan geniş pencere açıklıkları vardır. Orta bölümün üzeri yuvarlak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Güney cepheyi örten saçak ise yatay ve dikey ahşaplarla oluşturulmuştur.

Hatun Köprüsü'nün tempanında bir tanesi toprağa gömülü sekiz boşaltma gözü ve yedi köprü gözü bulunmaktadır. Kemerler sivri kemer biçiminde olarak teşkil edilmiştir. Sadece toprağa gömülü olan boşaltma gözü yuvarlak kemerlidir. Yapının selyaranları ve mahmuzları üçgen prizma şeklindedir.

Dervaz-ı Sengi'nin cephesi kareye yakın dikdörtgen bir formdadır. Kapının giriş açıklığı ve kavsarası yuvarlak kemerlidir. Cephe üzerinde süsleme levhaları ve kitabe boşluğu olduğunu düşündüğümüz boş bir levha bulunmaktadır.

Kervansarayın üç cephesi çarşıya açılırken batı cephesi dışa açılmaktadır. Cephe üzerinde basık kemerli geniş giriş açıklığı ve pencere açıklıkları bulunmaktadır. Kemerlerin etrafında tuğlaların taşıntılı ve girintili olarak yerleştirilmesiyle bordür oluşturulmuştur. Giriş açıklığı üzerinde ahşap bir birim düzenlemesi mevcuttur. Yapının saçak seviyesinde tuğlaların farklı dizilmesiyle bir hareket meydana getirtilmiştir.

4.2.2. Avlu

Seyyidü'ş-Şüheda ve Muttalip Han Camii'nin avluları bulunmaktadır. Camilerin avlularının günümüzde onarım geçirdikleri anlaşılmaktadır (foto.2,42).

Fermandâr u Şehridâri'nin geniş bir avlusu bulunmaktadır. Arka avlu düzenlemesinde daire formlu bir havuz bulunmaktadır (foto.161).

Hane-i Kebir'in avlusu yol kotuna göre alçakta kaldığı için avluya merdivenlerle inilmektedir. Eski fotoğraflardan avlu içerisinde bir havuz bulunduğu görülmektedir (foto.175).

Kervansarayın dikdörtgen olan avlusunun etrafı sıralı dükkanlarla çevrilidir ve ortasında bir havuz bulunmaktadır (foto.126).

4.2.3. Mihrap ve Apsis

Seyyidü'ş-Şüheda ve Molla Hasan Camii'nin mihrabı çokgen yüzeyli ve sivri kemer kavsaralıdır (foto.32,55).

Muttalip Han Camii'nin mihrabı eyvan içerisinde yer almaktadır. Mihrap çokgen yüzeylidir ve mukarnas kavsaralıdır (foto.21).

Mahlezan Kilisesi'nin apsisi dilimli yarım kubbelidir. Apsis naoston yuvarlak kemer ile ayrılmaktadır. Apsis üzerinde mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencere açıklığının haç şeklinde olduğu eski fotoğraflardan bilinmektedir. Surp Sarkis Kilisesi'nin de apsisi yarım kubbe şeklindedir (foto.79,101).

4.2.4. Eyvan

Muttalip Han Camii'nin harim mekanında ana eyvanlar bulunmaktadır. Eyvanların arasında kalan birimlerde çift katlı galeri katları bulunmaktadır. Bu galerili kısımlar dıştan bir çerçeve içine alınmasından dolayı bütüncül bir eyvan görünümü vermektedir. Yan eyvanlar ve galeriler üzerinde pencere açıklıkları bulunmaktadır.

4.2.5. Minareler

Minare, basit bir tanımıyla camilerde ezan okunması için bulunan kulevari bir bölümdür[145].

Minare ismin anlamı köken olarak ışık veya ateş çıkan yer anlamındaki Arapça *menâre* sözünden gelmektedir. Bazı bölgelerde aynı anlamda *mi'zene* (ezan okunan yer anlamında) da kullanılmaktadır[146].

Oleg Grabar, ezan okumak için kullanılan Şam'daki Roma *temenos*un[147] camiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan köşe kuleleridir diyerek kökeni hakkında farklı bir yorum getirmektedir. Grabar ayrıca minarelerin Müslümanların var oluşlarının simgesel bir ifadesi olarak kendini gösterdiğini söylemektedir[148].

Minarelerin bölgelere göre farklı anlayışlarla inşa edilmeleri, malzemenin, planın ve süsleme özelliklerinin değişkenlik göstermesi farklı minare çeşitlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mağrip ve Ortadoğu'da kare ve kütlevi minareler görülürken, Asya menşeili silindirik minarelerinde geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir[149].

Minarelerin kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur; Minare İslamiyet'ten önce Araplar tarafından gözetleme ve işaret kuleleri için de kullanılmıştır[150].

Safevi Sarayı Minaresi (Şems-i Tebrizi-Şems-i Donboli) silindirik formda, 18 m. uzunluğunda ve 3,00 m. çapındadır (çizim:20) Minarenin kaidesi, gövdesi, ve şerefesi günümüze ulaşmıştır. Fakat minarenin peteğinin bir kısmı yıkılmıştır (foto.259).

Molla Hasan Cami Minaresi, 12 m. uzunluğundadır. Yapının petek ısmı galerilidir (foto.33).

---

[145] M. Sözen-U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İst. 2007, s, 162.
[146] Filiz Gündüz, "Minare" mad., *DİA,* c.30 İst. 2005, s.98.
[147] Temenos: Duvarla çevrelenmiş kutsal alan veya dinsel yapı topluluğunun bulunduğu bölge. Bkz. Sözen -Tanyeli, *a.g.e.,* s.233.
[148] Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*(Çeviren: Nuran YAVUZ), İst, 2010, s.103.
[149] A. Osman Uysal, "Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler" DTCF Dergsi, c. XXXIII, sayı: 1-2, s.505-533.
[150] B. Nuri Kılavuz, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri*, Van 2005, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.38.

Şems-i Tebrizi Minaresi ve Molla Hasan Cami Minaresi form ve malzeme olarak Orta Asya Minarelerini tekrarlamaktadır.

Karahanlı Dönemi silindirik minareler; Kırgızistan Burana Minaresi (XI.yy)[151], Kırgızistan Özkend Minaresi (XI.yy)[152], Özbekistan Çar Sütun Minaresi (XI.yy)[153], Özbekistan Buhara Kalan Minaresi (10-12.yy)[154], Özbekistan Vabkent Minaresi (1197-98)[155].

Büyük Selçuklu Dönemi önemli silindirik minareler; Damgan Mescid-i Cuma Minaresi (11. yy)[156], İsfahan Ali Cami Minaresi (12. yy)[157], İsfahan Rahveran Minaresi (12.yy)[158], Sin Cuma Camisi Minaresi (11.yy)[159], İsfahan Buzurg Camisi Minaresi (11.yy)[160], İsfahan Gar Camisi Minaresi (12.yy)[161], Keşan Zeyn Al-Din Minaresi (11,yy)[162], Saveh Cuma Camisi Minaresi (12.yy)[163], Sabzevar Sebzerin Hüsrevgird Minaresi (12. yy)[164] gibi minareler sayılabilir.

Ayrıca Eski Van Şehrinde yer alan Van Ulu Cami Minaresi (XIII.yy) [165], Kızıl Minareli Caminin Minaresi (XIII.yy)[166] (foto.269) ve Siirt Ulu Cami Minaresi (1129) de tuğla minare geleneğinin Anadolu'da da devam ettiğinin bir göstergesidir[167].

Kaynaklarda Şems-i Tebrizi-Şems-i Donboli Minaresinin Safevi Döneminde veya Zend Hanedanlığı döneminde inşa edildiği geçmektedir. Saray Safevi döneminde

---

[151] İbrahim Çeşmeli, *Antik Çağ'dan XIII. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*, İst. 2007, s. 104-107.
[152] *Ay.es.,* s. 106,107 ve 109.
[153] *Ay.es.,* s.108,110.
[154] *Ay.es.,* s.112-113.
[155] *Ay.es*., s.115-117.
[156]KIANI, *a.g.e.,* s.275.
[157] Eravşar, Karpuz, vd., *a.g.e.,* s.68.
[158] *Ay.es.,* s. 78,
[159] *Ay.es*., s. 86.
[160] *Ay.es*., s.92.
[161] *Ay.es.,* s.102 ; Andre Godard, vd., (Farsça Tercüme: Ebu'l Hüseyin Servkad Mukaddim) *Asar-ı İran*, b.y.y., 1909, s. 143.
[162] *Ay.es*., s.114.
[163]*Ay.es.,* s.304.
[164] *Ay.es.,* s.330.
[165] Uluçam, *a.g.e.,* s. 28-34.
[166] *Ay.es.,* s. 35-38.
[167] Tuğla minareler için bkz. Abdüsselam Uluçam, "Irak Selçukluları ve Atabekler Döneminden Kalan Tuğla Minareler", *Sosyal Bilimler Dergisi, I, (YYÜ, Fen- Edebiyat Fakültesi Ankara)*, Van 1990, s.17-72.

Şems-i Tebrizi'nin Türbesi'nin yanına üç minare ile beraber inşa edilmiştir. Saray Osmanlı-İran savaşında yıkılmıştır. Yapının minareleri uzun yıllar dursa da I. Dünya savaşı sırasında yok olmuşlardır ve günümüze sadece bir tanesi gelebilmiştir. Minarelerin hem görsellik hem de gözetleme kulesi amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir. Muhtemelen Safevi inşası olan minare Zend Dönemi'nde onarım geçirmiştir veya yeniden inşa edilmiştir. Minarenin kaidesi kesmetaş malzemeden olsa dahi geri kalan kısımları tuğladır. Bu sebeple İran coğrafyasına hakim olan tuğla minare geleneği Şems-i Tebrizi/ Şems-i Donboli Minaresinde de görülmektedir. Yapı, üzerinde yerleştirilen koç boynuzları güç gösterisi olarak düşünülebilir.

4.3. STRÜKTÜREL ELEMANLAR

4.3.1. Destek Unsurları, Geçiş Unsurları ve Örtü Sistemi

4.3.1.1. Paye, Sütun ve Sütun Başlıkları

Hoy'daki camilerde taşıyıcı sistem olarak farklı özellikler göze çarpmaktadır. Seyyiü'ş-Şüheda Cami ve Molla Hasan Camii'nde sütun kullanılırken Muttalip Han Camii'nde örtü duvarlar üzerinde yükselmektedir.

Seyyidü'ş-Şüheda Camisinde kullanılan sütunlar başlık, gövde ve altlık olarak üç parçadan oluşmaktadır. Sütunların gövdelerinin üzeri yivler ve yarım dairelerle teşkil edilmiştir. Başlıklar ise profilli geçmeler ve testere dişi bordürlerle hareketlendirilmiştir (foto.46).

Molla Hasan Camii'nde ise kullanılan sütunlar sekizgen gövdeye sahiptirler. Sütun başlıkları ise sade ve sekizgen gövdeye uygun olarak pahlanmışlardır (foto.30).

Kiliselerde taşıyıcı destek olarak payeler kullanılmıştır.

Surp Sarkis Kilisesi'nde payeler "t" (haç) biçimlidir. Payelerin doğu ve batı yüzlerinin üst kısmı hafifçe dışarı taşıntılı iken kuzey ve güneye bakan yüzleri düz geçilmiştir (foto.73).

Mahlezan Kilisesi'nde ortada dört serbest paye bulunmaktadır. Payeler kare planlı olarak teşkil edilmiştir. Kilisenin batısında yer alan jamatuna ait Paye izlerine göre kare ve "L" formlu taşıyıcılar kullanılmıştır (foto.93).

Hatun Köprüsü'nde yapının tabliyesi ve kemerleri üçgen prizmatik şekilde yapılmış sel yaranlar ve mahmuzlar üzerine oturmaktadır (foto. 243,244).

Çarşı bünyesinde yer alan kervansarayın batıya bakan cephesi ayrık nizamda inşa edilmiştir. Cephe bir balkon düzenlemesi ile birleştirilmiştir. Son yıllarda onarım geçiren bu birimin ahşap destekleri de yenilenmiştir. Ayrıca birim üzerinde silindirik formlu iyonik başlığa sahip sütunlar bulunmaktadır. Başlıkların üzerinde yastıklar mevcuttur (foto.131).

Kervansarayın çarşı içerisinden sağlanan giriş açıklığındaki kemerler profilli ayaklara ve mukarnas dilimli başlıklara oturmaktadır (foto.123).

Fermandâr u Şehridârî yapısının avlu giriş kapısı üzerinde simetrik yerleştirilmiş, taşıyıcı bir özelliği olmayan sütunlar mevcuttur. Buradaki sütunlar üç başlık ve üç altlığa sahiptirler. Sütunların gövdesi sekizgendir. Sütun başlıklarının en üstünde stilize bitkisel formlu başlıklar kullanılmıştır. Orta kısımda profilli başlık kullanılırken alt kısımda sekiz köşeli başlık bulunmaktadır. Altlığın en üstünde sekiz köşeli, ortada profilli, alt kısımda ise yumurta frizli altlıklar tercih edilmiştir (foto.137).

Yapının doğu cephesinin güney ucundaki, cepheden dışarı taşıntılı oval kısmında yer alan açık birimde ikisi duvara gömülü altısı serbest korint başlıklı silindirik formlu sütunlar mevcuttur (foto.154).

Binanın batı cephesindeki balkon biriminde dördü serbest ikisi taşıyıcı özelliği bulunmayan altı adet sütun bulunmaktadır. Sütunlar yuvarlak gövdeli ve stilize bitkisel başlıklara sahiptir. Başlıkların üzerinde yastık bulunurken altlarında sütun bileziği vardır. Yapıya girdiğimizde karşımıza çıkan alanda ikisi serbest ikisi duvara gömülü sütunlar vardır. Bu birimdeki sütunlar da yine silindirik biçimlidir ve korint başlıklarına sahiptirler (foto.161,171).

Kale Kapısı'nda kemerler, yapının bünyesine olarak uygun bir şekilde yerleştirilmiş profilli başlıklı ayaklara oturmaktadır. (foto.253).

4.3.1.2. Kemer

Camilerde genel olarak kullanılan kemer sistemi sivri kemerdir. Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık ve harim mekanının kemerleri ile harim mekanının avluya açılan geniş pencere açıklıkları sivri kemer şeklindedir. Harim mekanında kemerler hem enine hem de boylamasına açılım göstermektedir (foto.40,45).

Molla Hasan Camii'nin taşıyıcı kemerleri de sivri kemerli olarak düzenlenmiştir (foto.30).

Muttalip Han Camii'nin giriş açıklıklarında sivri kemer ve basık kemer kullanılmıştır. Ara yönlere gelen galeriler de dıştan sivri kemer ile çevrelenmiştir (foto.2,19).

Mahlezan Köyü Kilisesi'nde batıda yer alan giriş açıklığı sivri kemerli iken güneydeki giriş açıklığı kaş kemer formundadır. Yapı içindeki kemerler sivri kemer formundadır. Yapı duvarlarında da kaş kemer ve sivri kemer kullanımı görülmektedir. Kilisesinin apsisini naostan ayıran kemer ile naosun batı duvarı üzerindeki kemerlerde yuvarlak kemer tercih edilmiştir (foto.84,90,93).

Surp Sarkis Kilisesi'nin Batısında yer alan giriş açıklığı düz atkı taşı ile geçilirken dıştan üç dilimli kemer ile kuşatılmıştır[168]. Orta nef ve bema üzerinde sivri kemerler kullanılırken yan nefler de yuvarlak kemer kullanımı görülmektedir. Güneyde yer alan giriş açıklığı dıştan düz lento ile geçilirken içten yuvarlak kemerlidir. Apsiste yer alan ikonostasiste sivri kemer kullanılmıştır (foto.60,66,69).

Fermandâr u Şehridârî binasının avlu giriş açıklığı atnalı kemerlidir ve içi alçı süsleme ile doldurulmuştur. Kemer dıştan yine atnalı kemer ile kuşatılmıştır. Yapının

[168] Benzer üç dilimli kemerleri Eski Van'da Hüsrev Paşa Türbesi (1583) (foto.270) ve Kaya Çelebi Cami (1662) pencere açıklıklarını kuşatan kemerler üzerinde görebilmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdüsselam Uluçam, "Eski Van'daki Mimari Anıtlar", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)* sayı 32, 1996. s.22,23.

giriş açıklığı ve pencere alınlıklarını kuşatan kemerler basık yuvarlak kemer formundadır (foto.137,142).

Çarşıda kubbeleri ve tonozları taşıyan kemerlerde sivri kemer tercih edilmiştir. çarsaglarda kullanılan sivri kemerler geniş çaplı kubbeleri taşıdığı için diğerlerine nazaran daha kalın inşa edilmiştir (foto.117,119).

Kervansarayın çarşı içinde sağlanan girişinde giriş açıklığı kemeri ve onu kuşatan kemer sivri kemerli olarak teşkil edilmiştir. Giriş açıklığı en dıştan çifte sivri kemer ile kuşatılmıştır. Yapıya geçişi sağlayan dalanlarda tonozları sivri kemerlere oturmaktadır. Yapının batı kanadında yer alan balkon biriminde silindirik sütunlar yuvarlak kemerleri taşımaktadır. Batıdaki giriş açıklığında basık kemer kullanılmıştır (foto.122,125,131).

Hatun Köprüsü'nün köprügözleri ve boşaltma gözleri sivri kemerlidir. Fakat 1. boşaltma gözü günümüzde yuvarlak kemerlidir (foto.240).

Kale Kapısının giriş açıklığı kemeri ile kuşatma kemeri yuvarlak kemerli olarak teşkil edilmiştir. Yapıya sonradan eklenen ve tonozu taşıyan kemerler ise sivri kemerlidir (foto.252,257).

4.3.1.3. Tromp

Muttalip Han Camii'nin giriş açıklığını örten tonozun köşeleri, yan eyvanların ve mihrabın bulunduğu eyvanın tonoz geçişleri tromp ile sağlanmıştır (foto.7,17).

Molla Hasan Camii'nin kubbe geçişleri de Seyyidü'ş-Şüheda Camii'ni tekrarlamaktadır (foto.30).

Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık mekanının ortasındaki birimde tromp kullanılmıştır. Harim mekanında kubbelerin hepsi tromp geçişlidir. Fakat normalda içbükey kavisli olan tromplar burada çift yüzeyli olarak iç bükey halini almıştır. Trompların üzerinde eş kenar dörtgenlerle zikzak yaparak kubbeyi dolaşmaktadır (foto.41,45).

4.3.1.4. Pandantif

Pandantif geçiş öğesini, Mahlezan ve Surp Sarkis Kiliselerinin kubbelerinde, çarşının çarsag denilen dağılım mekanını örten kubbelerde ve Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık biriminin orta kısmı hariç diğer birimlerinde görebilmekteyiz (foto.41, 69,94).

4.3.1.5. Kubbe

Seyyidü'ş-Şüheda Camii ve Molla Hasan Camii'nin tüm birimlerinde örtü unsuru olarak kubbe kullanılmıştır. Tromp geçişli kubbelerde tuğlaların farklı dizilmesiyle oluşturulmuş hareket unsurları bulunmaktadır. Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nde kubbeler üzerinde tuğlaların eşkenar dörtgen biçiminde yerleştirilmesiyle zikzaklar ve geometrik şekiller ortaya çıkmıştır. Yapıda bazı kubbelerde dilimli şekiller meydana getirilmiştir (foto.31,51).

Molla Hasan Camii'nde kubbe üzerindeki süslemeler daha dikkat çekicidir. Harimin orta mekanındaki kubbeler üzerinde merkezde güneş motifi ve onun etrafında daire şeklinde yayılan ışınsallar mevcuttur. Bu motifin etrafında yarım daire güneş ve ışınsallar ile son bulmaktadır. Bu düzenlemenin altında yine eşkenar dörtgenlerle oluşturulan zikzaklarla nihayet bulmaktadır.

Muttalip Han Camii'nin kuzeydoğu ve kuzeybatısındaki birimlerden biri kubbe ile örtülmüştür. Kubbe sivri kemerli nişler üzerinden yükselmektedir. Diğer camilerde tuğla ile yapılan tezyinat burada beyaz derz ile sağlanmıştır (foto.25).

Surp Sarkis Kilisesi'nin orta nef üzerindeki birimlerden teki pandantif geçişli kubbeye sahiptir. Kilisenin bemasında yer alan ikonostasisin köşesindeki alanlar basık kubbeciklerle örtülüdür (foto.68).

Mahlezan Kilisesinde orta nef üç kubbe ile örtülmüştür. İki yandaki birimler basık kubbe ile örtülmüştür. Orta birimdeki kubbe kasnak üzerinde yükselmektedir. Kubbe dışarıdan on iki köşeli piramidal külah ile örtülüdür. Her köşede birer mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır (foto.92-94). Mahlezan Kilisesi'nde naosu örten yüksek kasnaklı pramidal kubbe, İran ve Doğu Anadolu'daki Ermeni kiliserindeki örtü

sistemiyle, Gürcü kilise mimarisi örtü sistemiyle ve kümbet mimarsiyle oldukça benzerlik göstermektedir. Maku (İran-Batı Azerbaycan) St. Thaddeus (Kara Kilise) (yeniden inşası 14. yy)[169], Akdamar, Manastır Kilisesi (915-921)[170] (foto.271), Çarpanak Manastır Kilisesi (IX. yy)[171], Gevaş Saınt Thomas Manastır Kilisesi (XIII. yy'dan önce)[172], Muradiye S. Stephanos (S. Etienne) Manastır Kilisesi (XV.yy-ikinci inşa XVII. yy'ın ilk yarısı)[173], Artvin İşhan Kilisesi (8-9.yy'lar)[174], Erzurum Hahuli Manastırı (978-1001)[175] gibi yapıların kubbeleri ile Van Hüsrev Paşa Türbesi (1583)[176], Erciş Anonim Kümbet (XV.yy başı)[177], Erciş Kadem Paşa Hatun Kümbeti (1458)[178] gibi anıt mezar yapılarındaki mimari biçimlerin Hoy'daki Mahlezan Kilisesi'nde de uygulandığı anlaşılmaktadır[179].

Çarşıdaki çarsagların üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler sekizgen bir dağılım mekanını örtmektedir. Kubbe eteklerinde ve tepe noktalarında genellikle aydınlatma açıklıkları bulunmaktadır (foto.119).

Fermandâr u Şehridârî binasının bazı kısımlarında basık kubbe kullanımı görülmektedir.

4.3.1.6. Tonoz

Hoy'da tonoz çeşitleri olarak çapraz, beşik ve sivri kemerli çeşitleri tercih edilmiştir.

---

[169] Yapının ayrıntılı bilgisi için bkz. *The Armenian Monastic*..., s.15-36.
[170] Uluçam. *a.g.e.,* s.90-106.
[171] *Ay.es.,* 107-116.
[172] *Ay.es.,* 209-210.
[173] *Ay.es.* 246-249.
[174] Mine Kadiroğlu-Bülent İşler, *Gürcü Sanatının Ortaçağı*, Ankara 2010 s. 70-75.
[175] *Ay.es.,* s.90-87.
[176] Osman Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)* sayı 32, 1996. s. 28-30.
[177] *Ay. mak.,* s.29.
[178] *Ay. mak.,* s.29.
[179] Doğu Anadolu, türbe ve kümbet mimarisi için bkz. Rahmi Hüseyin Ünal, " Az tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar, *Vakıflar Dergisi*, XI. Ankara 1976, s.121-164 ; Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Kümbetleri Selçuklu Dönmei I, Ankara 1986.

Muttalip Han Camii'nin eyvanlarında ve galerilerinde sivri kemerli beşik tonoz kullanılmıştır. Yapının kuzeydoğusundaki ve kuzeybatısında yer alan koridorun örtülerinden üçünde çapraz tonoz kullanılmıştır (foto.11,24).

Surp Sarkis Kilise'nin orta sahınında planda görülen çapraz tonozlar günümüzde değişikliğe uğramıştır. Pastophorion odalarında sivri kemerli beşik tonoz kullanılmıştır.

Mahlezan Kilisesi'nin yan nefleri ve pastophorion odalarında sivri kemerli beşik tonoz tercih edilmiştir (foto.97,109).

Çarşıda çarsaglar hariç örtü unsuru olarak genellikle çapraz tonoz kullanılmıştır. Fakat yapılan onarımlarda bazı örtü sistemlerinin formunun bozulduğu görülmektedir. Tonozların tepe noktasında aydınlatma delikleri mevcuttur (foto.116-118).

Çarşıdan kervansaraya geçişteki dalanlarda örtü sisteminde çapraz tonoz tercih edilmiştir. Tonozlarda beyaz derzlerle oluşturulmuş ışınsal motifler mevcuttur. Kervasarayın bünyesindeki dükkanlarda sivri kemerli beşik tonoz ve yuvarlak kemerli beşik tonoz görülmektedir. Farklı tonoz birimlerinin görülmesi yapılan onarımlardan kaynaklanmaktadır (foto.125,134).

Fermandâr u Şehridârî binasının alt katının bazı odalarının beşik tonozla örtülü olduğu görülmektedir (foto.169).

4.3.1.7. Düz Örtü

Hane-i Kebir'in tüm birimlerinde ve Fermandâr u Şehridâri'nin birçok biriminde düz örtü kullanılmıştır. Hane-i Kebir'de ahşap saçak sistemi mevcuttur.

4.4. MALZEME ve TEKNİK

4.4.1. Taş

Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nde taş malzeme sadece yapının sütunlarında kullanılmıştır.

Molla Hasan Camii'ndeki sütunların üzeri boyandığından malzemesi anlaşılamamıştır. Fakat bunların taş malzemeden olduğunu düşünülmektedir.

Mahlezan Kilisesi'nin cephesinde, duvarlarında, kubbeyi taşıyan ayaklarda ve kubbe kasnağında kabayonu taşın kullanıldığını görmekteyiz. Apsis ve bemadaki izlerden kabayonu taşın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Surp Sarkis Kilisesi'nin dış cephe kaplamasında yarı seviyeye kadar düzgün kesme taş kullanılmıştır. Naosta ise yarı seviyeye kadar yine kesme taş kullanılsa da buradaki işçilik dış cepheye nazaran daha düşük kalitededir. Pastophorion odalarında ve bemada belli bir seviyeye kadar düzgün olmayan kesme taş kullanılmıştır. Apsisi naostan ayıran kemerde düzgün kesme taş tercih edilmiştir.Eski fotoğraflardan hareketle yapının onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Hatun Köprüsü'nün selyaran ve mahmuzlarında kaliteli bir düzgün işçiliği olmayan rustik taş duvar örgüsü dediğimiz bir sistem vardır. Köprünün boşaltma gözlerinde ara ara rustik taş örgü ve kabayonu taş kullanılmıştır.

Kervansarayın çarşıdan sağlanan giriş açıklığında kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Yapının üst katında yer alan sütunların üzeri boyanmış olduğundan malzemenin yekpare mi olduğu yoksa çağdaş malzemeyle mi yapıldığı anlaşılmamaktadır.

Fermandâr u Şehridârî binasının avlu giriş kapısında ve giriş açıklığına çıkan merdivenlerde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapının sütunları boyandığı için kullanılan malzemenin niteliği belirtilememektedir. Yapının cephesi de boyalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamıştır.

Şems-i Tebrizi Minaresi'nin kürsüsünün zemin kısmında ve minareye girişin sahanlık kısmında kesme taş malzeme tercih edilmiştir.

4.4.2. Tuğla

İran coğrafyasında günümüze kadar gelebilen mimari eserlerde tuğlanın ilk tercih edilen malzeme olduğu anlaşılabilmektedir. Bu durum günümüzdeki yapılarda da kendini göstermektedir[180].

Hoy'da yer alan camilerde kemerler, cepheler, nişler, kubbe ve geçiş öğelerinde tuğla malzeme kullanılmıştır.

Kiliselerde de kemer ve örtü sisteminde tuğla malzeme kullanımı vardır. Mahlezan Kilisesi'nde payelerde kullanılan taş malzemenin yanı sıra tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. Kilisenin güneyinde yer alan giriş açıklığındaki kaş kemer tuğla ile teşkil edilmiştir.

Surp Sarkis Kilisesi'nin duvarlardaki taş malzemenin arasına dengeyi sağlamak için tuğla yerleştirildiği görülmektedir.

Fermandâr u Şehridârî binasının alt katında beşik tonozlu odanın biri tuğla örtü ile kapatılmıştır.

Hane-i Kebir'in cephesinde tuğla kullanımı bulunmaktadır.

Hatun Köprüsü'nün tempanında, korkuluklarında, köprü gözlerinde, kemerlerinde tuğla tercih edilmiştir. Köprülerde genellikle suya ve ağırlığa dayanıklı olan taş malzeme tercih edilirken. Hatun Köprüsü'nde olduğu gibi bazı bölgelerde de köprülerde tuğla kullanımı görülmektedir. İran, Rizvan Şehir Eski Köprü (12.yy)[181] ve Siirt Çemepri (Eğlence) Köprüsü[182], tuğla malzemenin köprülerde kullanıldığına dair nadir örneklerdendir.

---

[180] İran'da Tuğla malzemenin kullanımı için bkz. Ömür Bakırer, *Selçuklu öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı C.I,II*., Ank. 1981. ; A. U. Pope. / P. Ackerman, *A Survey of Persian Art, From Prehistoric Times to the Present I*, Tehran. ; Kemal Özkurt, *İsfahan'da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2005, s.199-200.

[181] Eravşar-Karpuz-vd., *a.g.e.,* 296,297.

[182] Ali Boran, Abdülhamit Tüfekçioğlu, Zekai Erdal, " Siirt İli ve İlçesi 2000 Yılı Yüzey Araştırması", *19. Araştırma Sonuçları*, C.I, 2001 Ankara, s. 19.

Şems-i Tebrizi Minaresi'nin kürsüdeki zemin kısmı hariç tüm birimlerinde tuğla kullanılmıştır. Molla Hasan Camii'nde de tuğla malzeme kullanımı vardır. Eski Van Şehrinde yer alan Van Ulu Cami Minaresi (XIII.yy) [183], Kızıl Minareli Caminin Minaresi (XIII.yy)[184] tuğla minare geleniğini Anadolu'daki örneklerindendir.

Kervansaray-ı Han ve Eski Hoy Pazarında, dükkanlarda, duvarlarda, kemerlerde ve örtüde tuğla inşa malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4.3. Alçı

Molla Hasan Camii'nin mihrabının kavsarasında alçı süsleme malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu birimin yenilendiği anlaşılmaktadır.

Muttalip Han Camii'nin giriş eyvanının kavsarasında ve mihrabında alçı malzeme kullanımı görülmektedir.

Fermandâr u Şehridâri'de alçı malzeme yoğun olarak kullanılmıştır. Yapının avlu giriş açıklığı kemerinde, binanın saçak seviyesinde, pencere alınlıklarında, giriş açıklığı üzerinde ve tavandaki silmelerde alçı kullanılmıştır.

Hane-i Kebir'de alçı malzemenin yoğun olarak görüldüğü yapılardandır. Odaların tavanlarında, raflarında, nişlerinde ve davlumbazlarında alçı yoğun olarak kullanılmıştır.

4.4.4. Çini

Seyyidü'ş-Şüheda Camii ve Molla Hasan Camii'nin mihraplarında çini malzeme tercih edilmiştir.

4.4.5. Ahşap

Mahlezan Kilisesi'nde yapının duvarları üzerinde denge sağlamak amaçlı ahşap hatılların kullanıldığı görülmektedir.

Kale Kapısı'nda kemerin üzerine sonradan eklendiği belli olan ahşap hatıl vardır.

---

[183] Uluçam, *a.g.e.,* s. 28-34.
[184] *Ay.es.,* s. 35-38; Tuğla minareler için bkz. Uluçam, a.g.m., s.17-72.

Hane-i Kebir'in pencerelerinde ve kapı kanatlarında ahşap malzeme kullanımı vardır. Pencerelerde ahşap şebekeli kafesleme işçilik görülmektedir.

4.5. SÜSLEME

4.5.1. Geometrik Süsleme

Nokta, çizgi ve yaylardan oluşan motif öbekleri geometrik düzenlemeleri oluşturmaktadır. Yıldıray Özbek geometrik düzenlemeleri şu gruplara ayırmıştır; *Tek eksende ritmik geçişlerle veya tekrarlarla oluşmuş düzenlemeler*; *Bir veya farklı sayıda çokgenler ve dairelerin ulanmasıyla oluşan düzenlemeler*; *Çokgenler ve çizgilerle elde edilen birim kurgunun tekrarlanmasıyla oluşmuş düzenlemeler*; *Kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden gelişen yıldız düzenlemeleri*[185].

Geometrik süslemenin kaynağı olarak "tevhid" olgusu gösterilmektedir. İslam inancında negatif ve soyut olarak temsil edilen bu ilke, Allah'ın birliğini, her şeyin ondan doğduğunu ve yine ona döneceği anlamını taşımaktadır. Tekrarlanarak oluşturulan çoğalma, şekillerin geçiciliğine ve ebedî olana dikkat çekmektedir[186].

İslam mimarisinde geometrik tezyinatın gelişmesi, bu sanatın doğup yayıldığı alanlarda, varisi olduğu uygarlıkların ve İslam hendese biliminin gelişmesi ile bağlantılıdır. İran Bölgesi, 13. yüzyılda geometrik düzenlemelerin giriftleştiği ve rengingirmesiyle Anadolu'ya örnek veren önemli eserler üretebilmiştir[187].

Seyyidü'ş-Şüheda Camii ve Molla Hasan Camii'nin kubbeleri üzerinde tuğlaların yıldız veya ışınsal diyebileceğimiz şekilde dizilmesiyle geometrik düzenlemeler oluşturulmuştur. Seyyidü'ş-Şüheda'nın güney cephesi üzerinde tuğlalar balık kılçığı şekilde dizilmiştir. Kuzey duvarı üzerinde ise tuğlalar üçgen şekilde düzenlenmiştir. Hazırlık mekanında kemerlerin üzerinde testere dişi formu şeklinde teşkil edilmiştir.

Molla Hasan Camii'nin mihrap nişi kavsarası üzerinde beyaz derz ile yapılmış geometrik hareket unsurları bulunmaktadır.

---

[185] Yıldıray Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)* , Ankara 2002. s.558-561.
[186] Gülsen Baş, *Diyarbakır'daki İslâm Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Ankara 2013, s.29.
[187] Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*, Ankara 1982, s. 15,17.

Muttalip Han Camii'nin eyvanları arasında kalan kısımları dıştan saran bordür üçgen prizmalarla son bulmaktadır. Caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki kubbeli birimlerin üzerine beyaz derzlerle geometrik şekiller teşkil edilmiştir.

Kubbe üzerinde gördüğümüz tuğlalar veya beyaz derz ile yapılmış geometrik unsurlar, İran coğrafyasında camiler dışında hanlarda, kiliselerde, çarşılarda ve hamamlarda da genel bir kullanım göstermektedir[188].

Benzer geometrik unsurları Azerbaycan'da da görebilmekteyiz. Kusar Hazra Köyü, Şeyh Cüneyt Türbesi'nin (1544)[189] ve Gence, Şahsevenler Mescidi'nin (19. yy'ın ikinci yarısı)[190] örtüsündeki alçı geometrik düzenleme Seyyidü'ş Şüheda ve Molla Hasan Camii'ni hatırlatmaktadır. Kazah Dağkesemen Köyü, Eyüp Ağa Mescidi'nin (1899) kirpi saçağı Seyyidü-ş Şüheda Camii'nin hazırlık mekanındaki kubbeleri andırmaktadır. Ayrıca Eyüp Ağa Mescidi'nin mihrap kavsara süslemesi Molla Hasan Camii mihrab düzenlemesine benzerlik göstermektedir[191].

Mahlezan Kilisesi'nin ortasındaki kubbe üzerinde kalem işleriyle ışınsal şeritler ve baklava dilimi motifleri vardır.

Surp Sarkis Kilisesi'nin batı girişi üzerindeki dilimli kemerde[192] ve kemerin oturduğu üzengi taşının üzerinde yivli ve birbirine geçmeli şeritler vardır. Ayrıca üzengi taşının merkezinde altı kollu yıldız motifi vardır. Kemerin ortasında hafif kabartma ile haç motifi bulunmaktadır. Güney cephedeki kapı üzerinde kemer burgulu şekilde oluşturulmuştur. Kemerin üzengine taşına oturduğu yerler kum saati formundadır. Yapı

---

[188]İran Mimarisi süslemeleri için bkz. Hattstein - Delius, *a.g.e.,* ; KIANI, *a.g.e.,* ; Eravşar-Karpuz-vd., *a.g.e.,* ; Kerim, *a. g. e.,* ; Özkurt, *a.g.t.,* ; Donald N. Wılber, *The Archıtecture Of Islamıc Iran The Il Khanid Period,* America 1955 ; Süleyman Bülbül, *İran İlhanlı Dönemi Mimari Süslemesi XIII-XIV yy.* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2012.

[189] Ersel Çağlıtütüncügil, *Azerbaycan'daki İslâmi Dönem Yapılarında Süsleme*, (Ege Üniversitesi Sosyal Biimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi) s.152-156.

[190] *A.g.t.,* 220-222.

[191] *A.g.t.,* 217-219.

[192] Dilimli kemer uygulaması geniş bir yayılım alanı göstermektedir. İran Batı Azerbaycan Eyaltin'deki St. Stephanos Kilisi'nde üçlü kemer uygulaması mevcuttur. bkz.Hamza Gündoğdu vd., "İran Azerbaycanı'nda St. Stephanos Manastır Kilisesi", *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 24, 2010, s.115 ; Diyarbakır Behram Paşa Cami Cepheleri üzerinde, Diyarbakır Ragıbiye Cami mihrabında, Diyarkır Hasan Paşaı Hanı pencerelerinde üç dilimli kemer uygulaması bulunmaktadır. Yapıların süslemelerinin ayrıntılı bilgisi için bkz. Baş, *a.g.e.,* s.194, 231, 296.

içinde bazı nişlerin kemerleri de burgulu biçimlidir[193]. Örtüyü taşıyan ayaklar üzerinde hafif kabartmalı haç desenleri mevcuttur. Apsisin önündeki üçlü birimde kum saati başlıklı sütunceler bulunmaktadır.

Fermandâr u Şehridârî'nin avlu giriş kapısı üzerinde alçı malzeme ile teşkil edilmiş mimari kompozisyon oluşturulmuştur. Yapının balkon birimi üzerinde daire ve kısa kenarları bastırılmış dikdörtgenler vardır. Birimin kemer karınları üzerinde "T" şekilli süsleme kuşağı vardır. Yapının alt katının tuğla beşik tonozlu odasında örtünün merkezinde sepet örgü motifi diğer kısımlarında balık kılçığı motifi vardır.

Hane-i Kebir'in zemin kat cephe duvarı üzerinde tuğlalar yine balık kılçığı şeklinde yerleştirilmiştir. Ahşap şebekeli pencerelerde çıtalarla oluşturulmuş çok kollu yıldızlar ve ışınsallar mevcuttur. Yapının içinde kapı girişlerinin nişlerin üzerinde burgulu bordürler ile çok kollu yıldızlar mevcuttur. Yapının tavanında baklava dilimli bordürler mevcuttur.

Kervansaray-ı Han'ın dalanlarındaki örtü sisteminde beyaz derz ile yapılmış yıldız desenleri teşkil edilmiştir. Kervansarayın çarşıya geçişi sağlayan cepheleri üzerinde eşkenar dörtgenler görülmektedir. Bazı dükkanların üzerinde tuğlaların boş ve dolu bırakılmasıyla şemse motifi oluşturulmuştur.

4.5.2. Bitkisel Süsleme

Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık mekanın duvarları üzerindeki kitabelerin etrafı kazıma tekniğiyle yapılmış kıvrık dallar, yapraklar ve çiçek motifleriyle çevrelenmiştir. Harim mekanının içindeki kitabenin de etrafında bitkisel süsleme vardır. Yapının çini mihrabı üzerinde farklı renkler kullanılarak oluşturulmuş, vazodan çıkan kıvrık dallar, yapraklar ve çiçek desenleri ile doldurulmuştur (foto.34-37).

Surp Sarkis Kilisesi'nin güney cephesi üzerindeki girişin iki yanındaki haçkâr levhaları üzerindeki haç kollarında birbirine geçmeli palmet motifi oluşturulmuştur. Yapının örtüyü taşıyan ayakları üzerinde haç motiflerinden bazılarının hafif kabartma

[193] Burgulu kemer düzenlemesi de her dönemde karşımıza çıkan bir uygulamadır. Van, Saint Bartholomeos Kilisesi'nin Taç Kapısı üzerinde de burgulu kemer düzenlemesi mevcuttur. Uluçam, *a.g.e.,* 156-157.

şeklinde teşkil edildiği ve haç kollarının yine palmet şeklinde olduğu görülmektedir[194]. Bu tarz benzer haçkar türlerini İran St. Stephanos Kilisesi'nde de görebilmekteyiz[195](foto.272). Apsis önündeki ikonostasis birimin örtüleri ve duvarları üzerinde kıvrık dallar, çiçekler, yapraklar ve nar bitkisi[196] motifleri kalem işi tekniği ile yapılmıştır[197] (foto.62,81,82).

Mahlezan Kilisesi'nin batı girişi üzerindeki kemer karnında kalem işi basit bitkisel süslemeler vardır. Yapının apsisi üzerinde stilize kıvrımlı kalem işi tekniği ile yapılmış süsleme öğesi görülebilmektedir (foto.91).

Fermandâr u Şehridârî'nin avlu giriş kapısı üzerinde, pencere alınlıklarında, saçaklarındaki levhalarında giriş kapısının ve kemerler üzerinde kıvrık dallar, çiçekler, yapraklar, filizler, güller, karanfiller, papatyalar, alçı malzemeden kabartmalı olarak gerçekçi anlayış güdülerek teşkil edilmiştir. Özellikle kıvrık dallar "S" ve "C" formlu olarak hareket halinde verilmiştir (foto.138,148).

Hane-i Kebirin zemin katındaki odaların tavanları üzerindeki şemse ve salbek motifleri stilize bitkisel motifler şeklinde alçı malzeme kullanılarak ajur tekniği ile yapılmıştır. Diğer odaların tavanlarında orta göbek ve köşebentlerde de de aynı duruma rastlanılmaktadır. Orta katın tavanı üzerinde yoğun bir süsleme faaliyeti görülmektedir. Yine alçı malzemeden stilize, hareketli bitkisel motifler ve kabaralar üzerinde ajurlu çiçek motifleri vardır. Kapı girişleri ve nişlerin üzerindeki salbekler yine stilize bitkisel motif şeklinde teşkil edilmiştir. Yapının duvarları üzerinde kıvrık dallı motifler bir bordür şeklinde yapıyı dolaşmaktadır. Ayrıca yapının duvarlarında farklı bitkisel süslemeler görülmektedir. Kalemişi tekniği kullanılarak yapılan süslemelerde ana kompozisyon olarak, gerçekçi anlayış düşünülerek tezyin edilen, merkezde gül ve papatyalardan oluşan buketler ve vazodan çıkan bitkisel süslemeler göze çarpmaktadır.

---

[194] Haçkarlar için bkz. Hamlet L. Petrosyan, "Symbols of Armenian Identity. The Khachkar or CrossStone",*www.academia.edu/1129885* (makaleye erişim tarihi, 28,05,2014); Meryem Acara Eser, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Ermeni Haçı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 143-151 ;www.khachkar.am/en/relations/

[195] St. Stephanos Kilisesi haçkarları için bkz. Gündoğdu, vd., *a.g.m.* s.121-122. s.119.

[196] Nar bitkisi motifi için bkz. Ersel Çağlıtütüncigil, Türk Süsleme Sanatında Nar: "Form, Köken ve İkonografik Anlamı, *TÜBAR*,XXXIII,2013-Bahar, s.61-92.

[197] St. Stephanos Kilisesi'nin duvarları üzerinde de bitkisel süslemeler görülmektedir. Gündoğdu, vd., *a.g.m.,* s.121-122.

Simetrik olarak yapılan süslemeler yanlara doğru kıvrık dallar, yapraklar, gül ve farklı çiçek motifleri ile açılmaktadır. Orta odanın duvarı üzerindeki nişin bordürlerinde ve davlumbazın üzerinde yine gerçekçi anlayış ile yapılmış bitkisel motifler en ince detaylarda bile kullanılarak boş yer bırakılmamıştır[198] (foto.181,201,208,211.216).

Azerbaycan Şeki Han Sarayı (1783-1795) duvarları, tavanları ve nişleri üzerindeki bitkisel süslemeler ile Hane-i Kebir'in bitkisel süslemeleri birbirlerine çok yakınlık göstermekedirler[199].

Sivil yapılarda karşımıza çıkan bitkisel süsleme kompozisyonlarında alçı veya kalemişi olsun gerçekçi anlayış ile yapıldığını görmekteyiz. Özellikle Kaçar dönemi sivil yapılarında planın yanı sıra süslemeler de benzer öğeler göstermektedir. Bitkisel süslemelerde dikkat çeken önemli özelliklerden biri gül motifinin sıklıkla kullanılmasıdır.

4.5.3. Figürlü Süsleme

Surp Sarkis Kilisesi'nin apsisi önündeki ikonostasisin örtülerinde ve nişlerin üstünde figürlü süslemeler mevcuttur. Yanlarda altı kanatlı serafim melekleri görülmektedir[200]. Ortadaki geniş birimin üzerinde mimari bir kompozisyonda dilimli kemerler içerisinde başları haleli aziz figürleri görülmektedir (foto.81,82).

Mahlezan Kilisesi'nin apsisini naostan ayıran kemer üzerinde kalemişi kullanılarak yapılmış süsleme kuşağında azizler olduğunu tahmin ettiğimiz figürler mevcuttur. Figürlerin çıplak ayaklı kırmızı elbiseli oldukları görülmektedir. Yüzü tam olarak seçilebilen figürün sarıklı olduğu, haç, buhurdanlık ve incil tuttuğu görülmektedir (foto.104).

---

[198] Benzer alçı ve kalemişli süslemeyi Anadolu'da da görmekteyiz. Tokat Latifoğlu Konağı'nın ocağının ve davlumbazının üzerleri ile etrafı alçı ve kalemişi süsleme ile hareketlendirilmiştir. Bkz. Emine Saka Akın/ Canan Hanoğlu, "Tokat Geleneksel Konut Mimarisi'nde İç Mekân Alçı Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, Ankara Aralık 2013, s.178.

[199] Bingöl, *a.g.m.*, s. 174-175.

[200] İran Batı Azerbaycan Eyaleti St. Stephanos Kilisesi kubbe geçişlerinde de altı kanatlı Serafim melekleri görülmektedir. Gündoğdu, vd., *a.g.m.*, s.122.

Fermandâr u Şehridârî'nin giriş açıklığı kemeri üzerinde gerçekçi anlayışa uygun yeleli aslan büstü mevcuttur (foto.146).

Hane-i Kebir figürlü süslemelerin yoğun olarak kullanıldığı yapılardandır. Yapının alçı tavanları üzerinde kuş, ceylan ve mitolojik yaratıklar işlenmiştir. Bu figürler hareket halinde verilmiştir. Yapının duvarları ve davlumbazı üzerinde hareketli kuş figürleri görülmektedir. Davlumbazın üzerinde manzara tasvirleri içerisinde at üstünde giden insan figürleri ve konak figürü mevcuttur. Ayrıca leylek ve ceylan figürleri de bulunmaktadır. Nişin üzerinde manzara tasvirinin önünde ekmeğe saplı bıçak görülebilmektedir (foto. 201, 223). Benzer kuş figürü bezemelerini Azerbaycan Şeki Han Sarayı'nda (1783-1795) da görülmektedir[201] (foto. 273).

Kervansaray- Han'ın çarşı içindeki girişin kavsara kemerinin iki yanında üzerinde yine profilden verilmiş yuvarlak yüzeyli kabartma ile teşkil edilmiş aslan figürü mevcuttur. Kale Kapısındaki aslan figürlerinin boyutları Kervansarayda ki figürlere nazaran boyut olarak daha büyüktür (foto.121).

Kale Kapısı'nın kavsara kemerinin iki yanında düz yüzeyli kabartma tekniği ile yapılmış, yan profilden verilen aslan figürleri vardır (foto.254).

Aslan ikonografisi İran ve Anadolu'da yoğun olarak tercih edilen figürlü süslemelerdendir. Aslan figürlerinde genellikle gerçekçi anlayış yerine yüzeysel bir anlatım görülmektedir. Ayrıca aslan figürleri bazen insan yüzlü güneş figürü ile verilmektedir. Eğer aslan figürleri bir kapı üzerinde yer alıyorsa simetrik olarak karşılıklı yerleştirilmektedir. Bunun dışında aslan figürleri Diyarbakır Ulu Cami'nde olduğu gibi av sahnelerinde karşımıza çıkmaktadır[202].

Anadolu'da benzer aslan figürlerine rastlanılmaktadır. Burdur İncir Han'ın (13.yy) taç kapısının iki yanında aslan figürü görülmektedir[203]. Denizli Ak Han'ın

[201] The National Commission of the Republic of Azerbaijan for Unesco, Mobılızıng Cultural, *Tourıstıc and Educatıonal Resources of The Shekı Regıon of The Republıc of Azerbaijan for Sustaınable Development 2011 – 2015*, Bakü 2011, s. 7.
[202] Aslan figürleri için bkz. Gönül, Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü", *Anadolu (Anatolia)*, sayı XIII, Ankara, 1971.
[203] Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi,* 1994. s,86-88.

(13.yy) aslan başlı konsolları bulunmaktadır[204]. Silvan Malabadi Köprüsü (1147) tempan duvarı üzerinde aslan ve güneş motifi işlenmiştir[205]. Diyarbakır Dağ Kapı (909,996,1056) burcunun üst kesiminde yer alan aslan figürleri Hoy Kale Kapısın'daki aslan figürlerine biçim ve teknik olarak benzemektedir[206]. Van Hoşap Kalesi (1643) iç kale giriş kapısı üzerinde zincirli ve simetrik olarak yerleştirilmiş aslanlar mevcuttur[207](foto.274).

Fermandar-ı Şehridar'ın girişi üzerindeki aslan figürünün büst şeklinde yapılması, dönemin sanat anlayışının değiştiğinin göstergesidir.

4.5.4. Mukarnas

Mukarnas, mimaride, içerideki bir kısımdan dışarıda ve daha altta bulunan bir satıhtan üstteki bir satıha geçmek için, küçük taş veya tuğladan yapılmış prizmatik bindirmeliklerdir. Buna stalaktik de denilmektedir[208].

Yalnız İslam ülkelerinde uygulanan mukarnasın örneklerine sütun başlıklarında, taçkapılarda, kubbe geçişlerinde, şerefelerde, kornişlerde ve nişlerde rastlanılmaktadır. Mukarnasın İran'da 11.yy'ın başında ortaya çıktığı sanılmaktadır ve kökeni tartışmalıdır[209].

Muttalip Han Camii'nin mihrap ve giriş eyvanın kavsarasında alçı mukarnas dolgular görülmektedir. Giriş eyvanının sivri kemerli kavsarasının tepe noktasından ışınsal şekilde başlayan mukarnas dizisinde üst kısımdaki mukarnas dişleri iki kanatlı ve dış bükeydir. Aşağı ve yana doğru teşkil edilen üç sıra mukarnas dizisi çift kanatlıdır ve iç bükey olarak köşelerde son bulmaktadır. Mihrabın kavsarası sivri kemerli olarak teşkil edilmiştir. Tepe noktasından istiridye kabuğu biçiminde başlayan mukarnas dişleri çift kanatlı ve iç bükey olarak teşkil edilmiştir. Mukarnaslı kavsara dikdörtgen panolarla sınırlandırılmıştır (foto.10,22).

---

[204] *Ay.es*., s.91.
[205] Baş, *a.g.e.,* s.303-304.
[206] *Ay.es.,* s.310-311.
[207] Hoşap Kalesi için bkz. Mehmet Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1998, s. 11-27. ; Gülsen Baş, *Bitlis'teki mimari Yapılarda Süsleme,* Bitlis 2002, s.232.
[208] Çam, *a.g.e.,* s.243.
[209] Sözen-Tanyeli*, a.g.e.,* s.167.

Surp Sarkis Kilisesi'nin ikonostasisinde dıştan taş mukarnas dizisi ile sınırlandırılmıştır. Sarkıt mukarnas biçiminde oluşturulan dizinin üstünde kazıma tekniği ile yapılmış bir mukarnas şerit daha yer almaktadır (f.80).

Kervansaray-ı Han'da giriş açıklığı kemerinin oturduğu sütun başlıkları mukarnas dizisinden oluşmaktadır. Çift sıradan oluşan dizide dişler çift kanatlı ve iç bükeydir. Üst sıradaki dizide dişlerin içinde küçük boyutlu bir mukarnas dizisi daha yer almaktadır. Kavsara kemerinin oturduğu başlıkta ise daha basit mukarnas uygulama görülmektedir (foto.123,124).

Hane-i Kebir mukarnasın yoğun olarak kullanıldığı yapılardandır. Zemin katta köşe odanın raflarının köşelerinde tek mukarnas dişi iç bükey şeklinde yerleştirilmiştir. Ayrıca rafların altında çift dişli basit mukarnas dizisi de odayı dolaşmaktadır. Zemin kat orta odanın dikdörtgen nişlerinin köşeleri mukarnas ile dolgulandırılmıştır. İkinci katın geniş olan orta biriminde de nişlerin köşeleri mukarnaslar ile geçilmiştir. Bazı nişlerin köşeleri dışında ortaları da doldurularak dört mukarnas öbeği oluşturulmuştur. Alt kattaki odayı dolanan çift dişli mukarnas dizisi bu birimde altlı üstlü çifter sıralı olarak teşkil edilmiştir. Duvarların üst düzleminde sivri kemerli nişlerin köşelerinde mukarnas kullanılmıştır. "T" planlı odanın dört yönünü mukarnas şerit dolaşırken nişin bulunduğu kısmın tavanında ise tek sıra mukarnas bordür dolaşmaktadır. Üçüncü kattaki mukarnas uygulamaları zemin kat köşe oda uygulamasını tekrarlamaktadır (foto.195,199,200).

4.5.5. Yazı

İslam dinini kabul eden bütün kavimler için Arap yazısı sadece bir ırka ait değil bütün İslâm âleminin ortak malı olarak kabul edilmiştir. Böylece İslâm hattı olgusu ortaya çıkmıştır[210].

Yazı türlerinin farklı çeşitleri bulunmaktadır; Kûfi, Tevkî, Rikâ, Muhakkak, Reyhânî, Sülüs, Nesih, Ta'lik, Rik'a, ve Siyâkat yazı nevileri kullanılmaktadır[211].

[210] Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Yazı,* Ankara 2001, s.6.
[211] Yazı türleri hakkında detaylı bilgi için bkz. *Ay.es.,* s.8-11.

Hoy'daki yapılarda sülüs ve ta'lik yazı karşımıza çıkmaktadır. Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık mekanı kubbesi üzerindeki kitabede sülüs yazı kullanılırken duvarlar üzerindeki kitabede ta'lik yazı tercih edilmiştir. Seyyidü'ş-Şüheda Camii ile Molla Hasan Camii'nin mihraplarında celî sülüs kullanılmıştır. Muttalip Han Camii'nin kitabesi de ta'liktir. Fermandâr u Şehridâri'nin avlu giriş kapısı üzerinde ta'lîk yazı türü görülmektedir. Tarihi Hoy Çarşısının müzede bulunan kitabesi ise celî sülüs tarzındadır.

Bu yazı türleri, Osmanlı döneminde hat sanatının geliştiği İstanbul'dan daha çok İran sahasındaki sanatkârların üslupları etkisinde kaldığı söylenebilir.

4.6. BÂNİ VE SANATKÂRLAR

Hoy'daki yapılarda bâni ve sanatkâr isimlerine rastlanılmıştır. Bu isimleri ya yapı üzerindeki kitabelerden ya da kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Muttalip Han Camii'nin giriş açıklığı duvarı üzerinde yer alan kitabenin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Kitabenin metinleri Tarih-i Hoy adlı kitaptan alınmıştır[212]. Özgününde yapının kitabesini Qa'ni isimli bir hattat yazmıştır. Kitabede yapının banisi olan Hacı Muttalip Han'a övgü dolu dizeler bulunmaktadır. Ölüm ile ilgili dizelerde ebced hesabı kullanılmıştır. Yapı 1255/1839'da inşa edilmiştir.

Molla Hasan Camii'nin banisi ile ilgili verilere kaynaklardan ulaşmaktayız. Buna göre yapının ilk inşası h. XII . asır ortalarında Donboli Ahmed Han Molla Hasan Şeyhü'l-İslam adına yapılmıştır. Depremde yıkılan yapı 1294/1877 senesinde Hacı İbrahim Tacir tarafından tekrar bina edilmiştir[213].

Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nde toplamda dört adet kitabe bulunmaktadır. bu kitabelerden ikisi usta kitabesi diğer ikisi onarım kitabesidir ve bu onarım kitabelerinden birinde de usta ismi geçmektedir. Usta kitabelerinde Muhammed Sadık Hoy ismi ve 1899-1900 tarihi okunmaktadır. Onarım kitabelerinden birinde ise Salih isimli bir ustanın adı ve1918-19 tarihi görülmektedir.

---

[212] Riyahi, *a.g.e*. s. 299. Fakat yapıdaki kitabe 14 satır iken kitapta 12 satır yazılmıştır.
[213] Dairetü'l Maarif Bina Ha-yı Tarihi İran ,*Mesacid Tarihi*, Tahran 1958, s.42.

Yapının bânisinin Ahmed Han Donboli olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir[214].

Eski Hoy Pazarı'na ait kitabe bugün Hoy Müzesi'nde yer almaktadır. Kitabeden Hoy Bedesteni esnafının ve tüccarının mallarından vergi indirimi yapıldığına dair Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb'ın ferman yayınladığı anlaşılmaktadır.Kaynaklara göre yapının ilk inşası Safevi Döneminde Şah Abbas zamanında olmuştur. Daha sonra yapı Zend Hanedanlığı'nda ve Kaçar Döneminde onarılmış büyütülmüştür[215]. Kaynaklar yapının Şah Abbas (1587-1629) döneminde inşa edildiğini yazsa da kitabe Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb'ın (1524-1576) adının geçmesi yapının Şah Abbas'dan daha önce ki dönemde inşa edildiğini bize göstermektedir. Şah Tahmasb'ın hükümdarlık yılları hesaba katıldığında yapının 16. yy'ın ortalarında inşa edilmiş olması gerekmektedir.

Kervansaray-ı Han'nın bânisini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Yapı Ahmed Han Donboli tarafından inşa edilmiştir[216]. Yapının bânisinden dolayı han XIX.yy'ın sonu XX.yy'ın başlarına tarihlendirilebilir.

Fermandâr u Şehridârî'nin kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre yapı 1312/1894-95 yılında inşa edilmiştir. Yapının kaynaklarda Tuana isimli bir mimar tarafından inşa edildiği yazmaktadır[217].

Hatun Köprüsü'nün bânisi ile ilgili çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Kaynaklarda yapının Atabek Özbek zamanında üçüncü Tuğrul'un kızı, Özbek'in eşi olan Hatun'un anısına yapılan köprü, Ahmed Han tarafından tamir edilmiştir[218]. Bir başka kaynakta ise yapının ilk inşasının Safevi döneminde olduğu ve daha sonra Ahmed Han Donboli tarafından 1756-1786 yılında tekrardan inşa edildiği söylenmektedir[219].

---

[214] Mosques, s.80-83.
[215] Asl - Jafari, *a.g.m.,* s.25 ; Khoy, s. 55.
[216] Yapının ayrıntılı tarihçesi için bkz. Riyahi, *a.g.e.,* s. 188-190.; *Khoy,* s.70-71.
[217] *Khoy*, s.42, 43.
[218] *Khoy*, s.33
[219] Asl - Jafari, *a.g.m.,* s. 25.

5. SONUÇ

Hoy, Anadolu ve İran coğrafyası arasında tarih boyunca kavşak noktası olmuştur. Asya'dan başlayan İpek Yolu'nun duraklarından biri de Hoy şehridir. Şehrin yazılı tarihi 5-6 bin yıl önceye kadar gitmektedir.

Hoy'un stratejik bölgede bulunması birçok devletle ve kültürle karşılaşmasına sebebiyet vermiştir. Kaynaklara göre, Selçuklu ile Hoy halkının savaştığı ve barış yaptığı geçmektedir. Moğol istilasından Hoy' un da nasibini aldığı bilinmektedir. Alparslan Rumlarla savaşa giderken Hoy halkı ile savaştığı ve onları da yanında götürdüğü kaynaklardan öğrenilmektedir. Ayrıca Hoy şehri Osmanlı ve Safevi Devletleri arasında sürekli el değiştirmiştir.

İran-Hoy'daki Mimari Eserler isimli bu tez çalışmasında tespit edilen 12 adet eser incelenmiştir. Çalışılan eserler arasında; cami, kilise, sivil yapı, ev, köprü, çarşı, kervansaray (han), kale kapısı ve Safevi kalıntısı olan bir minare yer almaktadır.

Hoy'daki camilerde çok destekli ve tek kubbeli plan anlayışı uygulanmıştır.

Surp Sarkis Kilisesi'nde uygulanan Bazilikal plan tipi Hıristiyan mimarisinde erken dönemlerden itibaren kullanılagelmiştir. Mahlezan Kilisesi'nde basit tipte yapılmış Kapalı Yunan Haçı plan tipindedir. Fakat normal plan grubunun değişik bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ermeni sanatı araştırmaları göstermektedir ki Ermeni kiliselerinde farklı plan denemeleri bulunmaktadır. Mahlezan Kiisesi'nin batısında yer alan jamatun yapısı başta Van olmak üzere Doğu Anadolu'daki ve Ermenistan'daki jamatun mimarisinin İran'ın batısına kadar genişlediğinin bir göstergesidir.

Hâne-i Kebir ve Fermandâr u Şehridârî gibi yapılar Kaçar dönemi sivil yapıların mekan ve plan anlayışı özelliklerini sergilemektedir.

Safevi Döneminde yapımına başlanan Çarşı, plan kurgusu açısından kuzey-güney yönünde uzunlamasına bir gelişim göstermiştir. Diğer İran çarşılarında olduğu gibi bünyesinde cami ve han gibi dini ve sosyal birimler barındırmaktadır.

Kervansaray-ı Han, Çarşıya Kaçar döneminde eklenmiştir. Yapıya hem çarşı içerisinden hem de dışarıdan giriş sağlanmaktadır. Dükkanlar dikdörtgen avlu etrafında sıralanmaktadır. Batı cephe iki katlı olarak düzenlenmiştir.

Şems-i Tebrizi ve Molla Hasan Camii minareleri daire planlıdır ve tuğla minare geleneğini devam ettirmektedir.

Hatun Köprüsü dik ve çok gözlü köprüler grubuna girmektedir.

Kale Kapısı kareye yakın dikdörtgen bir cepheye sahiptir.

Seyyidü'ş-Şüheda ve Muttalip Han Camii'nin kuzeyinde avlu birimleri bulunmaktadır. Fermandâr u Şehridârî'nin geniş bir avlusu bulunurken Hane-i Kebir'in nispeten daha küçük bir avlu içerisinde yer almaktadır. Kervansaray-ı Han'ın dükkanları köşeleri normal düzlemden farklı yerleştirilen dikdörtgen bir avlu etrafında sıralanmaktadır.

Seyyidü'ş-Şüheda ve Molla Hasan Camiileri'nin mihrapları çokgen yüzeyli ve sivri kemerli kavsaralıdır. Muttalip Han Camii'nin mihrabı ise eyvan içerisinde ve mukarnas kavsaralıdır. Mihraplar cephe düzleminden dışarı taşıntı yapmamaktadır.

Kiliselerin apsisi yarım kubbe şeklindedir. Mahlezan Kilisesi'nin apsisi de dilimlidir ve apsis üzerinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Apsislerin doğu cephe üzerinde dışarıya taşıntısı görülmemektedir. Surp Sarki kilisesi'nin bemsında üçlü ikonastasis yer almaktadır.

İran mimarisinde gördüğümüz eyvan, özellikle dörtlü düzenleme, Muttalip Han Camii'nde de karşımıza çıkmaktadır. Fakat farklı olarak Büyük Selçuklu dönemi camilerinde eyvan avlu üzerinde yer alırken burada tek kubbenin altında birleştirilmiştir.

Seyyidü'ş-Şüheda ve Molla Hasan Camiileri, Kervansaray-ı Han ve Fermandâr u Şehridâri'de sütun kullanımları görülmektedir. Bu sütunlardan bazıları taşıyıcı özellik göstermemektedir. Kiliselerde, Hatun Köprüsü'nde taşıyıcı destek olarak payeler kullanılmıştır. Kervansaray-ı Han ve Kale Kapısı'nda payeler düzgün profilli taşlarla

oluşturulmuştur. Seyyidü'ş Şüheda Camii'nin sütunları üç parça teşkil edilmesi ayak dememizi gerektirirken süslemelerin birbirini takip etmesi ve altlık ve gövdenin ayrı olmasından dolayı sütun denilmiştir. Seyyidü'ş-Şüheda Camii, Kervansaray-ı Han ve Kale Kapısı taşıyıcıları üzerinde kaval silmeler ve profiller oluşturulmuştur.

Hoy'daki yapılarda sivri kemer kullanımı göze çarpmaktadır. Fakat Muttalip Han'ın bazı açıklıkları basık kemerlidir. Fermandâr u Şehridâri'de basık kemerin yoğun olarak kullanıldığı yapılardandır.

Camilerde örtüye geçiş öğesi olarak tromp kullanılmıştır. Sadece Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık mekanının güney ve kuzey biriminde pandantif kullanılmıştır. Kiliselerde ise kubbe geçişleri de pandantiflerle sağlanmıştır.

Hoy'da kubbe ve tonoz kullanımı yoğundur. Mahlezan Kilisesi'nde doğu ve batı birimlerindeki kubbeler basıktır. Naosun merkezini örten kubbe yüksek kasnalı ve pramidal külahlı oluşu ile Doğu Anadolu'daki kiliselerin örtü sistemini ve kümbet mimarisini hatırlatmaktadır. Tonoz olarak çapraz tonoz ve beşik tonoz kullanımı vardır. Surp Sarkis Kilisesi'nin eski planlarında orta birimde çapraz tonoz olduğu görülmektedir. Günümüzde beşik tonozun bulunması onarımlardan kaynaklanan bir değişim olduğunu göstermektedir. Hane-i Kebir ve Fermandâr u Şehridârî'de düz örtü sistemi uygulanmıştır. Fermandâr u Şehridârî'nin bazı odaları basık kubbe ve beşik tonozla örtülü iken genelde düz örtü mevcuttur. Hâne-i Kebir'de de düz örtü tercih edilmiştir.

Taş malzeme Seyyidü'ş-Şühedâ ve Molla Hasan Camileri'nin sütunlarında kullanılmıştır. Ayrıca Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin hazırlık mekanının duvarları üzerindeki kitabede taş malzemeye nakşedilmiştir.

Surp Sarkis Kilisesi'nde cephenin yarısına kadar ve ayaklarda kesme taş kullanılmıştır. Mahlezan Kilisesi'nde ise kabayonu taş kullanımı bulunmaktadır.

Hatun Köprüsü'nün selyaranları ve mahmuzları suya daha dayanıklı olan taş malzeme ile teşkil edilmiştir.

Kervansarây-ı Han'ın giriş açıklığı cephesinde kesme taş tercih edilmiştir. Fermandâr u Şehridârî'nin avlu giriş kapısında, merdivenlerde ve sütunlarda da taş kullanılmıştır. Şems-i Tebrizi Minaresi'nin kürsüsünün zemininde kesme taş malzeme vardır.

Tuğla, İran coğrafyasının geçmişten günümüze kadar tercih edilen ve hiçbir zaman önemini kaybetmeyen inşâ ve süsleme malzemesidir. İran'daki bu genel durum Hoy'daki yapılarda da kendini göstermektedir ve tuğla kullanılmayan malzeme yoktur.

Alçı malzeme, Muttalip Han Camii'nin giriş eyvanı kavsarasında ve mihrap kavsarasında mukarnas formunda karşımıza çıkmaktadır.

Hane-i Kebir ve Fermandâr u Şehridârî'nin duvarlarında, saçaklarda, kornişlerde ve nişlerde alçı malzeme kullanımı vardır.

Seyyidü'ş-Şüheda ve Molla Hasan Camii'nin mihraplarında çini malzeme kullanımı mevcuttur.

Mahlezan Kilisesi'nin duvarlarında statiği sağlamak için ahşap hatıllar kullnılamıştır. Hane-i Kebir'in pencere açıklıkları ahşap işçilikli malzemelerle kapatılmıştır.

Camilerde geometrik süsleme kubbe üzerindeki tuğlaların ve beyaz derzlerin ışınsal motif oluşturacak şekilde biçimlendirilmesiyle meydana getirilmiştir. Surp Sarkis Kilisesi'nin cephelerinde, ayaklarında ve sütunlarında haç motifleri ve farklı süslemeler geometrik düzende oluşturulmuştur. Mahlezan Kilisesi'nin kubbesinde kalemişiyle yapılmış ışınsallar ve baklava dilimi motifler vardır. Fermandar-ı Şehridar'ın avlu giriş kapısı üzerinde alçı malzemeli mimari kompozisyon öğesi bulunmaktadır. Yapının alt katındaki tuğla malzemeli beşik tonozlu odasında örtüde sepet örgülü madalyon ve balık kılçığı deseni oluşturulmuştur. Hane-i Kebir'de pencereler üzerinde ahşap şebekeli geometrik şekiller ve çokgenler mevcuttur. Kervansaray-ı Han'ın dalanlarını örten tonozlar üzerinde beyaz derz kullanılarak yapılmış ışınsal desenler bulunmaktadır.

Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nin kitabeleri üzerinde basit bitkisel süslemeler görülmektedir. Mahlezan Kilisesi'nin giriş açıklığı kemeri karnı ve apsis duvarlarında kıvrımlı bitkisel motifler bulunmaktadır. Surp Sarkis Kilises'nin duvarları üzerindeki haçkar levhalarındaki haç kolları lale motifinin soyutlanmış hali olan palmet şeklinde oluşturulmuştur. İkonostasisde kıvrımlı dallar, çiçekler, yapraklar ve nar bitkisi motifi kalemişi teknikli desenler oluşturulmuştur. Fermandar-ı Şehridar'ın avlu giriş kapısı, pencere alınlıkları ve saçaklarında alçı malzeme ile yapılmış, "S" ve "C" biçimli kıvrımlı dallar, çiçekler, filizler ve gül demeti kompozisyonları işlenmiştir. Hane-i Kebir'in tavanlarında ve nişlerinin üzerinde alçı malzemeli stilize ve grift bitkisel motifler kullanılmıştır. Yapının duvarlarında ise kalemişi teknikle yapılmış bitkisel süslemeler vardır. Duvarların bu düzleminde tezyinatta merkezde gül demeti kompozisyonu yer almaktadır. Süsleme yanlara doğru çiçeklerle ve kıvrımlı dallarla açılmaktadır. Süslemelerde gerçekçi anlayış ve simetri hâkimdir. Ayrıca yapının duvarlarında alçıdan teşkil edilmiş basit, kıvrımlı bitkisel desenli bir bordür mekanı dolaşmaktadır. Orta katta yer alan niş ve davlumbaz üzerinde de bitkisel motifler hem alçı hem de kalemişi ile oluşturulmuştur ve boş yer bırakmama kaygısı bulunmaktadır.

Mahlezan Kilisesi'nin apsisini naostan ayıran kemer karnı üzerinde kırmızı rengin hakim olduğu kalemişi süslemede aziz figürlerinin olduğunu tahmin ettiğimiz öğeler mevcuttur. Surp Sarkis Kilisesi'nin ikonostasisinin örtülerinde ve nişlerin üstünde kalemişi kullanılarak ortaya çıkarılmış figürlü süslemeler mevcuttur. Ortadaki birimde mimari bir kompozisyonda nişler içinde başları haleli portre niteliğinde azizlerin olduğunu tahmin ettiğimiz öğeler vardır. Nişlerin üstüne de altı kanatlı serafim melekleri vardır. Fermandâr-ı Şehridâr yapısının giriş açıklığı üzerine yeleli aslan büstü eklenmiştir. Hane-i Kebir figürlü süslemelerin yoğun olarak işlendiği bir yapıdır. Tavanlar üzerinde kuş, ceylan ve mitolojik yaratıklar bulunmaktadır. Figürler hareketli şekilde işlenmiştir. Yapının duvarlarında ve davlumbazında hareketli kuş figürleri görülmektedir. Davlumbazın üzerinde manzara tasvirleri içerisinde at üstünde giden insan figürleri ve konak figürü mevcuttur. Ayrıca leylek ve ceylan figürleri de bulunmaktadır. Nişin üzerinde manzara tasvirinin önünde ekmeğe saplı bıçak görülebilmektedir. Kale Kapısı'nın ve Kervansarây-ı Han'ın giriş açıklıklarının iki

yanında simetrik olarak yerleştirilmiş aslan figürleri yer almaktadır. Kale Kapısı'ndaki aslan figürleri düz yüzeyli kabartma tekniği ile yapılmıştır ve boyunlarında zincir bulunmaktadır. Kervansaray-ı Han'da yer alan aslan figürleri ise yuvarlak yüzeyli kabartma tekniklidir ve nispeten daha küçük boyutludur.

Muttalip Han Camii'nin giriş eyvanı ve mihrabının kavsarasında alçı mukarnas düzenlemesi bulunmaktadır. Surp Sarkis Kilisesi'nde yer alan ikonostasis dıştan taş sarkıt mukarnaslarla çevrelenmiştir. Kervansaray-ı Han'ın giriş açıklığı ve kavsara kemerinin oturduğu başlıklar üzerinde mukarnas uygulaması görülmektedir. Hane-i Kebir'in raflarının köşelerinde, kornişlerinde niş köşelerinde farklı formlarda mukarnaslar uygulanmıştır.

Hoy'daki yapılarda celî sülüs ve celî ta'lik tercih edilen yazı türlerindendir.

Hoy'daki yapılarda bâni, mimar ve hattat isimleri tespit edilmiştir. Bu bâni ve sanatkârların Muttalip Han Camii'nde, Seyyidü'ş-Şüheda Camii'nde, Molla Hasan Camii'nde, Fermadar-ı Şehridar'da, Eski Hoy Pazarı'nda ve Hatun Köprüsü'nde adları geçmektedir. Bu kişilerin varlığı ya yapı üzerindeki kitabelerden ya da kaynaklardan öğrenilmektedir.

Şehirdeki çok destekli ve çok kubbeli camiler genellikle Anadolu ve İran coğrafyasında da görebilmekteyiz. Van ve Bitlis'te bu tip yapıları bulabilmek mümkündür. Muttalip Han Cami'nin harim zemin kat planı ve mimari kurgusunu 16. yy'ın ikinci yarısında İstanbul ve Diyarbakır'daki Osmanlı döneminde inşa edilmiş bazı yapılarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hoy'da yer alan kiliselerdeki çokgen kasnaklı pramidal kubbenin plan düzenlemesinin ve süsleme anlayışının, Van bölgesi başta olmak üzere Doğu Anadolu bölgesi'ndeki Ermeni kiliselerinde ve İslam dönemi türbelerinde de görebilmekteyiz. Orta Asya, İran ve Anadolu'daki silindirik gövdeli (Van'daki Kızıl Minareli Camii ve Van Ulu Camii'nin minareleri) tuğla minare geleneğinin Hoy'da devam ettiği yapılardan anlaşılmaktadır.

Anadolu'ya sınır olan Hoy şehri ile ilgili yapılan bu çalışma umarım gelecek zamanlarda İran-Anadolu etkileşimini anlama açısından yol gösterici çalışmalardan biri olur. Ayrıca bu tarz çalışmaların ileride çoğalması temenni edilmektedir.

6. ÖZET

Bu çalışmamızda, İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde yer alan Urmiye'den sonra ikinci büyük kenti olan Hoy'daki günümüze ulaşabilmiş eserler incelenmiştir.

Hoy, tarih boyunca ve günümüzde siyasi ve sosyal anlamda önemini korumuştur. Şehir bir çok devletin egemenliği altında bulunmuştur. Urartu, Büyük Selçuklu, İlhanlı Safevi, Osmanlı, Zend, Kaçar ve Ruslar Hoy'da hakimiyet kuran devletlerdendir.

İpek Yolu'nun üzerinde olması ve verimli tarım alanlarının bulunması bölgenin önemini ve cazibesini artıran etkenlerdendir.

İran-Hoy'daki Mimari Eserler isimli bu tez çalışmasında Hoy civarında bulunan camiler, kiliseler, ticaret yapıları, sivil yapılar, savunma yapıları, su yapıları ve minareler incelenmiştir. İncelediğimiz bu eserler, plan ve mekan anlayışı, mimari elemanlar, yapı elemanları, malzeme-teknik ve süsleme başlıkları altında hem kendi içinde hem de yakın bölgelerle karşılaştırılıp değerlendirilmiştir.

Hoy'daki camilerde tercih edilen plan tipi İran bölgesinde geçmiş zamandan beri kullanılan formlardandır.

Ermeni Kiliselerinde ise Hıristiyan dini mimarisinde gördüğümüz planlar uygulansa da farklı denemelerini Hoy'daki kiliselerde görmekteyiz.

İran genelinde çarşılar inşa edildiği günden bu yana eklemelerle günümüze kadar gelmiştir. İran'daki çarşılarda olduğu gibi Hoy'daki çarşıda da sadece ticari yaşam değil içtimai ve dini hayatında yaşandığı alanları da bünyesinde barındırmıştır.

Sivil yapılarda gördüğümüz mimari özellikler İran'ın siyasi hayatının değişmesiyle birlikte sanat anlayışının da değiştiğinin bir göstergesidir. Özellikle süslemede alçı ve kalemişi süslemelerde natüralist biçimin ortaya çıktığı görülmektedir. Hoy'daki yapılarda figürlü süsleme yoğun olarak kullanılmıştır. Başta aslan olmak üzere, kuş, ceylan ve mitolojik yaratıklar kompozisyonda yerlerini almıştır.

Tuğla bu coğrafyanın belleğinde yer edinen, vazgeçilmez inşa ve süsleme malzemesidir. Bu durum Hoy'daki yapılarda da kendini göstermektedir. Ayrıca yapılarda kesme taş ve kabayonu taşın da kullanıldığı tespit edilmiştir.

SUMMARY

In this study of ours, the monument which come up today located in Khoy, where is the second biggest town in Iran's West Azerbaijan State after Urmiye, were studied.

Khoy, has protected its political and social importance throughout history and in our day. The city has been under the rule of many polities. Urartu, Great Seljuk, Ilhanid, Safavid, Ottoman, Zend, Qaçar and Russians are the polities which established dominance in Khoy.

Being on the silk road and having productive agriculture areas are the factors that increase importance and attraction of the region.

In this thesis named *''Architectural Monuments in Iran- Khoy''*; mosques, churches, trading buildings, civilian buildings, water buildings and minarets near Khoy are studied. These monuments studied by us, are compared and evaluated in theirselves and with near regions under the titles: plan, site mentality, architectural components, building components, material-technique and decoration.

The preferred plan types in mosques in Khoy is one of the forms used in Iran region since past times.

Despite the plans seen in Christian regional architecture were applied in Armenian churchs, we see different trials in churches in Khoy too.

The bazaars across Iran have come up today with extensions added since they were built . As the bazaars in Iran do , the bazaar in Khoy not only contains trading life but also social and regional life places.

Architectural specialities seen on civilian buildings signs that with changing of Iran political life understanding of art is changed too. It is seen that naturalist shape came out especially on plaster and decoration ornament. Fıgured decorations are used heavily in the buildings in Khoy. Primarily lions, birds, gazelle and mythological creatures have taken their places in the composition.

Brick is the indispensable building and decorating component that takes places in this region's memory. This situation shows itself in the buildings in Khoy too. Also, it is realised that in the buildings cutstone and rough-cut stone are used too.

7. KAYNAKÇA

AHOUR, I., "The Qualities of Tabriz Historical Bazaar in Urban Planning and The İntegration of İts Potentials İnto Megamalls", *Journal of Geography and Regional Planning* Cilt 4(4), April 2011, s. 199-215.

AKIN, E, S., HANOĞLU, C., "Tokat Geleneksel Konut Mimarisi'nde İç Mekân Alçı Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, Ankara Aralık 2013, s.163-184.

ASL, L. B., JAFARİ E.," Khoy's Expansion from Early Islam to Late Qajar According to Historical Documents", *Internattional Journal of Architecture and Urban Development* Vol. 3, No. 2, Spring 2013, s.21-30.

ASLANAPA, O., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 2004.

ASSARİ, A., MAHESH, T. M., vd., "Comparatıve Sustaınabılıty OF Bazaar ın Iranıan Tradıtıonal Cıtıes: Case Studıes ın Isfahan and Tabrız", *International Journal on "Technical and Physical Problems of Engineering" (IJTPE) Published by International Organization on TPE (IOTPE),* Aralık 2011, C.3 Sayı:4, s. 18-24.

AYTEKİN, O., "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)* sayı 32, 1996. s. 28-30.

BACHMANN, W., *Kirchen und Moscheen in Armenian und Kurdistan*, Leipzig 1913.

BAKIRER, Ö., *Selçuklu öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı C.I,II.,* Ankara 1981.

BAŞ, G., *Bitlis'teki mimari Yapılarda Süsleme*, Bitlis 2002.

_____., *Diyarbakır'daki İslâm Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Ankara 2013.

BEKSAÇ, A. E., - ÇOBANOĞLU, A. V., "İlhanlılar (Sanat)", *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s.105-108.

BERBERIAN, M., "An Introductıon to The Seısmotectonıcs of The Maku Regıon (NW IRAN)", *Geol. Surv*. Iran, 40, 1977, s.151-200.

BİLGİLİ, A, S., *İran Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara 2011.

BİNGÖL, P., "XVIII. Yüzyıl Azerbaycan Şeki Han Sarayı Tanıtımı", *Vakıf Haftası Dergisi*, 10, Ankara 1993, s.171-177.

BORAN, A.,- Tüfekçioğlu, A.,-ERDAL, Z., " Siirt İli ve İlçesi 2000 Yılı Yüzey Araştırması", *19. Araştırma Sonuçları*, C.I, 2001 Ankara, s. 17-32.

BORAN, A.,-ERDAL Z., " Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi* (ed.İrfan Yıldız), Diyarbakır 2011. s-257-315.

BÜLBÜL, S., *İran İlhanlı Dönemi Mimari Süslemesi XIII-XIV yy.* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2012.

CEZAR, M., *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985.

ÇAĞLITÜTÜNCİGİL, E., *Azerbaycan'daki İslâmi Dönem Yapılarında Süsleme* (Ege Üniversitesi Sosyal Biimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2007 .

_____,Türk Süsleme Sanatında Nar: "Form, Köken ve İkonografik Anlamı, *TÜBAR*,XXXIII,2013-Bahar, s. 61-92.

ÇAM, N., *İslamda Sanat, Sanatta İslam*, Ankara 2012.

ÇEŞMELİ, İ., *Antik Çağ'dan XIII. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*, İst. 2007.

ÇULPAN, C., *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 2002.

DAİRETÜ'L MAARİF BİNA HA-YI TARİHİ İRAN, *Mesacid Tarihi*, Tahran 1958.

DEHKHODA, L., *İran ve Türkiye'deki Tarihi Çarşıların Doğal Aydınlatma Açısından İrdelenmesi* (Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011.

ERAVŞAR, O., KARPUZ, H., vd., *Büyük Selçuklu Mimarisi*, (Selçuklu Belediyesi Konya Aydınlar Ocağı) Cilt 2, 2013.

ESER, M. A., "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Ermeni Haçı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, Cilt: 21, Sayı: 1, 143-151.

GODARD, A., vd., (Farsça Tercüme: Ebu'l Hüseyin Servkad Mukaddim) *Asar-ı İran*, 1909.

GRABAR, O., *İslam Sanatının Oluşumu* (Çeviren: Nuran YAVUZ), İst, 2010.

GÜNDOĞDU, H. PARLAK, T. ERGÜDEN, A. A., "İran Azerbaycanı'nda St. Stephanos Manastır Kilisesi", *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sayı: 24, Erzurum 2010, s.91-136.

GÜNDÜZ, F., "Minare" mad., *TDVİA*, c.30 İstanbul 2005, s.98-101.

GÜNDÜZ, T., "Safevier", *DİA*, C.35, İstanbul 2008, s.451-457.

GÜNEŞ, B., *Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2003.

HATTSTEİN, M., DELİUS, P., *İslam Sanatı ve Mimarisi*, İst. 2007.

HEİDARİ A, A., HOSEİNİ P, M., Nazgol Behdadfar, "Reading a Home: An Application of Rapoport's Viewpoint in Iranian Architecture Studies", *International Journal of Architecture and Urban Development*, Vol.4, Winter 2014, 63-76.

İLTER, F.,*Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri,* Ankara 1978.

KADİROĞLU, M.,- İŞLER, B., *Gürcü Sanatının Ortaçağı*, Ankara 2010.

KARACA, Y., *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2004.

KARADENİZ, Y, *İran Tarihi (1700-1925)*, İstanbul 2012.

_____, Y., *Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925)*, İstanbul 2013.

KARİMİ, A, Z., HOSSEİNİ, B., "The Influence of Iranıan Islamıc Archıtecture on Tradıtıonal Houses of Kashan", *Archi-Cultural Translations through the Silk Road 2nd International Conference, Mukogawa Women's Univ.,* Nishinomiya, Japan, July 14-16 s. 81-86.

KERİM, M., *Mimari-i İslami İran*, (Basım yeri ve yılı yok) .

Khoy (Hoy belediyesi yayını), 2011.

KIANI, M. Y., *Iranian Architecture of The Islamic Period vol. 2 a Lıst of Monuments,* Tahran 1989.

KILAVUZ, B, N., *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri*, Van 2005, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi).

KURTULUŞ, R., "Zendler", *DİA*, C.44, İstanbul 2013, s.256-258.

KÜPELİ, Ö., "Evliya Çelebi'nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, Kış 2011, s.69-97.

MAKANİ, V., KHORRAM, A., AHMADİPU, Z., "Secrets of Light in Traditional Houses of Iran (Hot and Dry Climate)", *International Journal of Architecture and Urban Development*, Vol.2, No3, Summer 2012, s.45-50.

MUKADDEM, A., "Ahi Evren Veli'nin Doğduğu Şehir Hoy: Farsça ve Arapça Kaynaklara Göre", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol:3, Wınter 2010.

MÜLAYİM, S., *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*, Ankara 1982.

ÖDEKAN, A., "Cami" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* C I, İst. 1997.

ÖGEL, S., *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, 1994.

ÖNEY, G., "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü", *Anadolu (Anatolia)*, sayı XIII, Ankara, 1971, s. 1-64.

ÖNEY, G., *Akdamar Kilisesi*, 1989 Ankara.

ÖZBEK, Y., *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)* , Ankara 2002.

ÖZCAN, H, Ö., "Van ve Çevresindeki Hıristiyanlak Dönemi Yapıların Plan açısından Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 2004, s.43-64.

ÖZKURT, K., *İsfahan'da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2005.

ÖZTÜRK Ş., *Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yaımlanmamış Doktora Tezi), Van 2002.

PANAHİ, S., MİRZAEİ, Q., MOHAMMADİKİA, M., "Comparative Analysis of Natural Elements in the Architecture of Tabriz and Kashan Houses (During Qajar Era)" *Middle-East Journal of Scientific Research 2013*, s. 507-517.

The Aga Khan Award for Architecture, New Life for Old Structures Isfahan and Yazd, Iran Architects and Clients: *Urban Development and Revitalisation Corporation Tehran*, IranCompleted: Ongoing since 1992.

PETROSYAN, H, L. , "Symbols of Armenian Identity. The Khachkar or CrossStone",*www.academia.edu/1129885,* s.60-70.

POPE, A. U., Ackerman, P., **A** *Survey of Persian Art, From Prehistoric Times to the Present I*, Tehran.

RİYAHİ M. E., *Tarih-i Hoy*, Tahran 1958.

SAYAN, Y., "Van Yöresinde Tarihi Köprüler", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)* sayı 32, 1996. s.35-38.

SHAHİD BEHESTİ UNİVESİTY, Faculty of architecture and Urban Plannig Documentation and Research Center, *Ganjnameh Cylopedia of Iranian Islamic Architecture V.6-8 Mosques*, Tahran 2004.

SHİRAAZİ, K. vd.,"Traditionally Sustainability Analyses of Hydraulic-Architectural Bridge Construction in Iran", *Worl Academy of Science Engineering and Techonology*, 67/2012.

SHİRAZİ, M. R., "The Story of "One-Story-Ness"", *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, Volume 5 , March 2011, s.160-169.

SÖZEN, M., TANYELİ, U., *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 2007.

The National Commission of the Republic of Azerbaijan for Unesco, Mobılızıng Cultural, *Tourıstıc and Educatıonal Resources of The Shekı Regıon of The Republıc of Azerbaıjan for Sustaınable Development 2011 – 2015*, Bakü 2011.

THİERRY, M., DONABEDİAN, Patrick., *Armenian Art*, Fransa 1989.

TOP, M., *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1998.

_____,"Urmiye Mescid-i Cum'ası ve Mihrabı" *Sinan Genim'e Armağan*, İstanbul 2005.

TUNCER, O. C., *Anadolu Kümbetleri Selçuklu Dönemi I*, Ankara 1986.

TÜFEKÇİOĞLU, A., *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Yazı*, Ankara 2001.

ULUÇAM,A., "Doğu Anadolu'daki Hıristiyan ve İslam Mimarisinde Görülen Bazı Sanat Etkileşimleri", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu*, (Ankara 25-27 Kasım 1998, Bildiriler), Ankara 2000, s.260-266.

_____,"Eski Van'daki Mimari Anıtlar", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)* sayı 32, 1996. s.19-24.

_____,"Irak Selçukluları ve Atabekler Döneminden Kalan Tuğla Minareler", Sosyal Bilimler Dergisi, I, (YYÜ, Fen- Edebiyat Fakültesi Ankara), Van 1990, s.17-72.

_____, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı*, Ankara 2000.

_____,*Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis*, Ankara 2002.

UNESCO, *The Armenian Monastic Ensembles in Iranian Azerbayjan*, Tehran 2007.

UYSAL, A. O., "Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler", DTCF Dergisi, C.XXXIII, Sayı:1-2, Ankara 1990, s.505-533.

ÜLKEN, H. Z., *İslâm Sanatı,* İstanbul, 1948.

ÜNAL, R. H., " Az tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar, *Vakıflar Dergisi*, XI. Ankara 1976, s.121-164.

WILBER, D, N., *The Archıtecture Of Islamıc Iran The Il Khanid Period,* America 1955.

YAZICI, T., "Hoy maddesi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.18, İstanbul 1998, s.258.

YEŞİLBAŞ, E., "Diyarbakır'daki Su Yapıları", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi* (Editör İrfan Yıldız), Diyarbakır 2011, 515-560.

YETKİN, S. Kemal., *Türk Mimarisi,* Ankara 1970.

YILDIZ, İ., *Mardin'deki Su Mimarisi* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2008.

YUVALI, A., "İlhanlılar", *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s.102-105.

İnternet Adresleri

http://khoykids.com/travel-to-khoy-old-photographs-part-2last

www.Encyclopedia Iranica. com.

www.khachkar.am/en/relations/

www.diyarbakırkulturturizm.org

8. ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Matrakçı Nasuh'un Hoy Şehri Minyatürü (Tarih-i Hoy'dan)

Çizim 2: Batı Azerbaycan Eyaleti Siyasi Haritası

Çizim 3: Hoy şehri haritası (Google Earth'dan)

Çizim 4: Muttalip Han Cami Planı

Çizim 5: Muttalip Han Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

Çizim 6: Muttalip Han Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

Çizim 7: Muttalip Han Cami üç boyutlu çizimi (Ganjnameh'den)

Çizim 8: Seyyidü'ş Şüheda Cami Planı

Çizim 9: Seyyidü'üş Şüheda Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

Çizim 10: Seyyidü'üş Şüheda Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

Çizim 11: Surp Sarkis Kilisesi Planı (Berberıan'dan)

Çizim 12: Surp Sarkis Kilisesi Kesiti (Berberıan'dan)

Çizim 13: Surp Sarkis Kilisesi Taşıyıcı Elemanlar (Berberıan'dan)

Çizim 14: Mahlezan Kilisesi Planı

Çizim 15: Tarihi Pazar (Hoy Belediyesi'nden)

Çizim 16: Kervansaray-ı Han (Hoy Belediyesi'nden)

Çizim 17: Hatun Köprüsü Planı

Çizim 18: Hatun Köprüsü Kesiti

Çizim 19: Dervaz-ı Sengi Planı

Çizim 20: Dervaz-ı Sengi Kesit

Çizim 21: Şems-i Tebrizi Minaresi Planı

Çizim 22: Adilcevaz, Zal Paşa Camii

Çizim 23: Diyarbakır Behrampaşa Camii

Çizim 24: Ermenistan Kobayr Manastırı Jamatunu (Y. Karaca'dan)

Çizim 25: Tebriz Tarihi Pazar (I. Ahour'dan)

9. FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Muttalip Han Cami Kitabesi

Fotoğraf 2: Muttalip Han Cami Giriş Cephesi

Fotoğraf 3: Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Doğu Kısmı Giriş Açıklıkları ve Üst Kat Galerileri

Fotoğraf 4: Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Batı Kısmı Giriş Açıklıkları ve Üst Kat Galerileri

Fotoğraf 5: Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Batı Kısım Üzerinde Yer Alan Giriş Açıklığı

Fotoğraf 6: Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Örtü Sistemi

Fotoğraf 7: Muttalip Han Cami Giriş Açıklığı Örtü Sistemi Detay

Fotoğraf 8: Muttalip Han Cami Giriş Açıklığı Cephesi Üzerindeki Geniş Açıklık

Fotoğraf 9: Muttalip Han Cami Giriş Eyvanı

Fotoğraf 10: Muttalip Han Cami Giriş Eyvanı Kavsarası

Fotoğraf 11: Muttalip Han Cami Giriş Eyvanı Batı Duvarı

Fotoğraf 12: Muttalip Han Cami Harim Kuzey Duvarı

Fotoğraf 13: Muttalip Han Cami Harim Kuzeybatı Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 14: Muttalip Han Cami Harim Kuzeydoğudaki Üst Kat Galerileri ve Penatrasyon

Fotoğraf 15: Muttalip Han Cami Harim Kuzeybatı Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 16 : Muttalip Han Cami Harim Batı Duvarı Üzerinde Yer Alan Eyvan

Fotoğraf 17: Muttalip Han Cami Harim Doğu Duvarı Üzerinde Yer Alan Eyvan

Fotoğraf 18: Muttalip Han Cami Harim Güney Duvarı

Fotoğraf 19: Muttalip Han Cami Harim Güneybatı Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 20: Muttalip Han Cami Harim Güneydoğu Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 21: Muttalip Han Cami Mihrabı

Fotoğraf 22: Muttalip Han Cami Alçı Mihrap Kavsarası

Fotoğraf 23: Muttalip Han Cami Kuzeyde Yer Alan Koridor

Fotoğraf 24: Muttalip Han Cami Kuzey Koridoru Çapraz Tonozlu Örtü Sistemi

Fotoğraf 25: Muttalip Han Cami Kuzey Koridorundaki Kubbeli Birim

Fotoğraf 26: Muttalip Han Cami Üst Kat Galeriye Çıkışı Sağlayan Basamaklar

Fotoğraf 27: Muttalip Han Cami Üst Kat Galeri Önünde Yer Alan Sahanlık

Fotoğraf 28: Muttalip Han Cami Eyvan ve Galerileri Örtülerinin Dışa Yansımaları

Fotoğraf 29: Muttalip Han Cami Üçüncü Kata Çıkışı Sağlayan Basamaklar

Fotoğraf 30: Molla Hasan Cami Harim Mekanı

Fotoğraf 31: Molla Hasan Cami Örtü sistemi

Fotoğraf 32: Molla Hasan Cami Mihrabı

Fotoğraf 33: Molla Hasan Cami Minaresi

Fotoğraf 34: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Kubbesi Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 35: Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Mekanında Kubbe Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 36: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Batı Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 37: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Harim Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 38: Seyyidü'ş Şüheda Cami Güney Cephesi ve Hazırlık Mekanına Giriş Açıklığı

Fotoğraf 39: Seyyidü'ş Şüheda Cami Güney Cephesi

Fotoğraf 40: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı

Fotoğraf 41: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı

Fotoğraf 42: Seyyidü'ş Şüheda Cami Avlusu

Fotoğraf 43: Seyyidü'ş Şüheda Cami Kuzey Cephesi

Fotoğraf 44: Seyyidü'ş Şüheda Cami Kuzey Cephesi Ayrıntı

Fotoğraf 45: Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Mekanı

Fotoğraf 46: Seyyidü'ş Şüheda Cami Taşıyıcı Destek

Fotoğraf 47: Seyyidü'ş Şüheda Cami Sütun Başlığı

Fotoğraf 48: Seyyidü'ş Şüheda Cami Sütun Altlığı

Fotoğraf 49: Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Mekanını Örten Kubbelerden

Fotoğraf 50: Seyyidü'ş Şüheda Cami Harimi Örten Kubbelerden

Fotoğraf 51: Seyyidü'ş Şüheda Cami Harimi Örten Kubbelerden

Fotoğraf 52: Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Duvarları üzerinde Yer Alan Nişler

Fotoğrag 53: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Kuzey Duvarı

Fotoğraf 54: Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Kuzey Duvarı

Fotoğraf 55: Seyyidü'ş Şüheda Cami Mihrabı

Fotoğraf 56: Seyyidü'ş Şüheda Cami Mihrap Ayrıntısı

Fotoğraf 57: Seyyidü'ş Şüheda Cami Mihrap Ayrıntısı

Fotoğraf 58: Seyyidü'ş Şüheda Cami Minberi

Fotoğraf 59: Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe

Fotoğraf 60: Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe Giriş Açıklığı

Fotoğraf 61: Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe Üzerindeki Haçkar Levhası

Fotoğraf 62: Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe Üzerindeki Haçkar Levhası

Fotoğraf 63: Surp Sarkis Kilisesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 64: Surp Sarkis Kilisesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 65: Surp Sarkis Kilisesi Batı Cephesi

Fotoğraf 66: Surp Sarkis Kilisesi Batı Cephe Giriş ve Pencere Açıklıkları

Fotoğraf 67: Surp Sarkis Kilisesi Batı Cephe Giriş Açıklığı Üzerinde Yer Alan Kemer Düzenlemesi

Fotoğraf 68: Surp Sarkis Kilisesi Naos Birimi

Fotoğraf 69: Surp Sarkis Kilisesi Naos Birimi

Fotoğraf 70: Surp Sarkis Kilisesi Yan Nefi

Fotoğraf 71: Surp Sarkis Kilisesi Yan Nefi

Fotoğraf 72: Surp Sarkis Kilisesi Orta Nef Üzerinde Yer Alan Kubbe

Fotoğraf 73: Surp Sarkis Kilisesi Taşıyıcı Ayaklar

Fotoğraf 74: Surp Sarkis Kilisesi Paye Üzerindeki Haç Motifi

Fotoğraf 75: Surp Sarkis Kilisesi Paye Üzerindeki Haç Motifi

Fotoğraf 76: Surp Sarkis Kilisesi Paye Üzerindeki Haç Motifi

Fotoğraf 77: Surp Sarkis Kilisesi Duvarı Üzerinde Yer Alan Nişler

Fotoğraf 78: Surp Sarkis Kilisesi Duvarı Üzerinde Yer Alan Sivri Kemerli Niş

Fotoğraf 79: Surp Sarkis Kilisesi Apsisi

Fotoğraf 80: Surp Sarkis Kilisesi İkonostasis

Fotoğraf 81: Surp Sarkis Kilisesi İkonostasis Detay

Fotoğraf 82: Surp Sarkis Kilisesi İkonostasis Detay

Fotoğraf 83: Mahlezan Kilisesi Güney Cephesi

Fotoğraf 84: Mahlezan Kilisesi Güney Cephe Üzerindeki Giriş Açıklığı

Fotoğraf 85: Mahlezan Kilisesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 86: Mahlezan Kilisesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 87: Mahlezan Kilisesi Eski Fotoğrafı, Kuzey Cephesi ve Jamatunu (Tarih-i Hoy'dan)

Fotoğraf 88: Mahlezan Kilisesi Batı Cephesi ve Jamatuna Ait Paye Kalıntıları

Fotoğraf 89: Mahlezan Kilisesi Jamatuna Ait Paye Kalıntıları

Fotoğraf 90: Mahlezan Kilisesi Batı Cephesi Giriş Açıklığı

Fotoğraf 91: Mahlezan Kilisesi Batı Cephesi Giriş Açıklığı Kemer Karnı Üzerindeki Süslemeler

Fotoğraf 92: Mahlezan Kilisesi Pramidal Kubbesi

Fotoğraf 93: Mahlezan Kilisesi Naosu

Fotoğraf 94: Mahlezan Kilisesi Naosu Örten Kubbeler

Fotoğraf 95: Mahlezan Kilisesi Merkezde Yer Alan Kubbe

Fotoğraf 96: Mahlezan Kilisesi Merkezi Kubbeyi Taşıyan Kemer, Pandantif ve Kasnak

Fotoğraf 97: Mahlezan Kilisesi Naosu Güney Yan Nef

Fotoğraf 98: Mahlezan Kilisesi Naosu Kuzey Yan Nef

Fotoğraf 99: Mahlezan Kilisesi Yan Nef Örtü Sistemi

Fotoğraf 100: Mahlezan Kilisesi Naos Duvarı

Fotoğraf 101: Mahlezan Kilisesi Apsisi

Fotoğraf 102: Mahlezan Kilisesi Apsisi

Fotoğraf 103: Mahlezan Kilisesi Apsisi Eski Fotoğrafı (Tarih-i Hoy'dan)

Fotoğraf 104: Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Üzerinde Yer Alan Figürler

Fotoğraf 105: Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Alt Düzlemde Yer Alan Figür

Fotoğraf 106: Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Orta Düzlemde Yer Alan Figür

Fotoğraf 107: Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Orta Düzlemde Yer Alan Figür

Fotoğraf 108: Mahlezan Kilisesi Apsis Duvarı Üzerindeki Süsleme

Fotoğraf 109: Mahlezan Kilisesi Pastoforion Odası

Fotoğraf 110: Eski Hoy Pazarı Kitabesi (Hoy Müzesi'nden)

Fotoğraf 111: Eski Hoy Pazarı

Fotoğraf 112: Eski Hoy Pazarı

Fotoğraf 113: Eski Hoy Pazarı

Fotoğraf 114: Eski Hoy Pazarı Ara Koridor

Fotoğraf 115: Eski Hoy Pazarı Dervaz-ı Sengi'ye Bağlanması ve Pazarı İkiye Bölen Yol

Fotoğraf 116: Eski Hoy Pazarı Örtü Sistemi

Fotoğraf 117: Eski Hoy Pazarı Örtü Sistemi

Fotoğraf 118: Eski Hoy Pazarı Aydınlatma Delikleri

Fotoğraf 119: Eski Hoy Pazarı Çarsagı

Fotoğraf 120: Eski Hoy Pazarı Çarsagı

Fotoğraf 121: Kervansaray-ı Han'ın Çarşı İçerisinden Sağlanan Giriş Açıklığı

Fotoğraf 122: Kervansaray-ı Han'ın Çarşı İçerisinden Sağlanan Giriş Açıklığı

Fotoğraf 123: Kervansaray-ı Han'ın Giriş Açıklığı Kemerinin Oturduğu Mukarnaslı Sütun Başlıkları

Fotoğraf 124: Kervansaray-ı Han'ın Giriş Açıklığı Kemerinin Oturduğu Mukarnaslı Sütun Başlıkları

Fotoğraf 125: Kervansaray-ı Han'a Geçişi Sağlayan Dalan

Fotoğraf 126: Kervansaray-ı Han Avlusu

Fotoğraf 127: Kervansaray-ı Han Doğu Kanadı

Fotoğraf 128: Kervansaray'ı Han Doğu Kanadı

Fotoğraf 129: Kervansaray'ı Han Kuzey Kanadı

Fotoğraf 130: Kervansaray-ı Han Batı Kanadı

Fotoğraf 131: Kervansaray-ı Han Batı Kanadı Giriş Açıklığı

Fotoğraf 132: Kervansaray-ı Han Batı Cephesi Giriş Açıklığı

Fotoğraf 133: Kervansaray-ı Han Güney Kanadı

Fotoğraf 134: Kervansaray-ı Han Dükkanı

Fotoğraf 135: Kervansaray-ı Han Dükkanı

Fotoğraf 136: Kervansaray-ı Han Saçak Düzenlemesi

Fotoğraf 137: Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı

Fotoğraf 138: Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 139: Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 140: Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 141: Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 142: Fermandar-ı Şehridar Binası

Fotoğraf 143: Fermandar-ı Şehridar Binası Eski Fotoğrafı (Hoy Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 144: Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephesi

Fotoğraf 145: Fermandar-ı Şehridar Binası Girişin Üstünde Yer Alan Tepelik

Fotoğraf 146: Fermandar-ı Şehridar Binası Girişin Üstünde Yer Alan Figürlü ve Bitkisel Süslemeler

Fotoğraf 147: Fermandar-ı Şehridar Binası Giriş Açıklığı Yan Kısmı

Fotoğraf 148: Fermandar-ı Şehridar Binası Giriş Açıklığı Saçağında Yer Alan Süsleme Levhaları

Fotoğraf 149: Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephesi Saçağında Yer alan Süsleme Levhaları

Fotoğraf 150: Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephesi Saçağında Yer alan Süsleme Levhaları

Fotoğraf 151: Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephe Üzerinde Yer Alan Üçlü Pencere Açıklıkları Alınlıkları Üzerindeki Süslemeler

Fotoğraf 152: Fermandar-ı Şehridar Binası Kuzeydoğu Köşedeki Oval Kısmın Üzerinde Yer alan Süsleme Düzenlemesi

Fotoğraf 153: Fermandar-ı Şehridar Binası Giriş Açıklığı ve Güneydoğu Köşe Arasındaki Beşli Pencere Açıklığı

Fotoğraf 154: Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım

Fotoğraf 155: Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Detay

Fotoğraf 156: Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Detay

Fotoğraf 157: Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Detay

Fotoğraf 158: Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Sütun Başlıkları

Fotoğraf 159: Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Pencere Açıklıkları Alınlıkları

Fotoğraf 160: Fermandar-ı Şehridar Binası Güney Cephesi

Fotoğraf 161: Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi

Fotoğraf 162: Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Süsleme Levhası

Fotoğraf 163: Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Balkonu

Fotoğraf 164: Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Balkonu Sütun Başlıkarı

Fotoğraf 165: Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Balkonu Süslemeleri

Fotoğraf 166: Fermandar-ı Şehridar Binası Kuzey Cephesi

Fotoğraf 167: Fermandar-ı Şehridar Binası Alt Katı

Fotoğraf 168: Fermandar-ı Şehridar Binası Alt Katı

Fotoğraf 169: Fermandar-ı Şehridar Binası Alt Katı Özgün Olduğu Söylenen Yapı

Fotoğraf 170: Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Katı

Fotoğraf 171: Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Katı Girişindeki Sütunlar

Fotoğraf 172: Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Katı Koridoru

Fotoğraf 173: Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Kat Odalarından Bir Görünüm

Fotoğraf 174: Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Kat Odalarından Bir Görünüm

Fotoğraf 175: Hane-i Kebir Güney Cephe

Fotoğraf 176: Hane-i Kebir Orta Katın Pencere Düzenlemesi

Fotoğraf 177: Hane-i Kebir Orta Katın Ahşap Pencere İşçiliği

Fotoğraf 178: Hane-i Kebir Orta Katın Ahşap Pencere İşçiliği

Fotoğraf 179: Hane-i Kebir Kalemişi Süslemeli Ahşap Saçak Düzenlemesi

Fotoğraf 180: Hane-i Kebir Alt Kat Doğu Köşedeki Oda

Fotoğraf 181: Hane-i Kebir Alt Kat Doğu Köşedeki Oda Tavan Süslemesi

Fotoğraf 182: Hane-i Kebir Alt Kat Doğu Köşedeki Oda Tavan Süslemesi

Fotoğraf 183: Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Oda

Fotoğraf 184: Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 185: Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 186: Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 187: Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Ahşap Pencere İşçiliği

Fotoğraf 188: Hane-i Kebir Alt Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 189: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 190: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 191: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 192: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 193: Hane-i Kebir Orta Kat Orta Kısım

Fotoğraf 194: Hane-i Kebir Orta Birime Açılan Oda

Fotoğraf 195: Hane-i Kebir Orta Kat Üst Düzlemde Yer Alan Mukarnaslı Niş

Fotoğraf 196: Hane-i Kebir Orta Kat Üst Düzlemde Yer Alan Sivri Kemerli Pencere Açıklığı

Fotoğraf 197: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarlarda Yer Alan Mukarnaslı Dikdörtgen Nişler

Fotoğraf 198: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarlarda Yer Alan Mukarnaslı Dikdörtgen Nişlerin Üzerindeki Süsleme Düzenlemesi

Fotoğraf 199: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarlarını Alt ve Üst Düzlem Olarak Ayıran Mukarnas Bordür Düzenlemesi

Fotoğraf 200: Hane-i Kebir Orta Kat Mukarnas Korniş Düzenlemesi

Fotoğraf 201: Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi

Fotoğraf 202: Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 203: Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 204: Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 205: Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 206: Hane-i Kebir "T" Biçimli Orta Katın Uç Bölümünün Tavanı

Fotoğraf 207: Hane-i Kebir Orta Kat Duvrları Üzerindeki Kalemişi Süslemeleri Ayıran Alçı Bitkisel Bordür

Fotoğraf 208: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Alt Düzlemde Yer Alan Kalemişi Süslemeler

Fotoğraf 209: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Alt Düzlemde Yer Alan Kalemişi Süslemeler

Fotoğraf 210: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Alt Düzlemde Yer Alan Kalemişi Süslemeler

Fotoğraf 211: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan I Nolu Süsleme

Fotoğraf 212: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan I Nolu Süsleme Detayı

Fotoğraf 213: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan II Nolu Süsleme

Fotoğraf 214: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan II Nolu Süsleme Detay

Fotoğraf 215: Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan III Nolu Süsleme

Fotoğraf 216: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş

Fotoğraf 217: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş

Fotoğraf 218: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Alınlık

Fotoğraf 219: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 220: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 221: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 222: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 223: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 224: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 225: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 226: Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 227: Hane-i Kebir Orta Kat Ahşap Vitraylı Pencere Düzenlemesi

Fotoğraf 228: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 229: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda Niş Düzenlemesi

Fotoğraf 230: Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda Niş Kenarında Yer Alan Kalemişi Süsleme

Fotoğraf 231: Hane-i Kebir Üst Kata Çıkıştaki Ara Bölüm

Fotoğraf 232: Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 233: Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda Raf Düzenlemesi

Fotoğraf 234: Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda Raf Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 235: Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda Orta Birime Açılan Pencere

Fotoğraf 236: Hatun Köprüsü Eski Fotoğraf (Hoy Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 237: Hatun Köprüsü

Fotoğraf 238: Hatun Köprüsü

Fotoğraf 239: Hatun Köprüsü Boşaltma Gözleri ve Köprügözleri

Fotoğraf 240: Hatun Köprüsü Boşaltma Gözleri ve Köprügözleri

Fotoğraf 241: Hatun Köprüsü Boşaltma Gözleri ve Köprügözleri

Fotoğraf 242: Hatun Köprüsü (Mansap)

Fotoğraf 243: Hatun Köprüsü Selyaranlar

Fotoğraf 244: Hatun Köprüsü Topuklar

Fotoğraf 245: Hatun Köprüsü Boşaltma Gözü Düzenlemesi

Fotoğraf 246: Hatun Köprüsü Özgün Olduğu Düşünülen Köprügözü Örtüsü

Fotoğraf 247: Hatun Köprüsü Tabliyesi

Fotoğraf 248: Dervaz-ı Sengi Eski Fotoğraf (Hoy Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 249: Dervaz-ı Sengi

Fotoğraf 250: Dervaz-ı Sengi

Fotoğraf 251: Dervaz-ı Sengi

Fotoğraf 252: Dervaz-ı Sengi Kemer Düzenlemesi

Fotoğraf 253: Dervaz-i Sengi Kemeri Taşıyan Ayaklar

Fotoğraf 254: Dervaz-ı Sengi Aslan Figürü

Fotoğraf 255: Dervaz-ı Sengi Çarşı İçerisinden Görünüm

Fotoğraf 256: Dervaz-ı Sengi İç Bölüm

Fotoğraf 257: Dervaz-ı Sengi'nin Çarşıya Bağlanması

Fotoğraf 258: Dervaz-ı Sengi'nin Çarşıya Bağlandığı Birimin Örtüsü

Fotoğraf 259: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi

Fotoğraf 260: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Eski Fotoğraf (Hoy Belediyesi Arşivi

Fotoğraf 261: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Giriş Kısmı

Fotoğraf 262: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Zemini

Fotoğraf 263: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Gövdesi

Fotoğraf 264: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Gövdesi Detay

Fotoğraf 265: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Şerefe ve Petek Kısmı

Fotoğraf 266: Temsili Şems-i Tebrizi Mezarı

Fotoğraf 267: Tebriz Behnam Evi (M. R. Shirazi'den)

Fotoğraf 268: Diyarbakır Halilviran Köprüsü (www.diyarbakırkulturturizm.org)

Fotoğraf 269: Van, Kızıl Minareli Camii Minaresi (R.Yelen)

Fotoğraf 270: Eski Van, Hüsrev Paşa Camii ve Türbesi (R.Yelen)

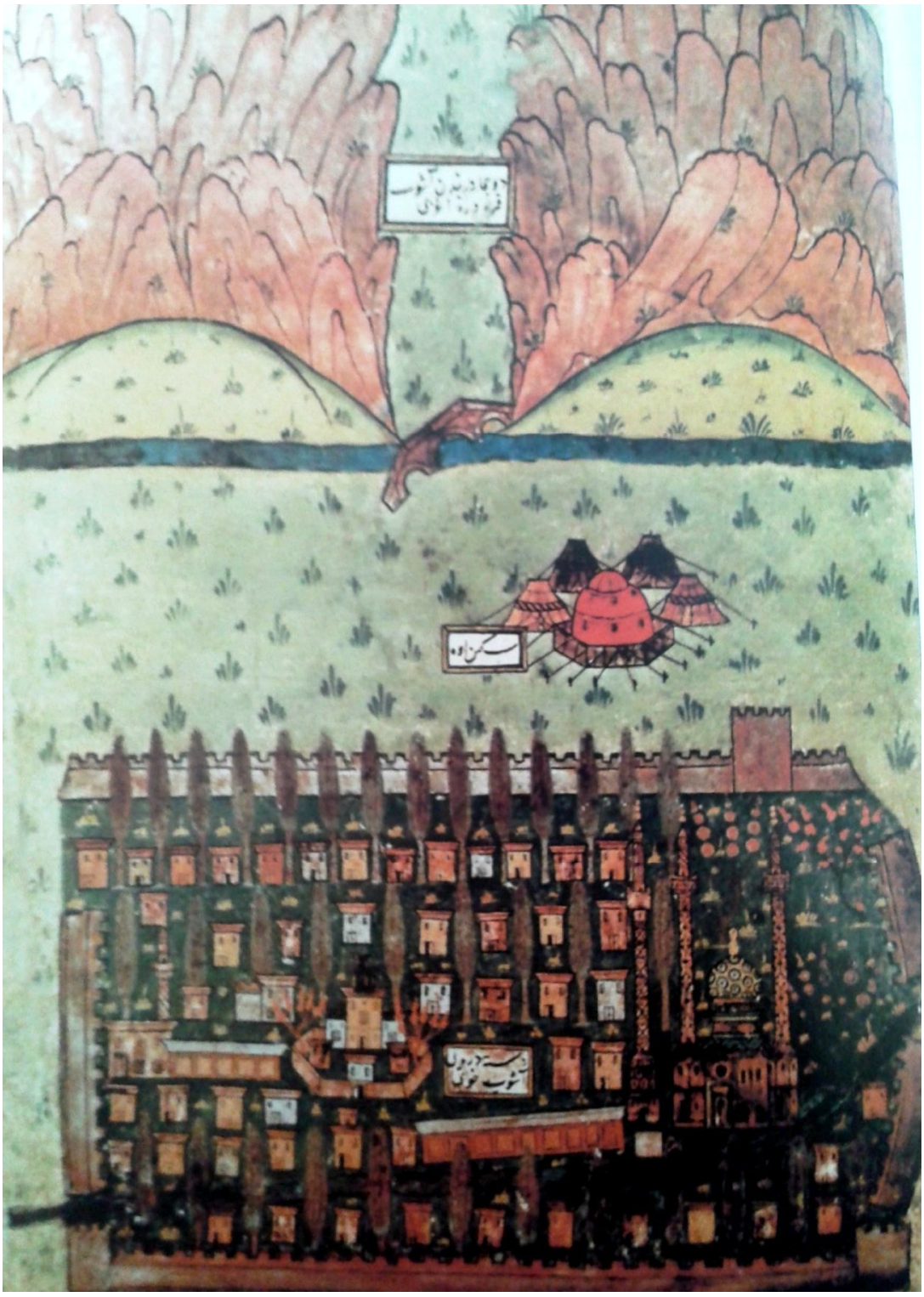
Fotoğraf 271 : Akdamar, Manastır Kilisesi Kubbesi (R.Yelen)

Fotoğraf 272 : St. Stephanos Manastır Kilisesi Haçkar Örneği (Gündoğdu, - vd.'den)

Fotoğraf 273: Azerbaycan Şeki Han Sarayı figürlü süsleme örneği (Unesco'dan)

Fotoğraf 274: Van Hoşap Kalesi İç Kale Giriş Kapısı Üzerindeki Aslan Figürü (M .Top'tan)

10. ÇİZİMLER ve FOTOĞRAFLAR

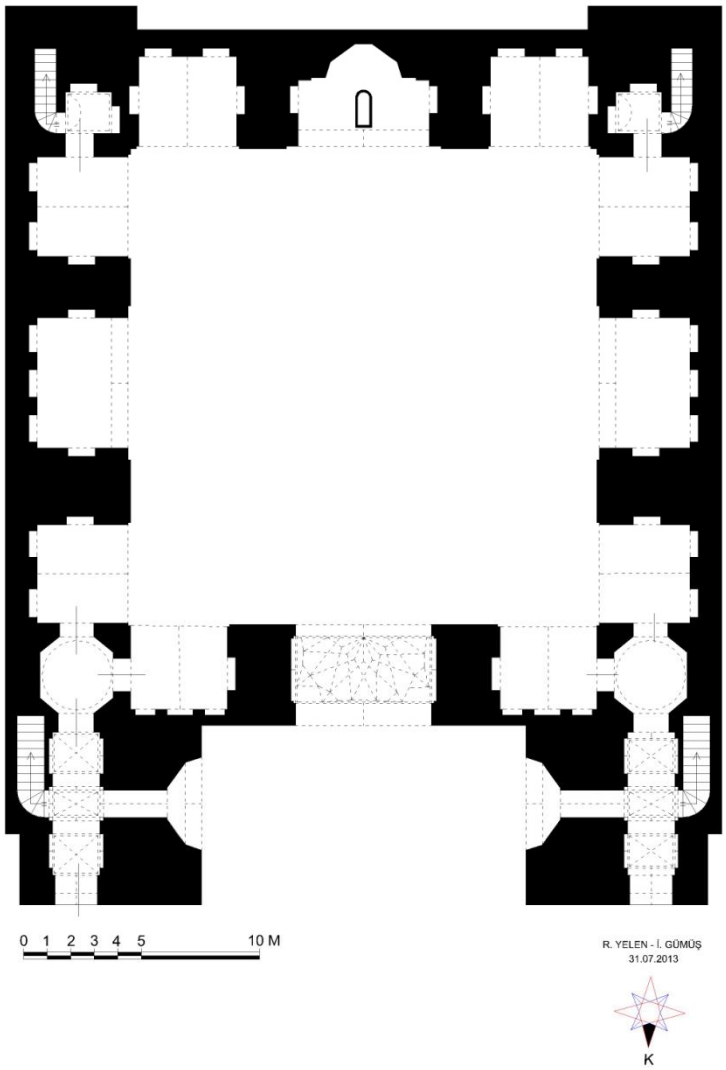
Çizim 1. Matrakçı Nasuh'un Hoy Minyatürü (Tarih-i Hoy'dan)

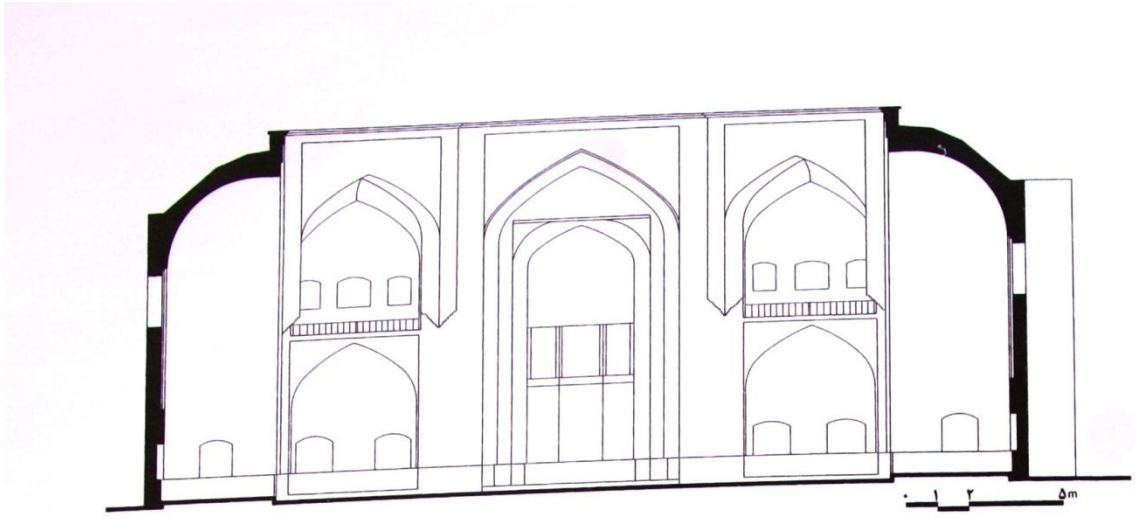
Çizim 2. Batı Azerbaycan Eyaleti Siyasi Haritası (Google'dan)

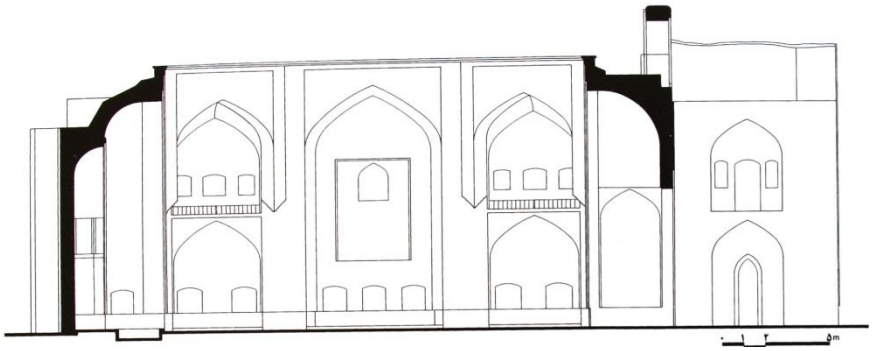
Çizim 3. Hoy şehri haritası (Google Earth'dan)

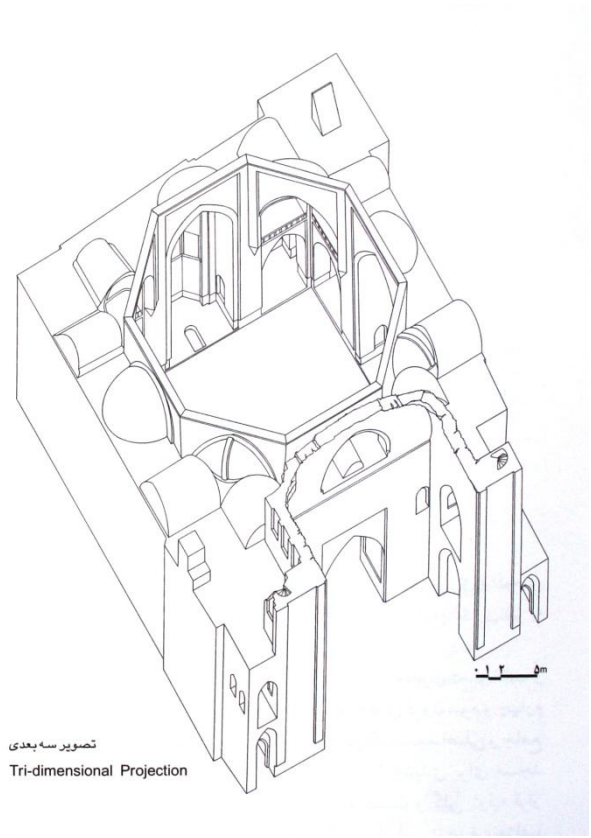
Çizim 4. Muttalip Han Cami Planı

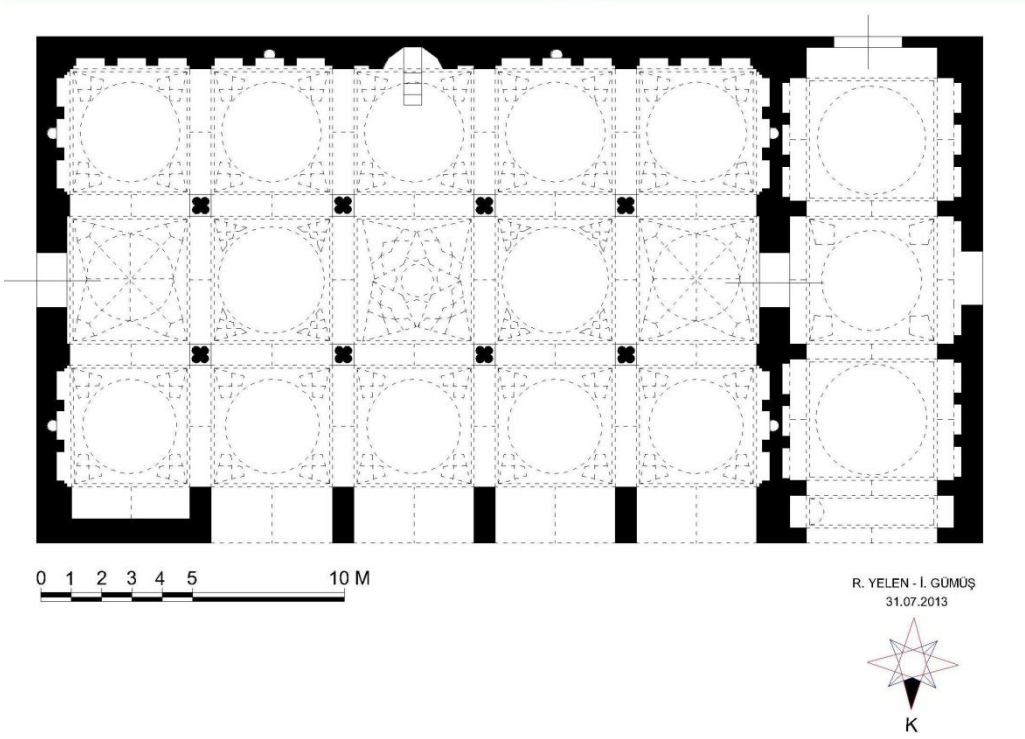
Çizim 5. Muttalip Han Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

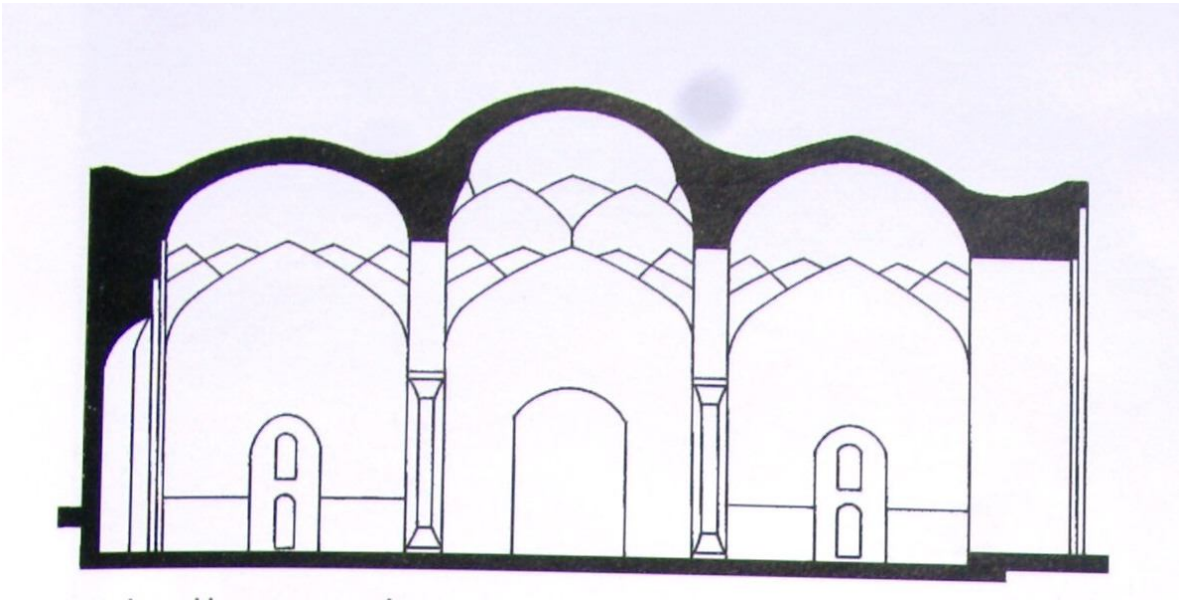
Çizim 6. Muttalip Han Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

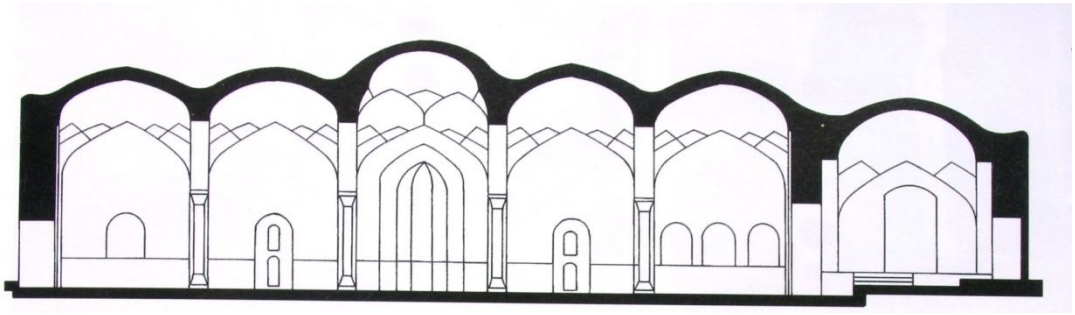
Çizim 7. Muttalip Han Cami üç boyutlu çizimi (Ganjnameh'den)

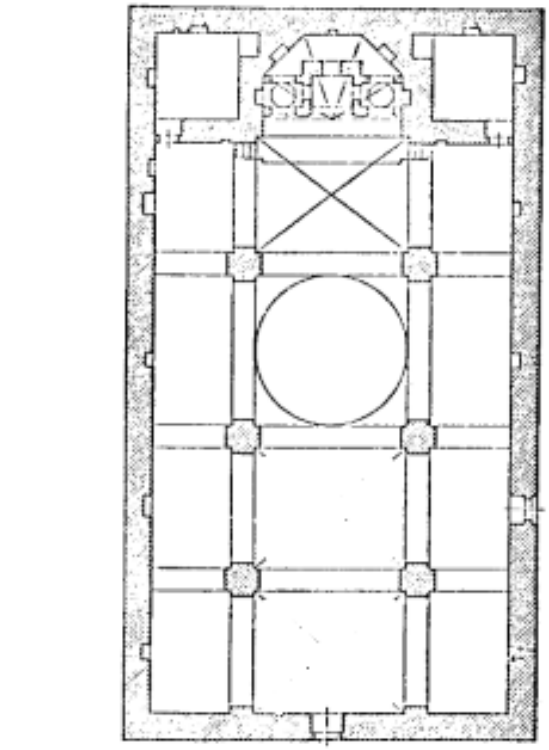
Çizim 8. Seyyidü'ş Şüheda Cami Planı

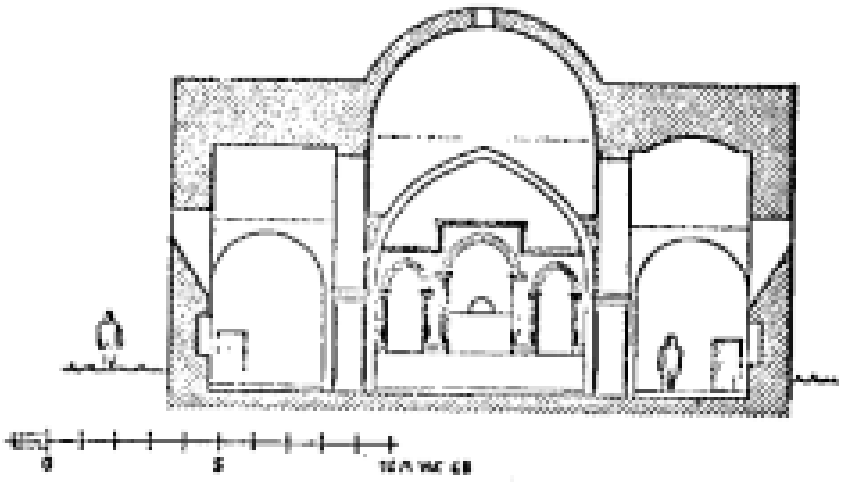
Çizim 9. Seyyidü'üş Şüheda Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

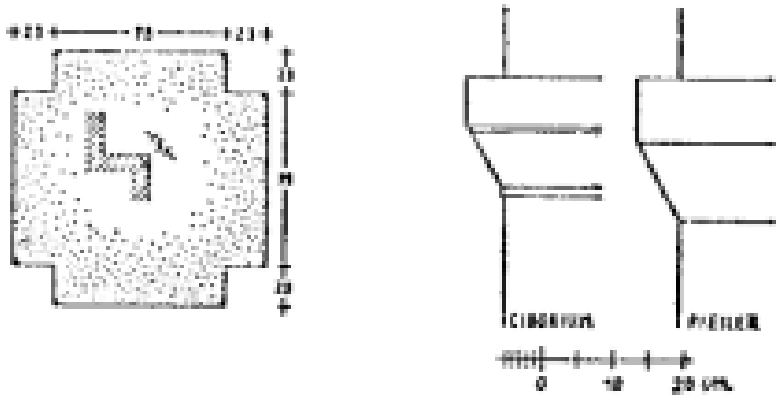
Çizim 10. Seyyidü'üş Şüheda Cami Kesiti (Ganjnameh'den)

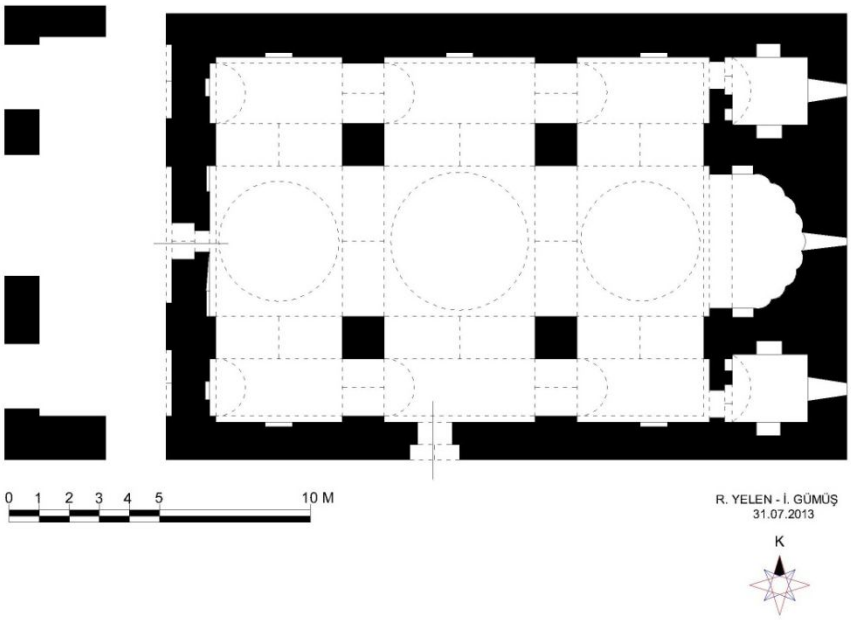
Çizim 11. Surp Sarkis Kilisesi Planı (Berberıan'dan işlenerek)

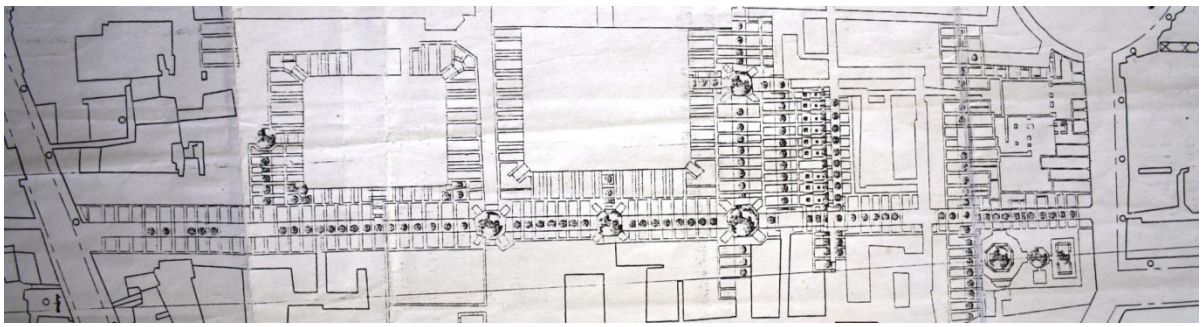
Çizim 12. Surp Sarkis Kilisesi Kesiti (Berberıan'dan)

Çizim 13. Surp Sarkis Kilisesi Taşıyıcı Elemanlar (Berberıan'dan)

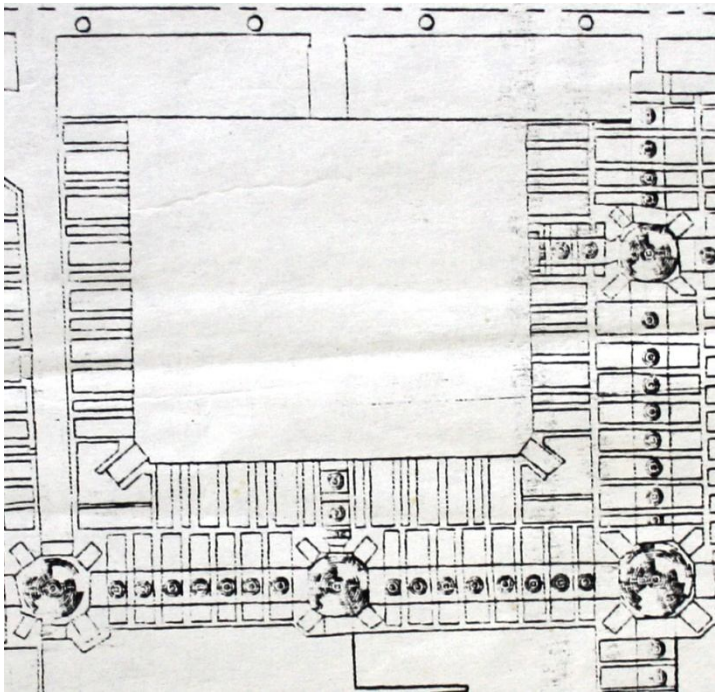

Çizim 14. Mahlezan Kilisesi Planı

→ K

Çizim 15. Tarihi Pazar Planı (Hoy Belediyesi'nden)

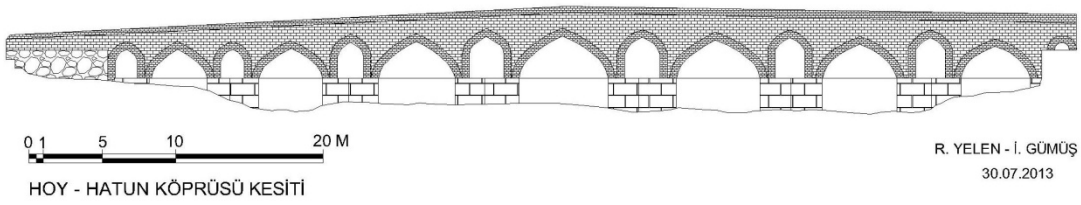

→ K

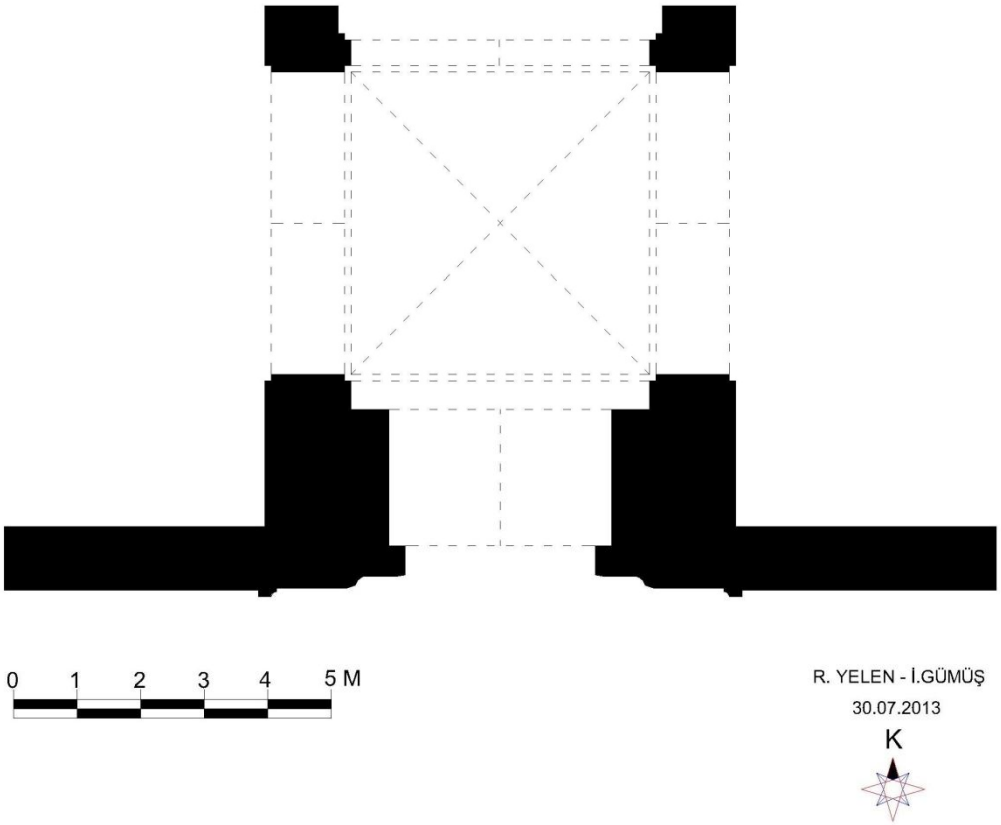
Çizim 16. Kervansaray-ı Han Planı (Hoy Belediyesi'nden)

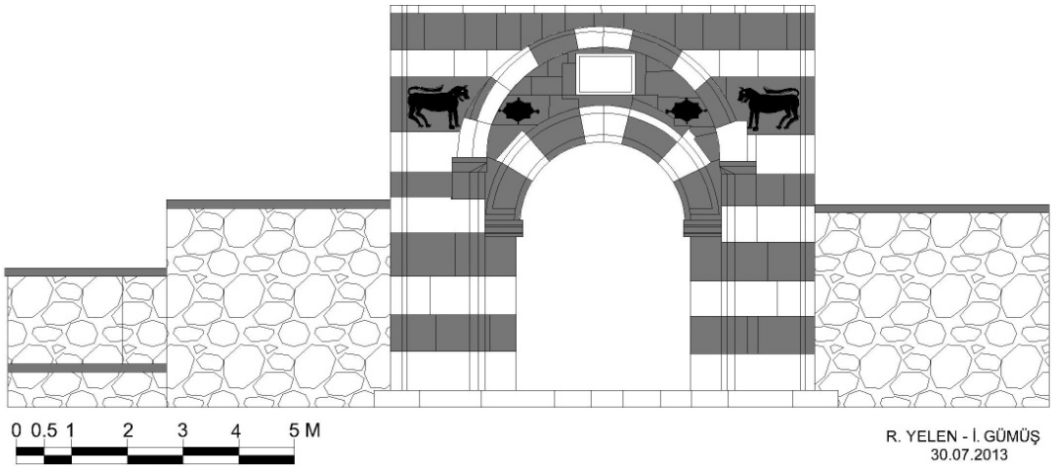
Çizim 17. Hatun Köprüsü Planı

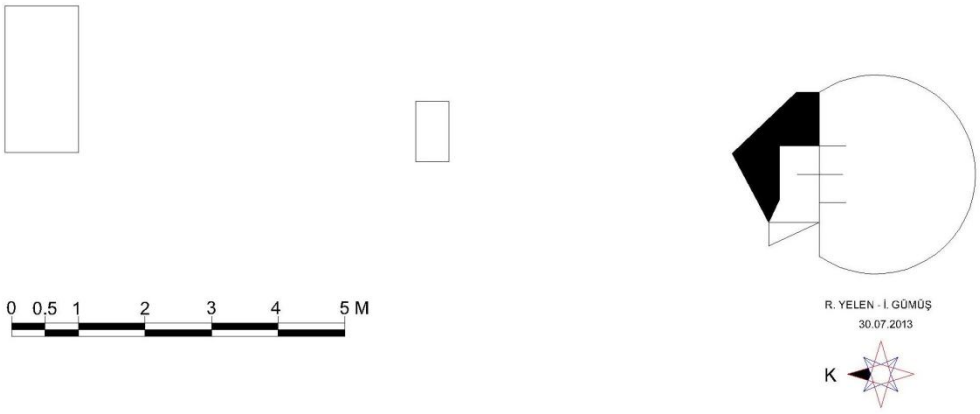
Çizim 18. Hatun Köprüsü Kesiti

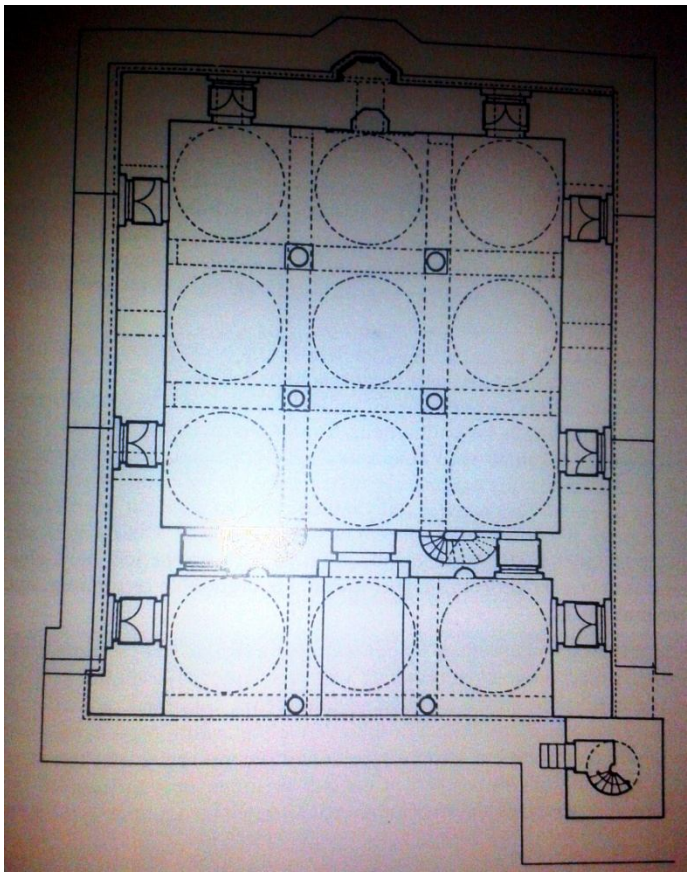
Çizim 19. Hoy Dervaz-ı Sengi Planı

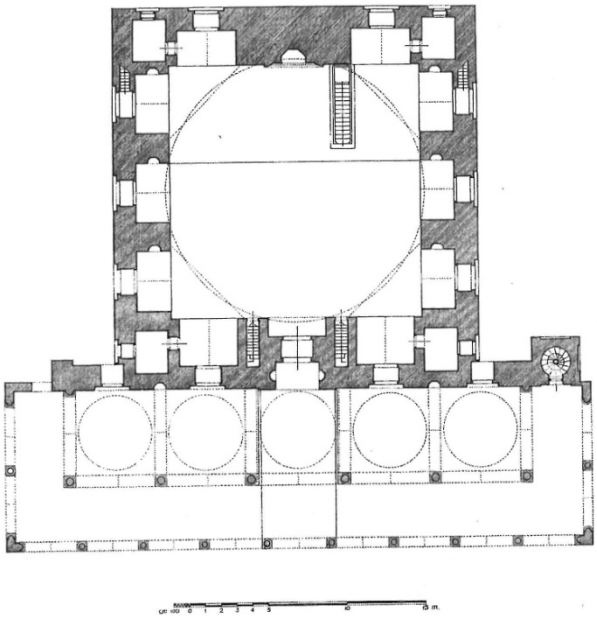
Çizim 20. Dervaz-ı Sengi Kesit

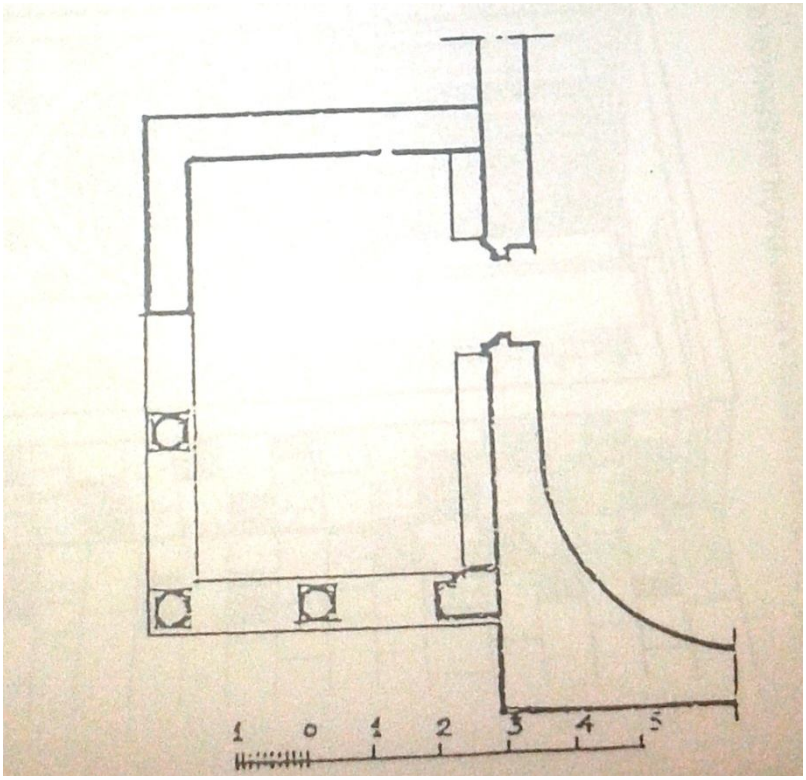
Çizim 21. Şems-i Tebrizi Minaresi Planı

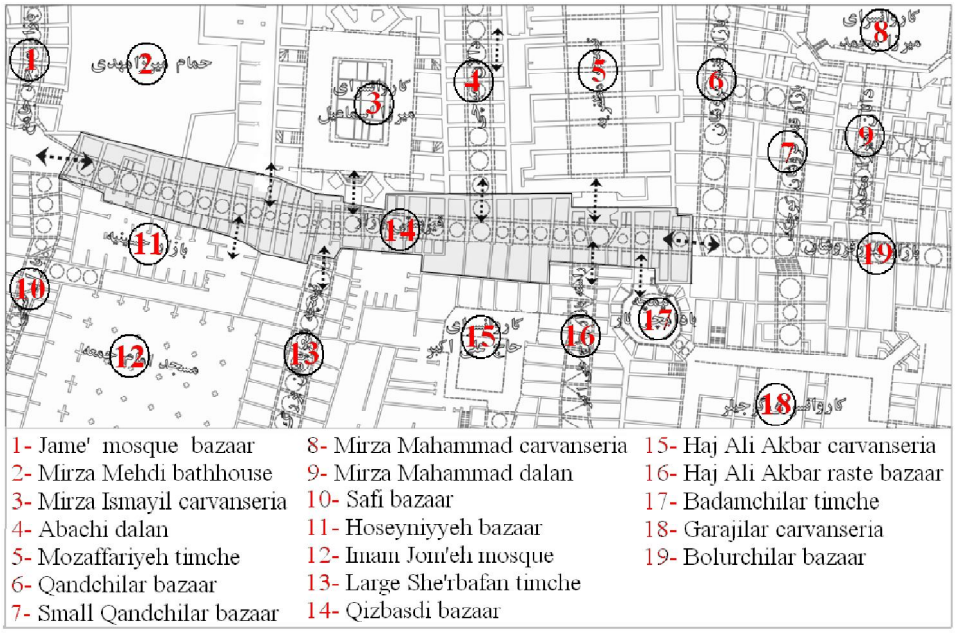
Çizim 22. Adilcevaz, Zal Paşa Camii (Uluçam'dan)

Çizim 23. Diyarbakır, Behrampaşa Camii (A. S. Ülgen'den)

Çizim 24. Ermenistan Kobayr Manastırı Jamatunu (Y. Karaca'dan)

Çizim 25. Tebriz Tarihi Pazar (I. Ahour'dan)

Fotoğraf 1. Muttalip Han Cami Kitabesi

Fotoğraf 2. Muttalip Han Cami Giriş Cephesi

Fotoğraf 3. Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Doğu Kısmı Giriş Açıklıkları ve Üst Kat Galerileri

Fotoğraf 4. Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Batı Kısmı Giriş Açıklıkları ve Üst Kat Galerileri

Fotoğraf 5. Muttalip Han Cami Giriş Cephesi Batı Kısım Üzerinde Yer Alan Giriş Açıklığı

Fotoğraf 6. Muttalip Han Cami Giriş Açıklığı Örtü Sistemi

Fotoğraf 7. Muttalip Han Cami Giriş Açıklığı Örtü Sistemi Detay

Fotoğraf 8. Muttalip Han Cami Giriş Açıklığı Cephesi Üzerindeki Geniş Açıklık

Fotoğraf 9. Muttalip Han Cami Giriş Eyvanı

Fotoğraf 10. Muttalip Han Cami Giriş Eyvanı Kavsarası

Fotoğraf 11. Muttalip Han Cami Giriş Eyvanı Batı Duvarı

Fotoğraf 12. Muttalip Han Cami Harim Kuzey Duvarı

Fotoğraf 13. Muttalip Han Cami Harim Kuzeybatı Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 14. Muttalip Han Cami Harim Kuzeydoğu Üst Kat Galerileri ve Penatrasyon

Fotoğraf 15. Muttalip Han Cami Harim Kuzeybatı Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 16. Muttalip Han Cami Harim Batı Duvarı Üzerinde Yer Alan Eyvan

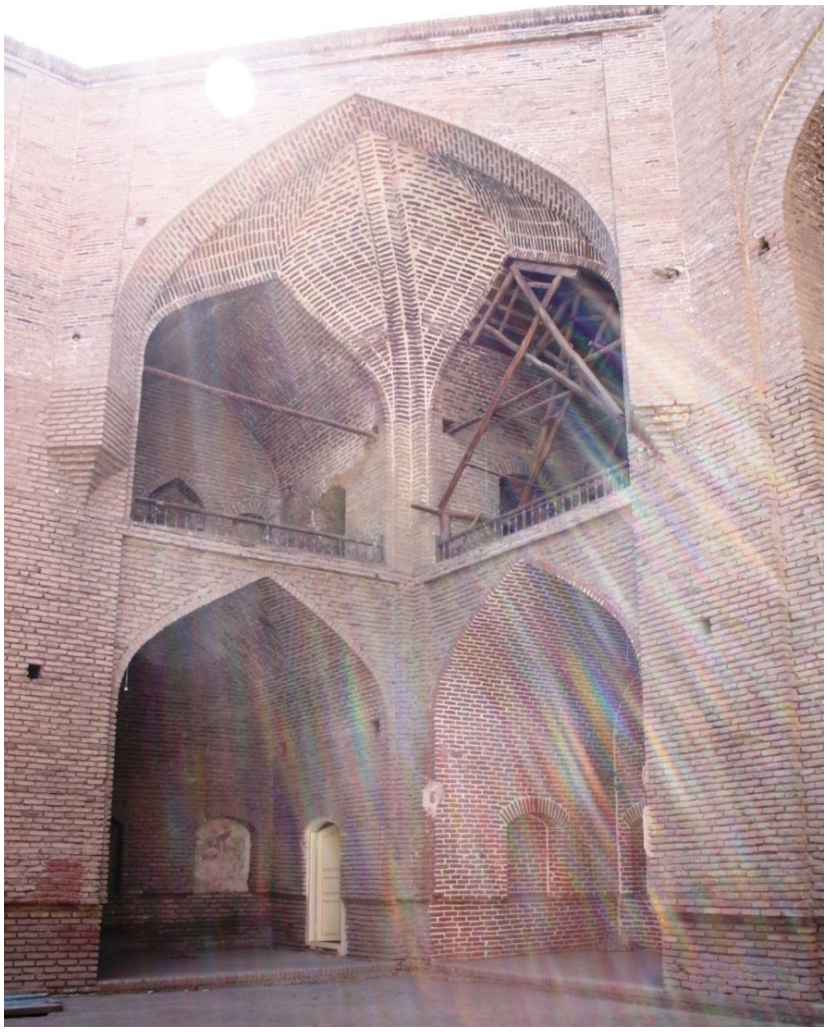
Fotoğraf 17. Muttalip Han Cami Harim Doğu Duvarı Üzerinde Yer Alan Eyvan

Fotoğraf 18. Muttalip Han Cami Harim Güney Duvarı

Fotoğraf 19. Muttalip Han Cami Harim Güneybatı Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 20. Muttalip Han Cami Harim Güneydoğu Duvarı Üzerindeki Birimler

Fotoğraf 21. Muttalip Han Cami Mihrabı

Fotoğraf 22. Muttalip Han Cami Alçı Mihrap Kavsarası

Fotoğraf 23. Muttalip Han Cami Kuzeyde Yer Alan Koridor

Fotoğraf 24. Muttalip Han Cami Kuzey Koridoru Çapraz Tonozlu Örtü Sistemi

Fotoğraf 25. Muttalip Han Cami Kuzey Koridorundaki Kubbeli Birim

Fotoğraf 26. Muttalip Han Cami Üst Kat Galeriye Çıkışı Sağlayan Basamaklar

Fotoğraf 27. Muttalip Han Cami Üst Kat Galeri Önünde Yer Alan Sahanlık

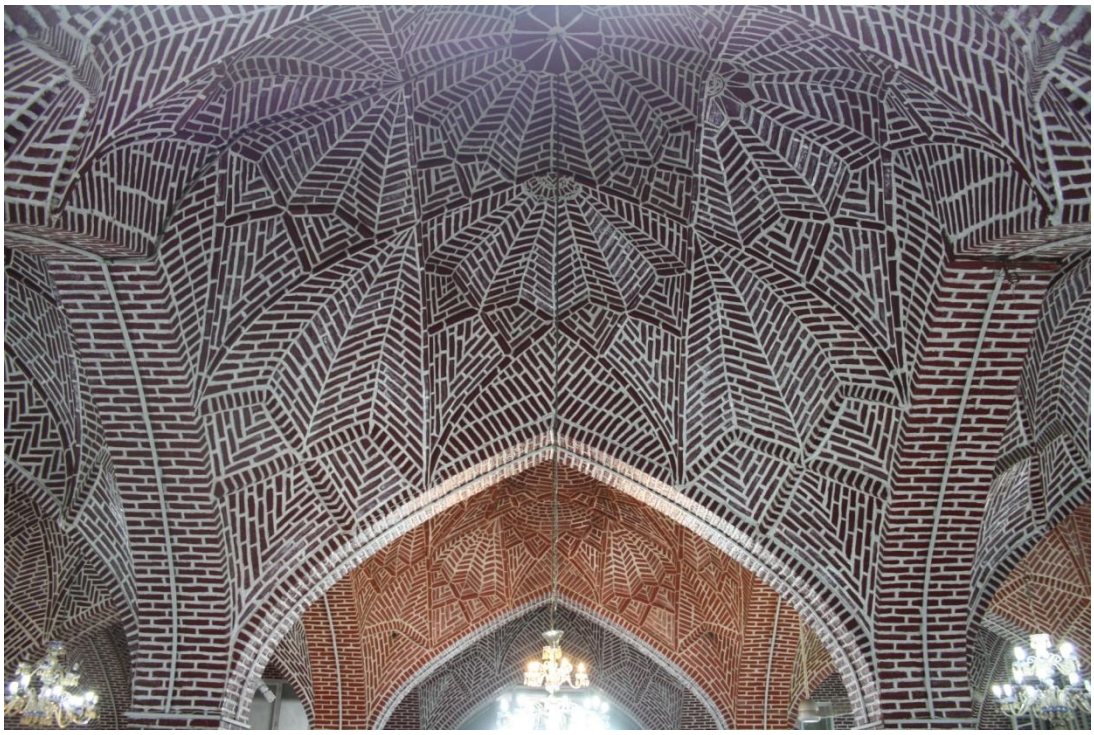
Fotoğraf 28. Muttalip Han Cami Eyvan ve Galerileri Örtülerinin Dışa Yansımaları

Fotoğraf 29. Muttalip Han Cami Dördüncü Kata Çıkışı Sağlayan Basamaklar

Fotoğraf 30. Molla Hasan Cami Harim mekanı

Fotoğraf 31. Molla Hasan Cami Örtü sistemi

Fotoğraf 32. Molla Hasan Cami Mihrabı

Fotoğraf 33. Molla Hasan Cami Minaresi

Fotoğraf 34. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Kubbesi Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 35. Harim Mekanında Kubbe Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 36. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Batı Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 37. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Harim Duvarı ÜzerindeYer Alan Kitabe

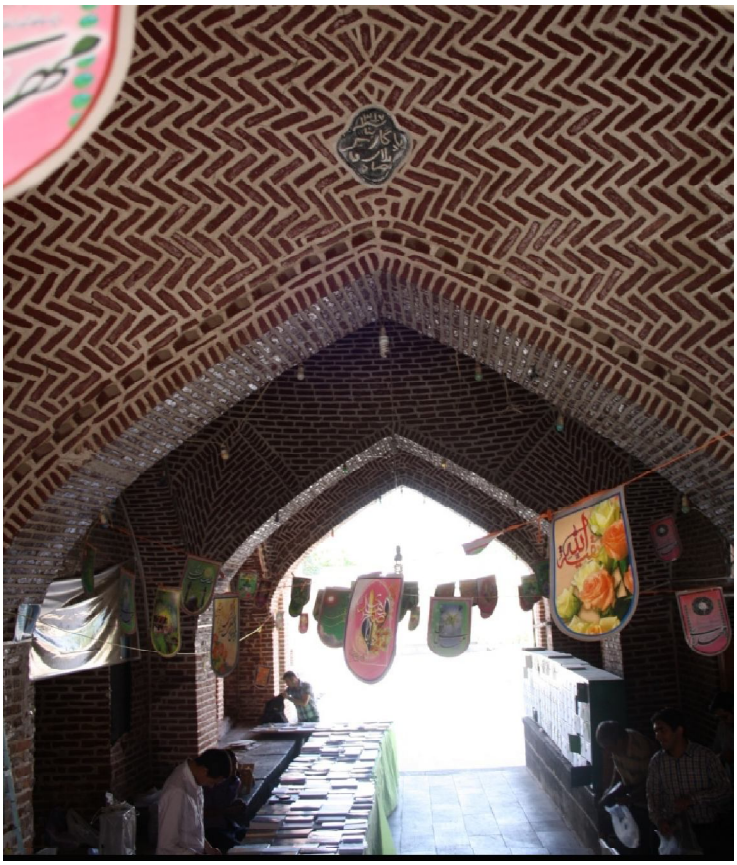
Fotoğraf 38.Seyyidü'ş Şüheda Cami Güney Cephe ve Hazırlık Mekanına Giriş Açıklığı

Fotoğraf 39. Seyyidü'ş Şüheda Cami Güney Cephesi

Fotoğraf 40. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı

Fotoğraf 41. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı

Fotoğraf 42. Seyyidü'ş Şüheda Cami Avlusu

Fotoğraf 43. Seyyidü'ş Şüheda Cami Kuzey Cephesi

Fotoğraf 44. Seyyidü'ş Şüheda Cami Kuzey Cephesi Ayrıntı

Fotoğraf 45. Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Mekanı

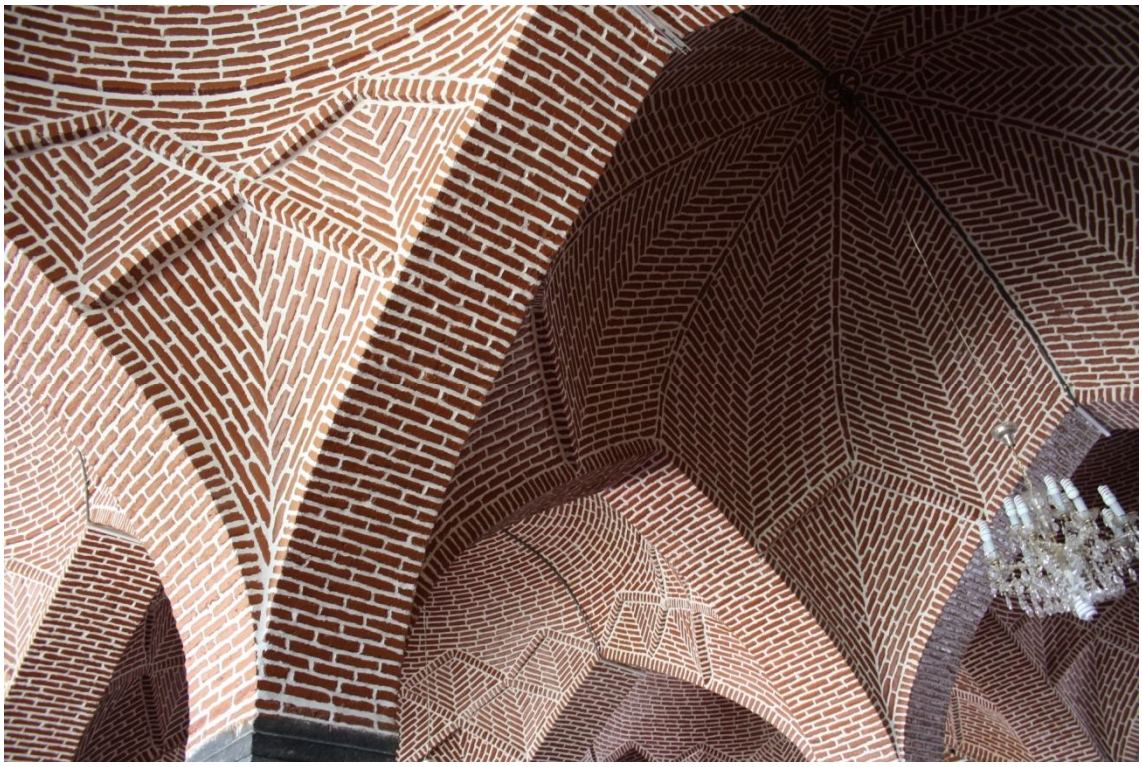
Fotoğraf 46. Seyyidü'ş Şüheda Cami Taşıyıcı Destek

Fotoğraf 47. Seyyidü'ş Şüheda Cami Sütun Başlığı

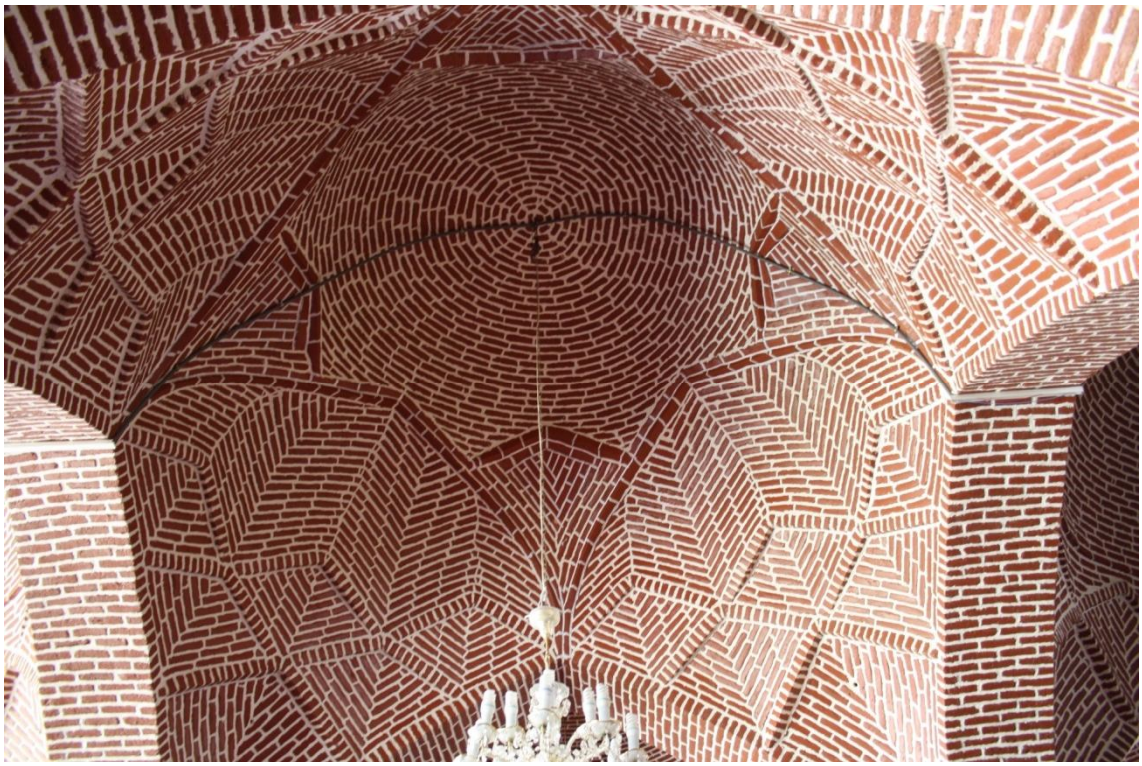
Fotoğraf 48. Seyyidü'ş Şüheda Cami Sütun Altlığı

Fotoğraf 49. Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Mekanını Örten Kubbelerden

Fotoğraf 50. Seyyidü'ş Şüheda Cami Harimi Örten Kubbelerden

Fotoğraf 51. Seyyidü'ş Şüheda Cami Harimi Örten Kubbelerden

Fotoğraf 52. Seyyidü'ş Şüheda Cami Harim Duvarları üzerinde Yer Alan Nişler

Fotoğraf 53. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Kuzey Duvarı

Fotoğraf 54. Seyyidü'ş Şüheda Cami Hazırlık Mekanı Kuzey Duvarı

Fotoğraf 55. Seyyidü'ş Şüheda Cami Mihrabı

Fotoğraf 56. Seyyidü'ş Şüheda Cami Mihrap Ayrıntısı

Fotoğraf 57. Seyyidü'ş Şüheda Cami Mihrap Ayrıntısı

Fotoğraf 58. Seyyidü'ş Şüheda Cami Minberi

Fotoğraf 59. Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe

Fotoğraf 60. Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe Giriş Açıklığı

Fotoğraf 61. Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe Üzerindeki Haçkar Levhası

Fotoğraf 62. Surp Sarkis Kilisesi Güney Cephe Üzerindeki Haçkar Levhası

Fotoğraf 63. Surp Sarkis Kilisesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 64. Surp Sarkis Kilisesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 65. Surp Sarkis Kilisesi Batı Cephesi

Fotoğraf 66. Surp Sarkis Kilisesi Batı Cephe Giriş ve Pencere Açıklıkları

Fotoğraf 67.Surp Sarkis Kilisesi Batı Cephe Giriş Açıklığı Üzerinde Yer Alan Kemer Düzenlemesi

Fotoğraf 68: Surp Sarkis Kilisesi Naos Birimi

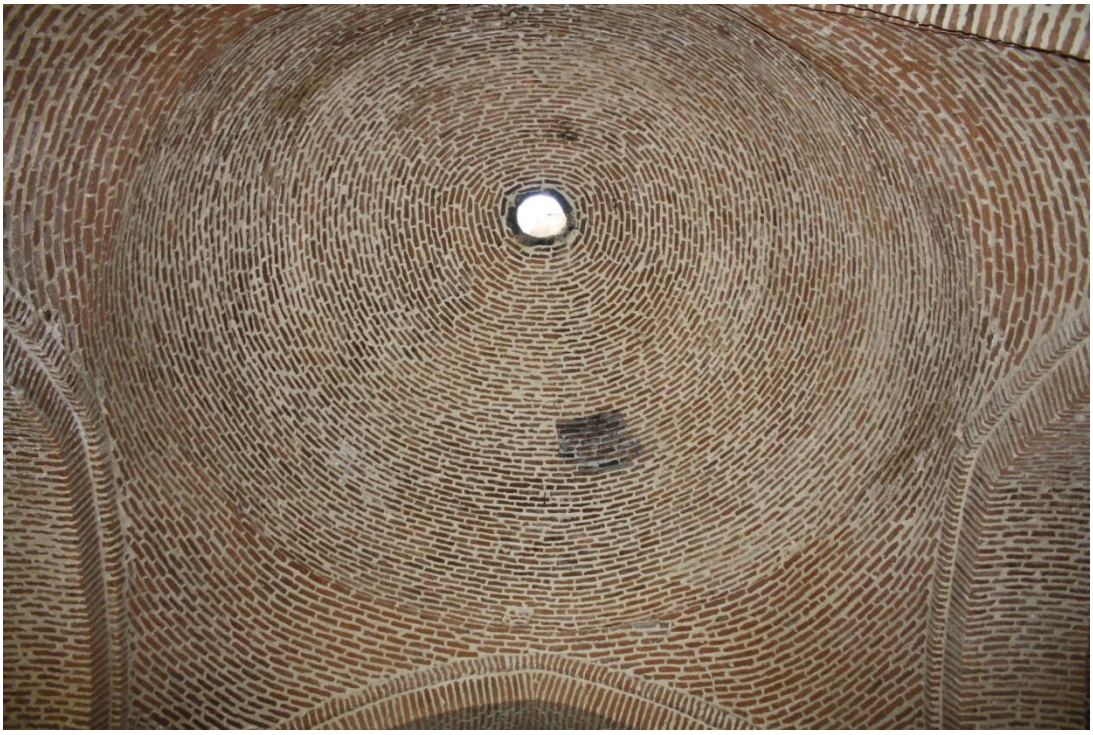
Fotoğraf 69: Surp Sarkis Kilisesi Naos Birimi

Fotoğraf 70. Surp Sarkis Kilisesi Yan Nefi

Fotoğraf 71. Surp Sarkis Kilisesi Yan Nefi

Fotoğraf 72. Surp Sarkis Kilisesi Orta Nef Üzerinde Yer Alan Kubbe

Fotoğraf 73. Surp Sarkis Kilisesi Taşıyıcı Ayaklar

Fotoğraf 74. Surp Sarkis Kilisesi Paye Üzerindeki Haç Motifi

Fotoğraf 75. Surp Sarkis Kilisesi Paye Üzerindeki Haç Motifi

Fotoğraf 76. Surp Sarkis Kilisesi Paye Üzerindeki Haç Motifi

Fotoğraf 77. Surp Sarkis Kilisesi Duvarı Üzerinde Yer Alan Nişler

Fotoğraf 78. Surp Sarkis Kilisesi Duvarı Üzerinde Yer Alan Sivri Kemerli Niş

Fotoğraf 79. Surp Sarkis Kilisesi Apsisi

Fotoğraf 80. Surp Sarkis Kilisesi Apsis Önündeki İkonostasis

Fotoğraf 81. Surp Sarkis Kilisesi İkonostasis Detay

Fotoğraf 82. Surp Sarkis Kilisesi İkonostasis Detay

Fotoğraf 83. Mahlezan Kilisesi Güney Cephesi

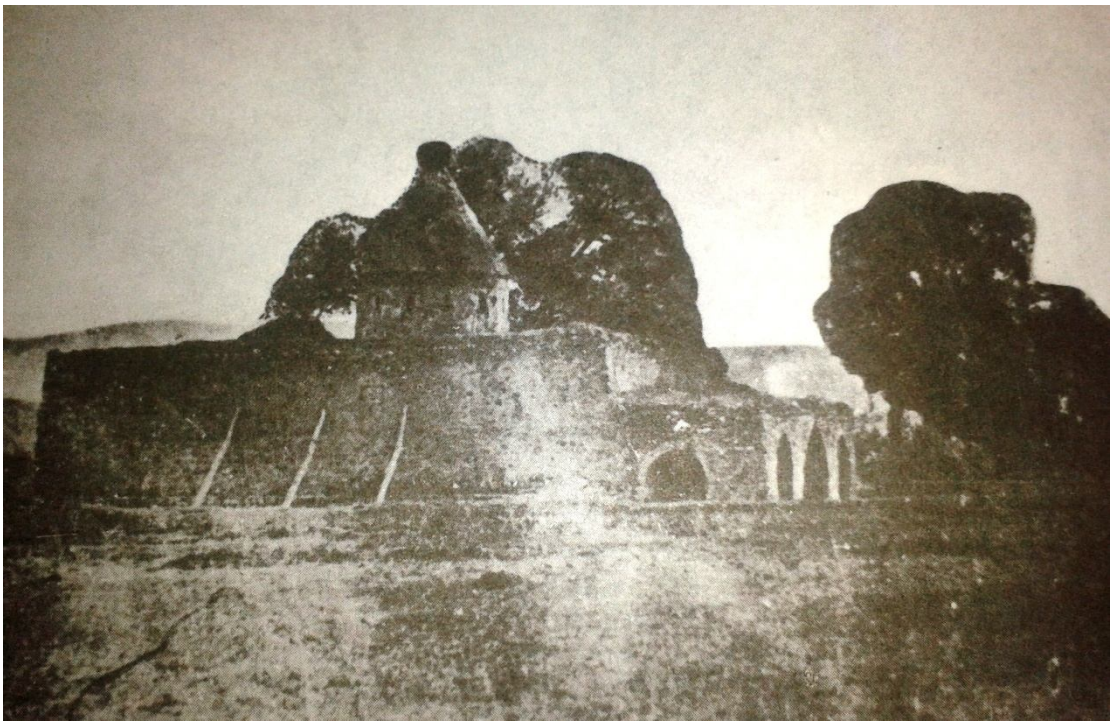
Fotoğraf 84. Mahlezan Kilisesi Güney Cephe Üzerindeki Giriş Açıklığı

Fotoğraf 85. Mahlezan Kilisesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 86. Mahlezan Kilisesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 87. Mahlezan Kilisesi Esi Fotoğrafı, Kuzey Cephesi ve Jamatunu (Tarih-i Hoy'dan)

Fotoğraf 88. Mahlezan Kilisesi Batı Cephe ve Jamatuna Ait Paye Kalıntıları

Fotoğraf. 89 Mahlezan Kilisesi Jamatuna Ait Paye Kalıntıları

Fotoğraf 90. Mahlezan Kilisesi Batı Cephesi Giriş Açıklığı

Fotoğraf 91: Mahlezan Kilisesi Batı Cephesi Giriş Açıklığı Kemer Karnı Üzerindeki Süslemeler

Fotoğraf 92. Mahlezan Kilisesi Pramidal Kubbesi

Fotoğraf 93. Mahlezan Kilisesi Naosu

Fotoğraf 94. Mahlezan Kilisesi Naosu Örten Kubbeler

Fotoğraf 95. Mahlezan Kilisesi Merkezde Yer Alan Kubbe

Fotoğraf 96. Mahlezan Kilisesi Merkezi Kubbeyi Taşıyan Kemer, Pandantif ve Kasnak

Fotoğraf 97: Mahlezan Kilisesi Naosu Güney Yan Nef

Fotoğraf 98. Mahlezan Kilisesi Naosu Kuzey Yan Nef

Fotoğraf 99. Mahlezan Kilisesi Yan Nef Örtü Sistemi

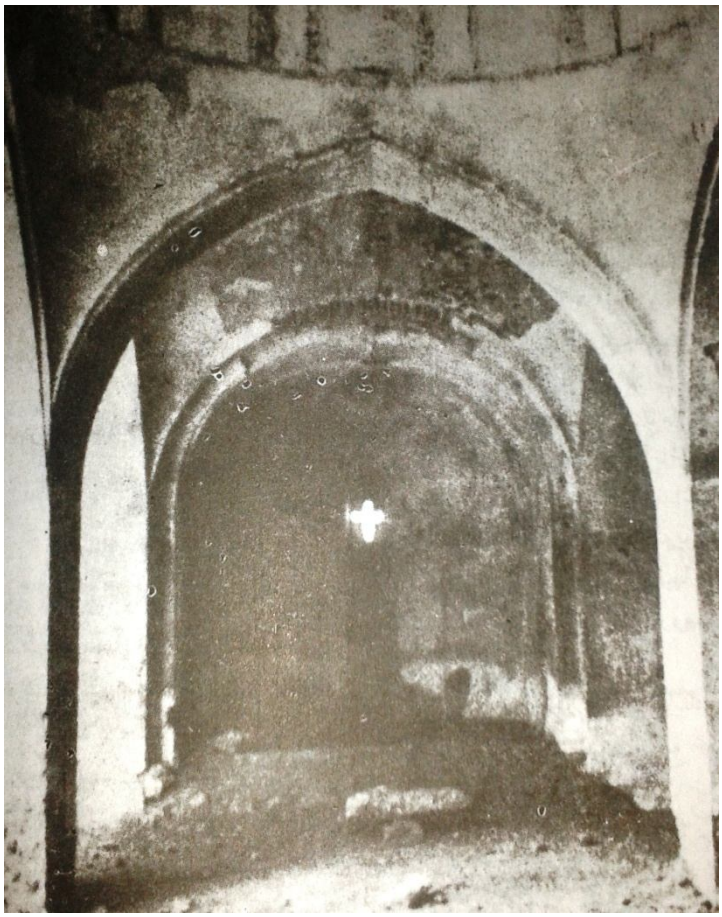
Fotoğraf 100. Mahlezan Kilisesi Naos Duvarı

Fotoğraf 101. Mahlezan Kilisesi Apsisi

Fotoğraf 102. Mahlezan Kilisesi Apsisi

Fotoğraf 103. Mahlezan Kilisesi Apsisi Eski Fotoğrafı (Tarih-i Hoy'dan)

Fotoğraf 104. Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Üzerinde Yer Alan Figürler

Fotoğraf 105. Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Alt Düzlemde Yer Alan Figür

Fotoğraf 106. Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Orta Düzlemde Yer Alan Figür

Fotoğraf 107. Mahlezan Kilisesi Apsis Kemeri Üst Düzlemde Yer Alan Figür

Fotoğraf 108. Mahlezan Kilisesi Apsis Duvarı Üzerindeki Süsleme

Fotoğraf 109. Mahlezan Kilisesi Pastoforion Odası

Fotoğraf 110. Eski Hoy Pazarı Kitabesi (Hoy Müzesi'nden)

Fotoğraf 111. Eski Hoy Pazarı

Fotoğraf 112: Eski Hoy Pazarı

Fotoğraf 113: Eski Hoy Pazarı

Fotoğraf 114. Eski Hoy Pazarı Ara Koridor

Fotoğraf 115. Eski Hoy Pazarı Dervaz-ı Sengi'ye Bağlanması ve Pazarı İkiye Bölen Yol

Fotoğraf 116. Eski Hoy Pazarı Örtü Sistemi

Fotoğraf 117. Eski Hoy Pazarı Örtü Sistemi

Fotoğraf 118. Eski Hoy Pazarı Aydınlatma Delikleri

Fotoğraf 119. Eski Hoy Pazarı Çarsagı

Fotoğraf 120. Eski Hoy Pazarı Çarsagı

Fotoğraf 121. Kervansaray-ı Han'ın Çarşı İçerisinden Sağlanan Giriş Açıklığı

Fotoğraf 122. Kervansaray-ı Han'ın Çarşı İçerisinden Sağlanan Giriş Açıklığı

Fotoğraf 123. Kervansaray-ı Han'ın Giriş Açıklığı Kemerinin Oturduğu Mukarnaslı Sütun Başlıkları

Fotoğraf 124. Kervansaray-ı Han'ın Giriş Açıklığı Kemerinin Yanındaki Aslan Figürü

Fotoğraf 125. Kervansaray-ı Han'a Geçişi Sağlayan Dalan

Fotoğraf 126. Kervansaray-ı Han Avlusu

Fotoğraf 127. Kervansaray-ı Han Doğu Kanadı

Fotoğraf 128. Kervansaray'ı Han Doğu Kanadı

Fotoğraf 129. Kervansaray'ı Han Kuzey Kanadı

Fotoğraf 130. Kervansaray-ı Han Batı Kanadı

Fotoğraf 131. Kervasaray-ı Han Batı Kanadı Giriş Açıklığı

Fotoğraf 132. Kervansaray-ı Han Batı Cephesi Giriş Açıklığı

Fotoğraf 133.Kervansaray-ı Han Güney Kanadı

Fotoğraf 134. Kervansaray-ı Han Dükkanı

Fotoğraf 135. Kervansaray-ı Han Dükkanı

Fotoğraf 136. Kervansaray-ı Han Saçak Düzenlemesi

Fotoğraf 137. Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı

Fotoğraf 138. Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 139. Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğrafa 140. Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 141. Fermandar-ı Şehridar Binası Avlu Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 142. Fermandar-ı Şehridar Binası

Fotoğraf 143. Fermandar-ı Şehridar Binası Eski Fotoğrafi (Hoy Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 144. Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephesi

Fotoğraf 145. Fermandar-ı Şehridar Binası Girişin Üstünde Yer Alan Tepelik

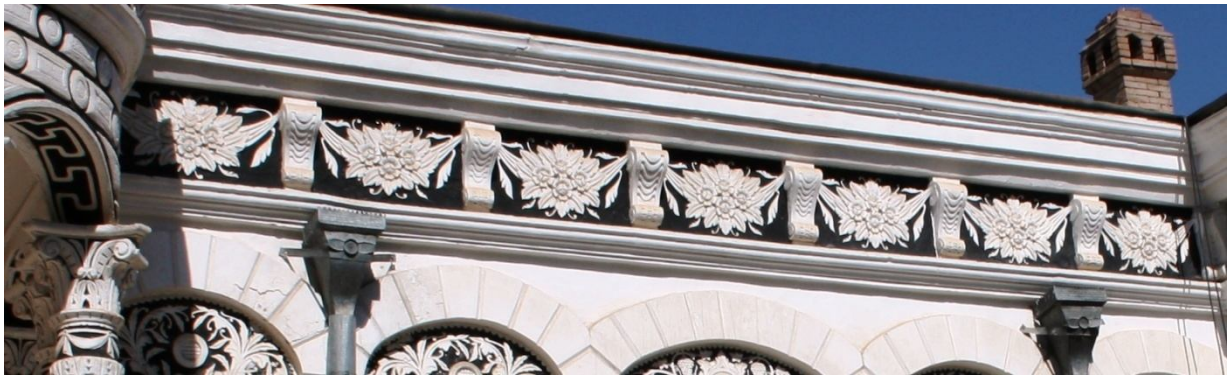
Fotoğraf 146. Fermandar-ı Şehridar Binası Girişin Üstünde Yer Alan Figürlü ve Bitkisel Süslemeler

Fotoğraf 147. Fermandar-ı Şehridar Binası Giriş Açıklığı Yan Kısmı

Fotoğraf 148. Fermandar-ı Şehridar Binası Giriş Açıklığı Saçağında Yer Alan Süsleme Levhaları

Fotoğraf 149. Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephesi Saçağında Yer alan Süsleme Levhaları

Fotoğraf 150. Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephesi Saçağında Yer alan Süsleme Levhaları

Fotoğraf 151. Fermandar-ı Şehridar Binası Doğu Cephe Üzerinde Yer Alan Üçlü Pencere Açıklıkları Alınlıkları Üzerindeki Süslemeler

Fotoğraf 152. Fermandar-ı Şehridar Binası Kuzeydoğu Köşedeki Oval Kısmın Üzerinde Yer alan Süsleme Düzenlemesi

Fotoğraf 153. Fermandar-ı Şehridar Binası Giriş Açıklığı ve Güneydoğu Köşe Arasındaki Beşli Pencere Açıklığı

Fotoğraf 154. Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım

Fotoğraf 155. Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Detay

Fotoğraf 156. Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Detay

Fotoğraf 157. Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Detay

Fotoğraf 158. Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Sütun Başlıkları

Fotoğraf 159. Fermandar-ı Şehridar Binası Güneydoğu Kısımdaki Oval Kısım Pencere Açıklıkları

Fotoğraf 160. Fermandar-ı Şehridar Binası Güney Cephesi

Fotoğraf 161. Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi

Fotoğraf 162. Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Süsleme Levhası

Fotoğraf 163. Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Balkonu

Fotoğraf 164. Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Balkonu Sütun Başlıkarı

Fotoğraf 165. Fermandar-ı Şehridar Binası Batı Cephesi Balkonu Süslemeleri

Fotoğraf 166. Fermandar-ı Şehridar Binası Kuzey Cephesi

Fotoğraf 167. Fermandar-ı Şehridar Binası Alt Katı

Fotoğraf 168. Fermandar-ı Şehridar Binası Alt Katı

Fotoğraf 169. Fermandar-ı Şehridar Binası Alt Katı Özgün Olduğu Söylenen Yapı

Fotoğraf 170: Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Katı

Fotoğraf 171. Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Katı Girişindeki Sütunlar

Fotoğraf 172. Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Katı Koridoru

Fotoğraf 173. Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Kat Odalarından Bir Görünüm

Fotoğraf 174. Fermandar-ı Şehridar Binası Üst Kat Odalarından Bir Görünüm

Fotoğraf 175. Hane-i Kebir Güney Cephe

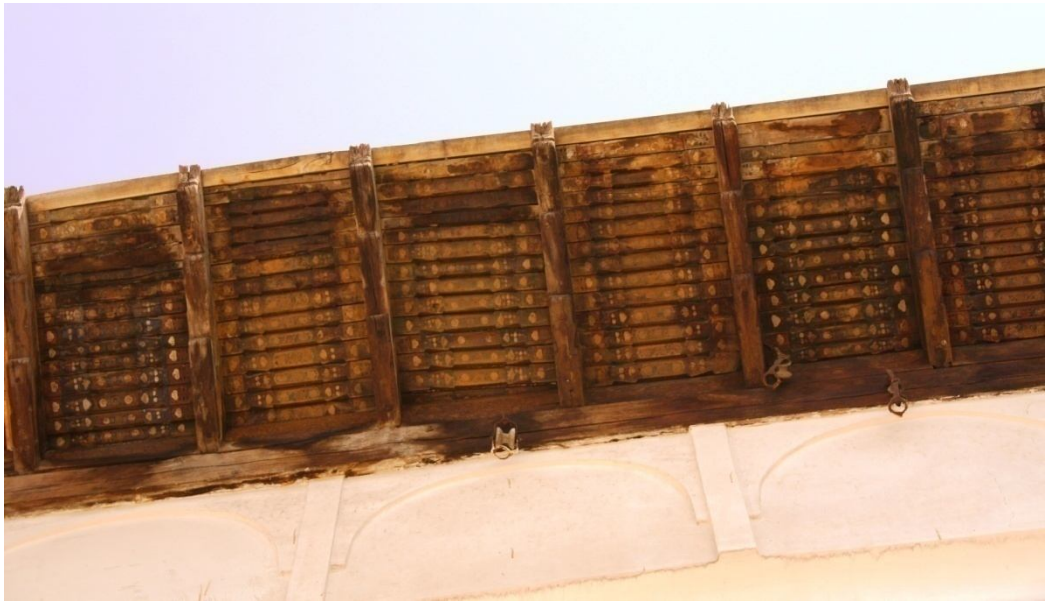
Fotoğraf 176. Hane-i Kebir Orta Katın Pencere Düzenlemesi

Fotoğraf 177. Hane-i Kebir Orta Katın Ahşap Pencere İşçiliği

Fotoğraf 178. Hane-i Kebir Orta Katın Ahşap Pencere İşçiliği

Fotoğraf 179. Hane-i Kebir Kalemişi Süslemeli Ahşap Saçak Düzenlemesi

Fotoğraf 180. Hane-i Kebir Alt Kat Doğu Köşedeki Oda

Fotoğraf 181. Hane-i Kebir Alt Kat Doğu Köşedeki Oda Tavan Süslemesi

Fotoğraf 182. Hane-i Kebir Alt Kat Doğu Köşedeki Oda Tavan Süslemesi

Fotoğraf 183. Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Oda

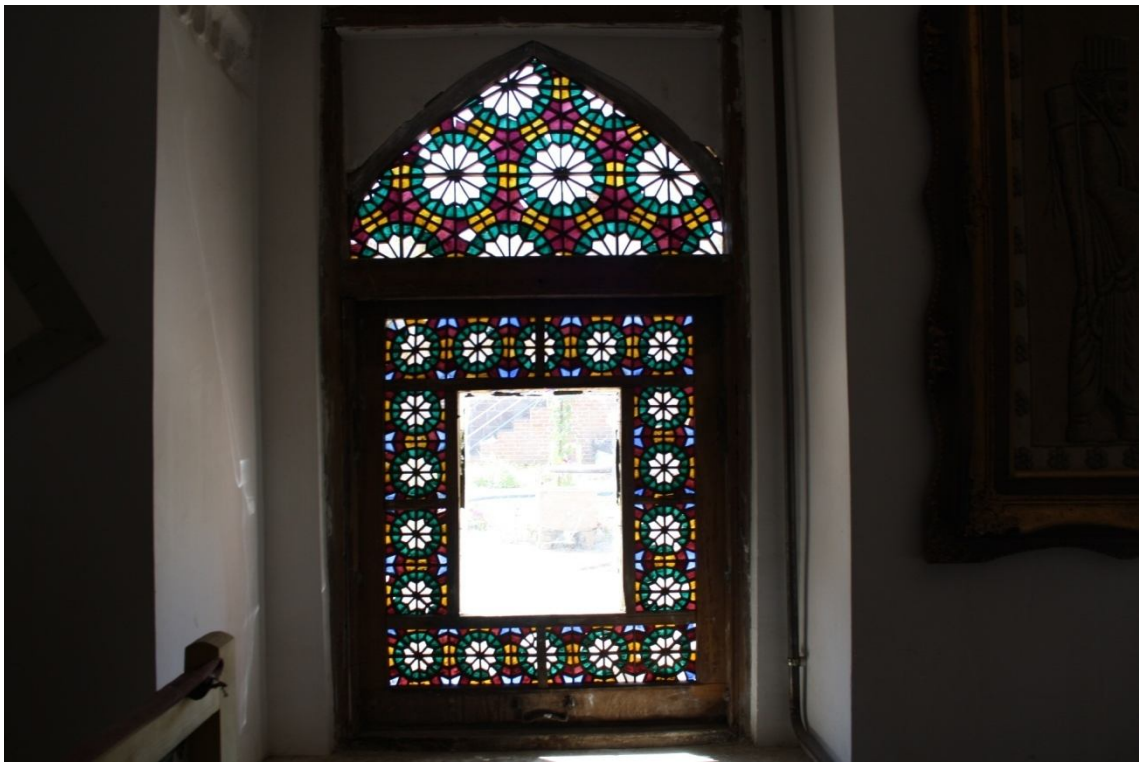
Fotoğraf 184. Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 185. Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 186. Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 187. Hane-i Kebir Alt Kat Orta Birimdeki Odanın Ahşap Pencere İşçiliği

Fotoğraf 188. Hane-i Kebir Alt Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 189. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 190. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 191. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 192. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Odanın Tavan Süslemesi

Fotoğraf 193. Hane-i Kebir Orta Kat Orta Kısım

Fotoğraf 194. Hane-i Kebir Orta Birime Açılan Oda

Fotoğraf 195. Hane-i Kebir Orta Kat Üst Düzlemde Yer Alan Mukarnaslı Niş

Fotoğraf 196. Hane-i Kebir Orta Kat Üst Düzlemde Yer Alan Sivri Kemerli Pencere Açıklılığı

Fotoğraf 19. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarlarda Yer Alan Mukarnaslı Dikdörtgen Nişler

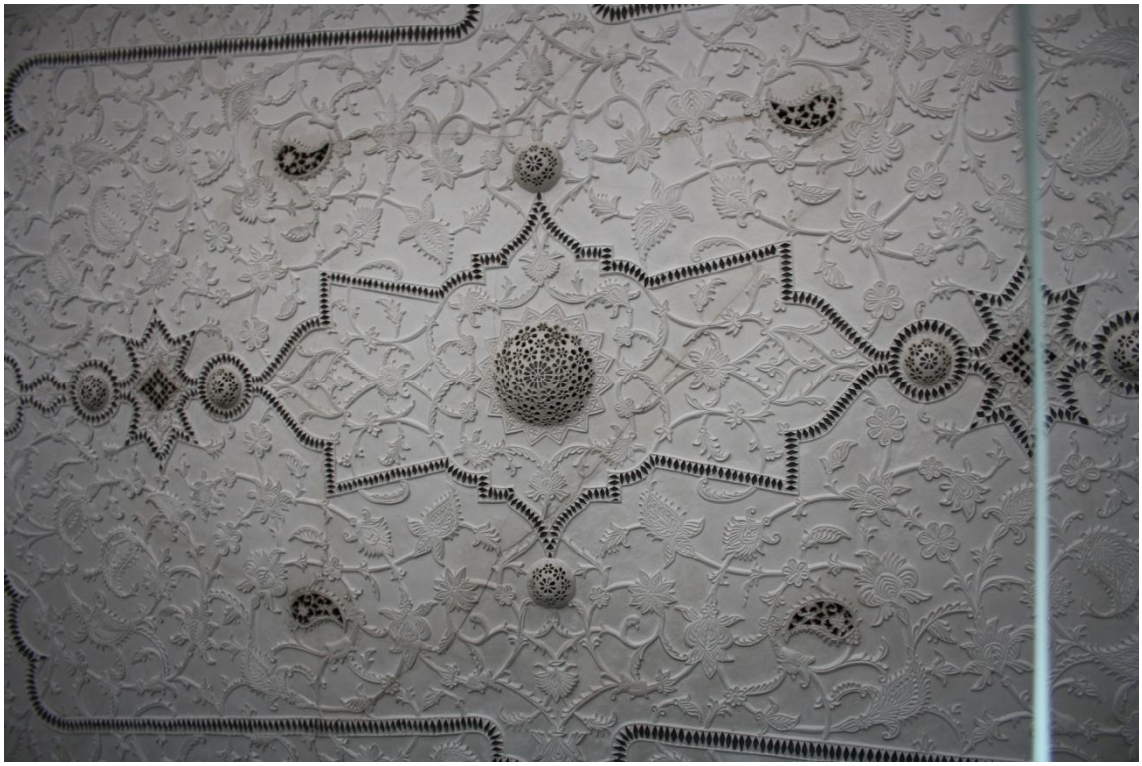
Fotoğraf 198. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarlarda Yer Alan Mukarnaslı Dikdörtgen Nişlerin Üzerindeki Süsleme Düzenlemesi

Fotoğraf 199. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarlarını Alt ve Üst Düzlem Olarak Ayıran Mukarnas Bordür Düzenlemesi

Fotoğraf 200. Hane-i Kebir Orta Kat Mukarnas Korniş Düzenlemesi

Fotoğraf 201. Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi

Fotoğraf 202. Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 203. Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 204. Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 205. Hane-i Kebir Orta Kat Tavan Düzenlemesi Detay

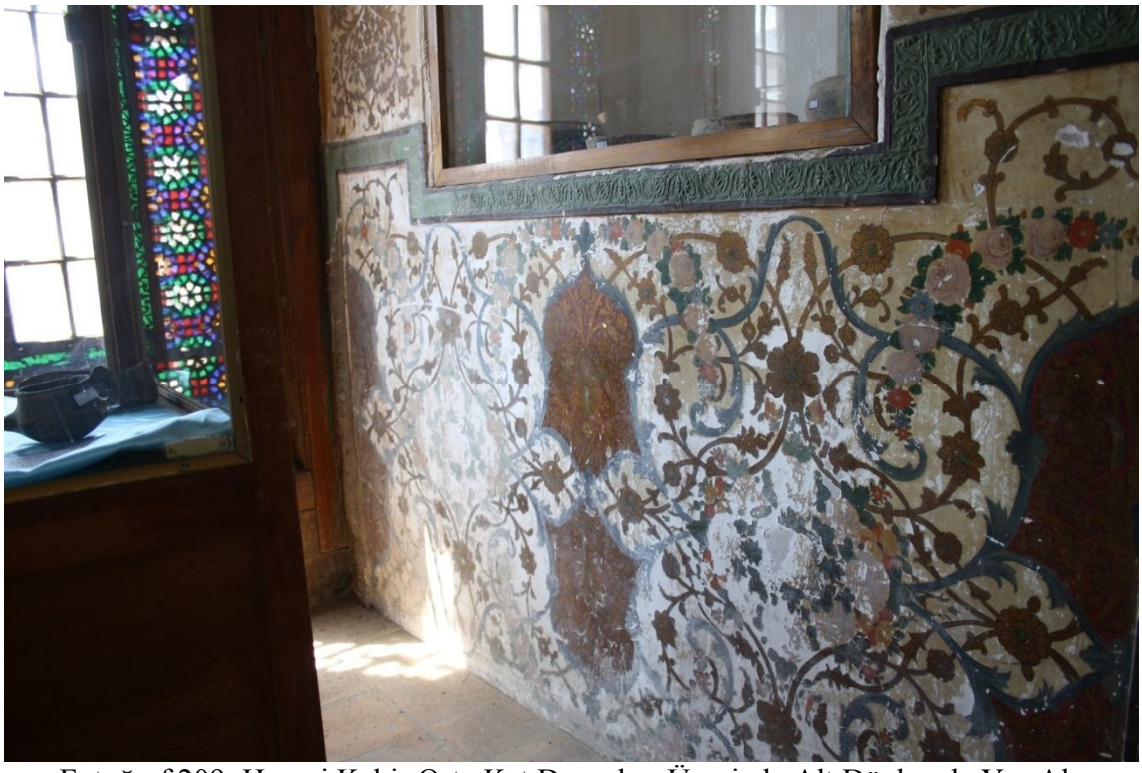
Fotoğraf 206. Hane-i Kebir "T" Biçimli Orta Katın Uç Bölümünün Tavanı

Fotoğraf 207. Hane-i Kebir Orta Kat Duvrları Üzerindeki Kalemişi Süslemeleri Ayıran Alçı Bitkisel Bordür

Fotoğraf 208. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Alt Düzlemde Yer Alan Kalemişi Süslemeler

Fotoğraf 209. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Alt Düzlemde Yer Alan Kalemişi Süslemeler

Fotoğraf 210. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Alt Düzlemde Yer Alan Kalemişi Süslemeler

Fotoğraf 211. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan I Nolu Süsleme

Fotoğraf 212. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan I Nolu Süsleme Detayı

Fotoğraf 213. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan II Nolu Süsleme

Fotoğraf 214. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan II Nolu Süsleme Detay

Fotoğraf 215. Hane-i Kebir Orta Kat Duvarları Üzerinde Üst Düzlemde Yer Alan III Nolu Süsleme

Fotoğraf 216. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş

Fotoğraf 217. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş

Fotoğraf 218. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Alınlık

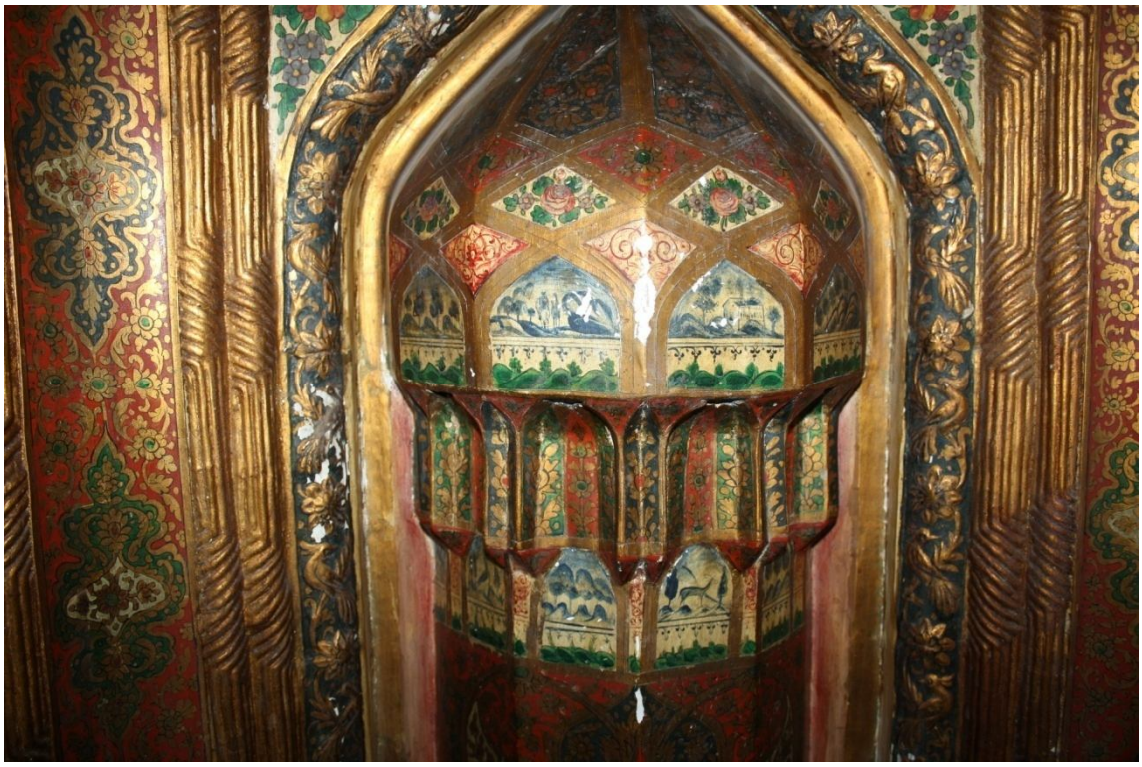
Fotoğraf 219. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 220. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 221. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 222. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 223. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

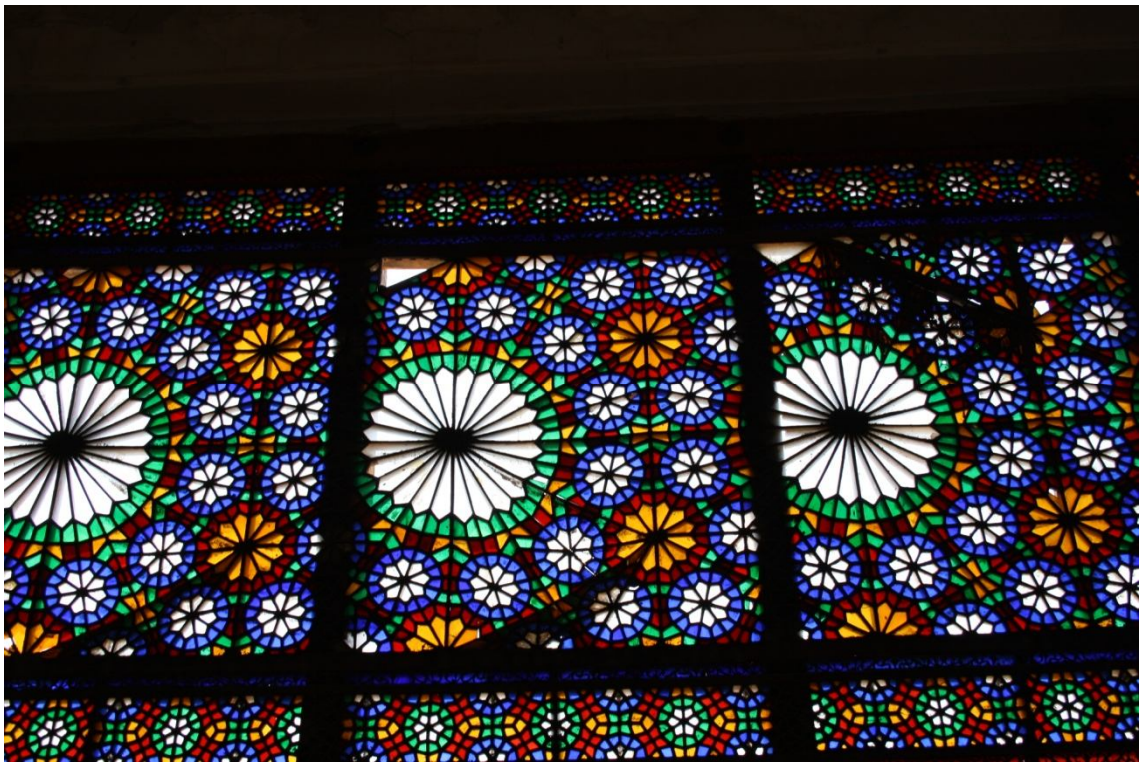
Fotoğraf 224. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 225. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı NİŞ Detay

Fotoğraf 226. Hane-i Kebir Orta Katta Yer Alan Davlumbazlı Niş Detay

Fotoğraf 227. Hane-i Kebir Orta Kat Ahşap Vitraylı Pencere Düzenlemesi

Fotoğraf 228. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 229. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda Niş Düzenlemesi

Foto 230. Hane-i Kebir Orta Kat Batı Köşedeki Oda Niş Kenarında Yer Alan Kalemişi Süsleme

Fotoğraf 231. Hane-i Kebir Üst Kata Çıkıştaki Ara Bölüm

Fotoğraf 232. Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda

Fotoğraf 233. Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda Raf Düzenlemesi

Fotoğraf 234. Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda Raf Düzenlemesi Detay

Fotoğraf 235. Hane-i Kebir Üst Kat Batı Köşedeki Oda Orta Birime Açılan Pencere

Fotoğraf 236. Hatun Köprüsü Eski Fotoğraf (Hoy Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 237. Hatun Köprüsü

Fotoğraf 238. Hatun Köprüsü

Fotoğraf 239. Hatun Köprüsü Boşaltma Gözleri ve Köprügözleri

Fotoğraf 240. Hatun Köprüsü Boşaltma Gözleri ve Köprügözleri

Fotoğraf 241. Hatun Köprüsü Boşaltma Gözleri ve Köprügözleri

Fotoğraf 242. Hatun Köprüsü (Mansap)

Fotoğraf 243: Hatun Köprüsü Selyaranlar

Fotoğraf 244. Hatun Köprüsü Topuklar

Fotoğraf 245. Hatun Köprüsü Boşaltma Gözü Düzenlemesi

Fotoğraf 246. Hatun Köprüsü Özgün Olduğu Düşünülen Köprügözü Örtüsü

Fotoğraf 247. Hatun Köprüsü Tabliyesi

Fotoğraf 248. Dervaz-ı Sengi Eski Fotoğraf (Hoy Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 249. Dervaz-ı Sengi

Fotoğraf 250. Dervaz-ı Sengi

Fotoğraf 251. Dervaz-ı Sengi

Fotoğraf 252. Dervaz-ı Sengi Kemer Düzenlemesi

Fotoğraf 253. Dervaz-i Sengi Kemeri Taşıyan Ayaklar

Fotoğraf 254. Dervaz-ı Sengi Aslan Figürü

Fotoğraf 255. Dervaz-ı Sengi Çarşı İçerisinden Görünüm

Fotoğraf 256. Dervaz-ı Sengi İç Bölüm

Fotoğraf 257. Dervaz-ı Sengi'nin Çarşıya Bağlanması

Fotoğraf 258. Dervaz-ı Sengi'nin Çarşıya Bağlandığı Birimin Örtüsü

Fotoğraf 259. Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi

Fotoğraf 260: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Eski Fotoğraf (Hoy Belediyesi Arşivi

Fotoğraf 261. Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Giriş Kısmı

Fotoğraf 262. Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Zemini

Fotoğraf 263. Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Gövdesi

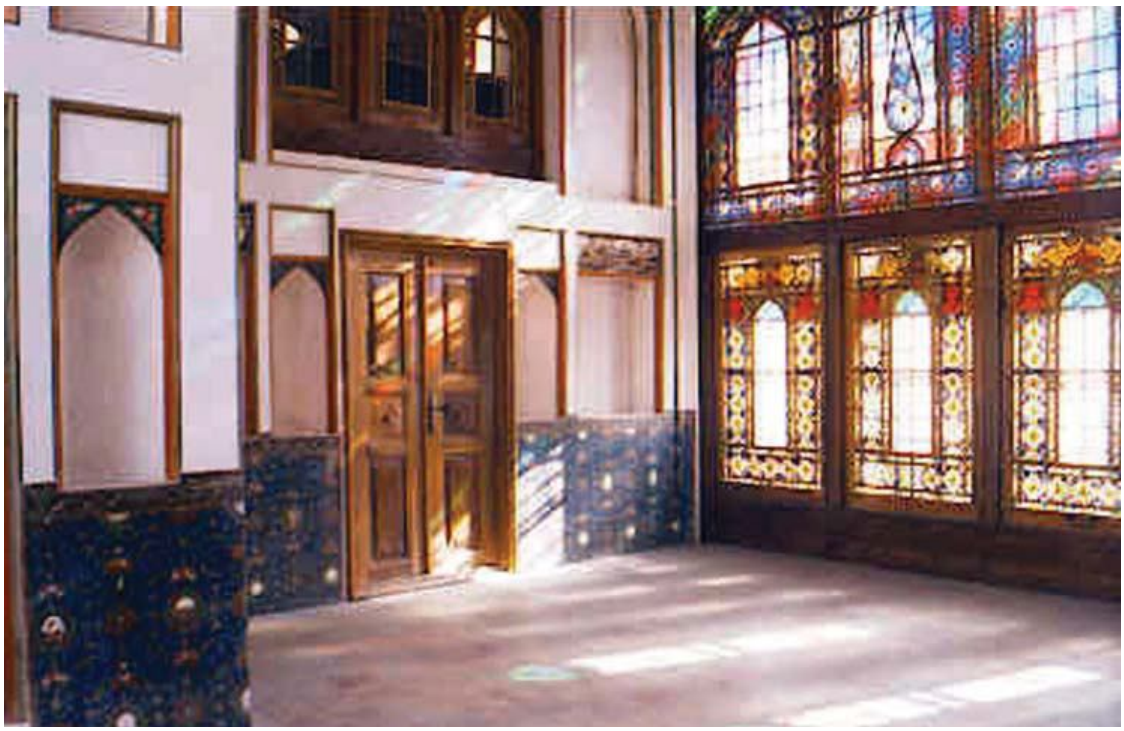
Fotoğraf 264. Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Gövdesi Detay

Fotoğraf 265: Şems-i Tebrizi / Şems-i Donboli Minaresi Şerefe ve Petek Kısmı

Fotoğraf 266: Temsili Şems-i Tebrizi Mezarı

Fotoğraf 267: Tebriz Behnam Evi (M. R. Shirazi'den)

Fotoğraf 268: Diyarbakır Halilviran Köprüsü (www.diyarbakırkulturturizm.org)

Fotoğraf 269: Van, Kızıl Minareli Camii Minaresi (R.Yelen)

Fotoğraf 270: Eski Van, Hüsrev Paşa Camii ve Türbesi (R.Yelen)

Fotoğraf 271: Akdamar, Manastır Kilisesi Kubbesi (R.Yelen)

Fotoğraf 272 : St. Stephanos Manastır Kilisesi Haçkar Örneği (Gündoğdu, vd.'den)

Fotoğraf 273: Azerbaycan Şeki Han Sarayı figürlü süsleme örneği (Unesco'dan)

Fotoğraf 274: Van Hoşap Kalesi İç Kale Giriş Kapısı Üzerindeki Aslan Figürü (M .Top'tan)